

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫ

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

VI ТӨМ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ МӘДЕНИЕТ ЖӘНЕ АҚПАРАТ МИНИСТРЛІГІ
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ПРЕЗИДЕНТТІК МӘДЕНИЕТ ОРТАЛЫҒЫ

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ
ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

СӨЗДЕР, СҰХБАТТАР

VI ТОМ

КУЛ ТЕСІН
АСТАНА
2009

УДК 323 /324(574)

ББК 66.3

Н

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және ақпарат министрлігі
Ақпарат және мұрағат комитеті
«Әлеуметтік маңызды әдебиет түрлерін шығару бағдарламасы»*

Жобаның авторы: **М. ЖОЛДАСБЕКОВ**,
филология ғылымдарының докторы, профессор

Ғылыми кеңесші: **М. ҚАСЫМБЕКОВ**,
саясат ғылымдарының докторы

Н 86 Нұрсұлтан Назарбаев: ЕЛМЕН СЫРЛАСУ. Астана: «Күлтегін»
баспасы, 2009. Т. 6. – 216 б.
ISBN 9965-642-31-1

"Елмен сырласу" – Қазақстан мемлекеттігінің негізін қалаушы, оның тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың қоғамдағы, саясат пен экономикадағы, жаһандық ахуалды талдаудағы алатын орнын, халық алдындағы тарихи парызын терең сезіне білетін азаматтық жауапкершілігін, қазақ топырағындағы жасампаздық құбылыстардың тікелей бастаушысы екендігін, тұрақтылық пен ұлтаралық татулық идеясын Қазақстан аясында ғана жүзеге асырып қоймай, әлемдік деңгейге көтерген көрегендігін, өзгелерден ерекшелейтін тосын идеялар мен ұсынғыстарға, орнықты ойларға кемел қасиеттерін, қажырлы қайраткерлігін ашып көрсететін көп томдық шығарма.

Басылымның алтыншы томына енген өнегелілікпен өрілген Елбасы сөздерінің мәтіні 1993 жылдың екінші жартысындағы елімізде орын алған маңызды оқиғаларды қамтиды. Осы кезеңде Президент Н. Назарбаевтың күш-жігері Ресеймен және өзге де Достастық елдермен пәрменді экономикалық Одақ құруға жұмсалды. Сол Одақ аясында қол жеткен екіжақты және көпжақты өзара келісімдер бірыңғай ақша, банк ставкалары мен кеден кеңістіктерін орнықтыруға арналды.

Басылымда жас республикамыздың еңсесін көтере бастауының белгілері: өнеркәсіп және халық тұтынатын тауарларды, тамақ өнімдерін өндірудің жаңдануы, шетелдермен сыртқы экономикалық байланыстың кеңеюі нәтижесінде бірнеше несиелік желінің ашылып іске қосылуы, көптеген шетелдік банктер мен фирмалардың, бірлескен кәсіпорындардың жұмыс істей бастауы, ұлттық валюта-теңгенің өмірге келуі, мемлекеттік құрылыс саласында жаңаша дамуға кедергі бола бастаған жергілікті Советтердің тарауы, Жоғарғы Кеңестің мерзімінен бұрын өз қызметін тоқтатуы, тікелей Президенттік басқаруға көшу мүмкіндігі, биліктің үш тармағының (заң шығару, атқарушылық, сот) қызметіне жаңаша көзқарасты қалыптастыру сияқты тағдыршешті мәселелерге ұйытқы болған Елбасы Н. Назарбаевтың парасатты саясаты кеңінен көрініс тапқан.

Кітап тарихшыларға, саясаттанушыларға, саясатшыларға, жоғарғы оқу орындарының оқытушылары мен студенттеріне, сондай-ақ өз елінің тарихын танып білуге зейін қойған жалпы оқырмандарға арналған.

Н 0803010400 - 021 - 09
00(05) 09

УДК 323 /324(574),
ББК 66.3 (5Қаз)

ISBN 9965-642-31-1

© «Күлтегін» баспасы, 2009.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЫСТАНБУЛДА ЭКОНОМИКАТЫҢ
ЫНТЫМАСТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕР
БАСИМПАРЫҢҒЫҢ ЕКІНШІ КЕЗДЕСУНДЕ
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ

Ыстанбулда, 9 желтоқсан 1992 жыл

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың
(Борусияда сөйлеген сөзі)

Біз біткендерге де жауаптымыз дептіміз - өз қарықтарымыздың ісін қолдауға
ойып жатқанымызды, қарықтарымызды қарай білгенімізді, қарықтарымызды қарай
жылдағымызды біз қарай отырмыз. Қазақстанда бұл қарықтар әр мән беріп
отыр.

Экономикамыздың ынтымақтастық ұйымына қатысуымыз біздің қарықтарымыз
ның әр жағына қарай отырмыз дептіміз. Осы ұйым ісін қарай отырмыз дептіміз.
Бұл ұйымның ісін қарай отырмыз дептіміз. Осы ұйым ісін қарай отырмыз дептіміз.
Бұл ұйым ісін қарай отырмыз дептіміз. Осы ұйым ісін қарай отырмыз дептіміз.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЫСТАНБҰЛДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ
ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ ҰЙЫМЫНА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕР
БАСШЫЛАРЫНЫҢ ЕКІНШІ КЕЗДЕСУІНДЕ
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Ыстанбұл, 6 шілде 1993 жыл

ЫСТАНБҰЛ: БОЛАШАҚҚА ҰМТЫЛҒАН ҰЙЫМ

Бұдан бұрын хабарланғанындай, шілденің 5-7-сінде Ыстанбұлда Экономикалық ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының екінші кездесуі өтті.

Шілденің 6-сында өткен жоғары дәрежелі кездесуге Ауғанстан, Иран, Қазақстан, Қырғызстан, Түркия, Түрікменстан, Өзбекстан Президенттері Бурхануддин Раббани, Әли Акбар Хашеми-Рафсанджани, Нұрсұлтан Назарбаев, Асқар Ақаев, Сүлеймен Демирель, Сапармұрад Ниязов, Ислам Каримов, Тәжікстан Жоғарғы Кеңесінің Төрағасы, мемлекет басшысы Эмомали Рахмонов, Пәкстан Премьер-министрі Мұхаммад Наваз Шариф, Әзірбайжан Премьер-министрінің орынбасары Расул Гулиев қатысты. Кездесу Сүлеймен Демирельдің төрағалық етуімен өтті.

Оған қатысушылар бүкпесіздік жағдайында өзара мүдделі болып отырған аймақтық және ғаламдық мәселелер, әсіресе өз елдері халықтарының әлеуметтік-экономикалық игілігін жақсартуға қатысты көптеген маңызды мәселелер бойынша терең пікір алысты.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Форумда сөйлеген сөзі:

Біз Ыстанбұлға аса жауапты міндетпен – өз халықтарымыздың мүддесіне сай экономикалық прогреске қарай бірлесе ілгерілеу міндетіне кірісу мақсатымен бас қосып отырмыз. Қазақстанда бұл кездесуге зор мән беріп отыр.

Экономикалық ынтымақтастық ұйымына қатысушы елдер потенциалының аса жоғары екенін ескере отырып, осы ұйым шеңберіндегі ынтымақтастық перспективасы аса зор деп санауға болады. Осында қаралып отырған Ыстанбұл декларациясы мен квота жоспары болашақты меңзеген ұзақ

* "Егемен Қазақстан", 10 шілде 1993 жыл.

жылдарға арналған экономикалық әріптестіктің негізгі кезеңдерін белгілеп берді.

Қазақстан басшысы өз елінің Экономикалық ынтымақтастық ұйымының алдында тұрған міндеттерге көзқарасы нобайын, бұл ұйымның өзіне не себептен қызықтырып отырған сәттерін саралап берді.

Бізге Экономикалық ынтымақтастық ұйымының оған кез келген мемлекеттің кіре алатындай ашық болу идеясы, ұйымның экономикалық сипаты ұнайды. Геосаяси жағдайына, тарихи дәстүрлеріне сай Қазақстанның Азиядағы көршілерімен тығыз іскерлік ынтымақтастыққа ұмтылуы табиғи нәрсе.

Ынтымақтастықты барынша пәрменді ету және экономикалық байланыстарды дамыту жолдарын ой елегінен өткізіп, іздестіруде ТМД-дағы мемлекетаралық өзара қатынастар тәжірибесі экономикалық ынтымақтастық ұйымына белгілі бір пайда келтіре алады. Жаңа тәуелсіз мемлекеттер өзара іс-қимылдарының ара салмағын аса мұқият екшеуге, сыртқы экономикалық байланыстардың ықтимал нұсқаларын таңдауға асқан жауапкершілікпен қарауы керек. Ондай нұсқалар онша көп те емес. Солардың бірі – біздің халықтарымыздың мүддесіне сай ТМД мен Экономикалық ынтымақтастық ұйымы арасындағы өзара тиімді қатынастарды жолға қою. Ресеймен, Украинамен және Закавказье мемлекеттерімен ынтымақтастық баршаға да қайтарым берген болар еді.

...Азияаралық темір жол магистралін төсеу мен біздің астаналарымызды жалғастыратын халықаралық темір жол магистралін ашу, мұнай-газ құбырларын жобалап, тарту, осы заманғы телекоммуникациялар жүйесін жасау жұмысын жеделдету қажет.

Елбасы, сондай-ақ, Өнеркәсіп пен ауыл шаруашылығы, сауда мен кеден саясаты, тауарлар транзиті, айналадағы ортаны қорғау, қылмысқа және нашақорлыққа қарсы күресу, кадрлар даярлау, мәдени алыс-беріс, туризм салаларындағы ынтымақтастық мәселелеріне де назар аударды.

"Солтүстік – Оңтүстік" және "Шығыс – Батыс" бағыттарында көлік және коммуникация тасқынын ұлғайту перспективалы іс деп санаймын. Каспий теңізі арқылы Иранға шығу, автокөлікпен Иран арқылы Түркияға және басқа мемлекеттерге жүк жеткізу, оңтүстік Каспийдегі Иран порттарын Экономикалық ынтымақтастық ұйымы елдерінің мүддесі үшін пайдалану проблемасын шұғыл шешуді ұсынамын.

Осы ұйымға мүше әрбір мемлекеттің ондағы өзінің орнын, өзінің нақты үлесін нақпа-нақ айқындап алуы маңызды болып көрінеді. Мәселен, Қазақстан осы заманғы аса қуатты Байқоңыр ғарыш базасына ие бола отырып, ғарыш байланысы, Орбитаға спутниктер шығару мәселесін шешуді өз мойнына алар еді. Басқа да – астық, сирек кездесетін металдар,

жабдықтардың жекелеген түрлерін жеткізудің мүмкіндіктері бар. Біз Экономикалық ынтымақтастық ұйымының жетекші халықаралық және аймақтық ұйымдарымен, қаржы институттарымен – Біріккен Ұлттар Ұйымымен, Дүниежүзілік банкпен, Азия даму банкісімен және басқалармен байланыстар орнатуына айрықша маңыз береміз.

Саяси тұрақтылыққа, аймақтық әлеуметтік экономикалық дамуына жәрдемдесу, Арал және Каспий теңіздері проблемаларына байланысты экологиялық апаттың бетін қайтару ісінде күш-жігерді біріктіру мақсатында Қазақстан БҰҰ-ның Орта Азия жөніндегі комиссиясын құруды жөн деп санайды.

Таяуда Орталық Азия аймағының бес мемлекеті Аралды құтқарудың халықаралық қорын құрғанын хабарлап, Экономикалық ынтымақтастық ұйымы тарапынан оған қолдау көрсетілетініне үміт білдіреміз.

Кездесуге қатысушылар бірлескен мазмұндама қабылдап, "Экономикалық ынтымақтастық ұйымының 2000 жылға дейінгі және одан кейінгі кезеңге арналған ұзақ мерзімді перспективалары" деп аталатын Ыстанбұл декларациясына қол қойды.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ФОРУМЕ ГЛАВ ГОСУДАРСТВ – ЧЛЕНОВ
ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА (ОЭС)***

Стамбул, 5–7 июля 1993 года

НАМ ИМПОНИРУЕТ ИДЕЯ ОТКРЫТОСТИ

Мы собрались в Стамбуле с весьма ответственной миссией, чтобы начать совместное движение к экономическому прогрессу во имя интересов наших народов.

В Казахстане придают большое значение настоящему форуму, на который прибыли руководители 10 государств для обмена мнениями и обсуждения ключевых вопросов регионального сотрудничества.

Учитывая потенциал стран – участников ОЭС, который достаточно высок, можно рассчитывать на то, что сотрудничество в рамках этой организации будет иметь большие перспективы.

Рассматриваемые сегодня Стамбульская декларация и Кветтинский план намечают для его участников основные вехи экономического сотрудничества на много лет вперед. Документы такого масштаба требуют соответственного стратегического видения их значимости, и поэтому весь процесс их обсуждения должен происходить в широком контексте наших новых взаимоотношений.

Я бы хотел обозначить контуры нашего видения предстоящих задач. Вероятно, может возникнуть вопрос – почему это ряд государств СНГ вступили в ОЭС?

У Казахстана на этот счет по крайней мере три причины: во-первых, нам импонирует идея открытости этой организации для вступления любого государства, что отражено в статье 36 Измирского договора; во-вторых, принципиально неполитический характер этой организации, что заключено и в названии, и в содержании всех ее основополагающих документов; и в-третьих, у Казахстана в силу его геополитического положения, исторических

---

* Н. Назарбаев. Пять лет независимости. - Алматы: Қазақстан, 1996. – 153–160 сс.

традиций, имеется естественное стремление к тесному экономическому сотрудничеству со своими соседями по Азии.

Должен заметить, что для ОЭС может сослужить определенную пользу некоторый наш опыт межгосударственных взаимоотношений в СНГ. Весьма поучителен для осмысления и поиска путей более эффективного сотрудничества и развития экономических связей в рамках этой региональной организации факт экономического разъединения и разрыва хозяйственных связей между республиками бывшего Союза.

Мы усвоили еще один очень важный урок. Немаловажной причиной торможения интеграции в СНГ является, я думаю, чрезмерная ориентация некоторых государств на европейское и североамериканское направления экономических взаимодействий. Нам, новым независимым государствам, надо особенно тщательно выверять баланс своих взаимодействий, более ответственно относиться к выбору возможных вариантов внешнеэкономических связей.

Таких вариантов не так уж и много. Один из них – это укрепление интеграции в СНГ и более тесное взаимодействие между СНГ и ОЭС в интересах наших народов. Почва для этого уже имеется – наши центрально-азиатские государства входят и в то и в другое сообщество. Другой вариант – это всем нам отделиться и жить поодиночке, автономно. Кому-то, может быть, он и приемлем, но это было бы не в наших традициях, так как для народов Азии характерно – все сложные дела делать сообща, всем миром.

Еще один концептуальный вопрос – как нам строить отношения и как развивать плодотворное взаимодействие между ОЭС и мировым сообществом.

Одна из первоочередных задач, на мой взгляд, – это проблема координации наших усилий по развитию транспортных и коммуникационных сетей в наших странах. Экспертами сегодня обсуждаются различные альтернативные точки зрения.

Одни считают, что транспортные потоки и маршруты прохождения трубопроводов желательно организовать по формуле "Север – Юг", то есть из республик СНГ – через Иран к Персидскому заливу. Это очень интересная и экономически эффективная схема развития.

Другие полагают, что сегодня более предпочтителен выход центрально-азиатских стран СНГ на Запад по формуле "Восток – Запад", то есть пустить транспортные потоки через Кавказ и Турцию в Европу и к Средиземному морю.

Я не думаю, что было бы правильным выбирать варианты по принципу "или-или". Давайте будем жить по принципу "и то-и то", ведь любые крайности в чем-то ограничивают интересы наших народов, а мы стремимся к их процветанию.

Как известно, в прошлом году в Ашгабаде мы договорились о необходимости ускорения строительства трансасиатской железнодорожной магистрали и открытия международного автомобильного сообщения, соединяющего наши столицы. Для реализации договоренностей по формированию современной международной транспортной сети железных и автомобильных дорог, воздушных и водных путей, было бы целесообразно создать Комитет министров транспорта стран ОЭС и постоянно действующую при нем исполнительную комиссию.

Указанный комитет должен определить задачи, связанные с научной проработкой состояния транспортных систем наших стран, объемы международных грузовых и пассажирских перевозок, обобщить эксплуатационно-технические характеристики путей сообщения и транспортных узлов, установить уровень транспортных расходов в международных сообщениях и другие.

Второй крупный блок вопросов связан с проектированием и строительством нефтегазопроводов. Хочу подчеркнуть, что в наших общих интересах продумать возможности рационально использовать потенциал всех стран. Проведенное недавно в Алматы совещание экспертов из стран – членов ОЭС в области энергетики показало наличие множества привлекательных проектов и решений. Специалистам соответствующих стран следовало бы в ближайшее время приступить к работе и к очередному заседанию комитета ОЭС по энергетике в сентябре с. г. в Тегеране, на уровне министров выработать совместный план действий.

Для Казахстана и, как представляется, для некоторых других стран – членов ОЭС весьма важным является ускоренное создание современной системы телекоммуникаций, в том числе и между нашими странами, без которой немислима современная деловая жизнь и интеграция наших экономик в мирохозяйственные связи.

Серьезный интерес испытываем мы и к сотрудничеству в области промышленности и сельского хозяйства, где, благодаря взаимодополняемости наших экономик, заложены достаточно большие возможности.

Сотрудничество в рамках ОЭС в области либерализации торговли и таможенной политики, создание условий для транзита товаров, несомненно, оживят торговлю между нашими странами, тем более что нам есть чем торговать друг с другом.

Надеемся на плодотворное сотрудничество в рамках ОЭС и других, представляющих взаимный интерес областях, – охрана окружающей среды, борьба с преступностью и наркоманией, подготовка кадров, культурный обмен и туризм.

Как я уже говорил, на все эти проблемы существуют различные точки зрения, носящие в основном региональное происхождение. Правильнее было бы смотреть на эти проблемы с точки зрения континентальной, поднявшись над всем азиатским материком. Тогда мы увидим, что ОЭС должна стремиться обеспечить себе эффективные выходы транспортных и коммуникационных потоков на все четыре стороны нашего великого континента.

Именно на перекрестке транспортных и коммуникационных потоков по направлениям "Север – Юг" и "Восток – Запад" и будет формироваться и укрепляться Центральноазиатский общий рынок, к оформлению которого, я думаю, мы рано или поздно придем.

Из государств "дальнего" для нас зарубежья, которые входят в ОЭС, Казахстан имеет прямой выход только на Иран – по Каспийскому морю. Мы исторически и экономически заинтересованы в этом векторе своего экономического развития и просто обязаны реализовать его в интересах народов наших стран. Должен отметить, что сегодня уже налажено интенсивное экономическое взаимодействие с Турцией, а в отношениях Казахстана с Ираном и Пакистаном у нас еще немало неиспользованных резервов. И мы будем развивать их более активно, чем прежде.

Думаю, это совершенно естественно, что наряду с традиционно существующим сотрудничеством на северном направлении наших экономических взаимодействий, Казахстан будет укреплять свои позиции на южном и восточном направлениях экономического развития.

Теперь позвольте остановиться на развитии отношений ОЭС с мировым сообществом.

Во многих крупнейших странах нашего континента проживают довольно большие тюрко-мусульманские группы населения. Мы должны развивать отношения с такими государствами активно. Наша открытость всему миру, отсутствие каких-либо этнических и любых других барьеров в развитии новых контактов – это очень серьезное достижение, и надо стремиться реализовать его в полной мере. В первую очередь это касается активизации отношений с Китаем и Индией. Это наши соседи, а с соседями надо сотрудничать теснее и активнее.

Я думаю, если нам удастся устранить некоторые расхождения, со временем мы сможем стать процветающей организацией, которая будет иметь вес и влияние на всем азиатском континенте.

Развитие торгово-экономических связей, несомненно, должно оказать благотворное влияние на ситуацию в регионе, создание солидного фундамента в деле укрепления стабильности и безопасности в целом в Азии. В этой связи хотел бы подчеркнуть, что сотрудничество в рамках ОЭС мы

рассматриваем как одно из значимых направлений по созданию структур взаимодействия и мер доверия в Азии. Полагаю, что совместными усилиями мы могли бы внести свою лепту в это очень важное, отвечающее интересам всего мирового сообщества и прежде всего азиатского континента, ответственное дело.

Разумеется, что международная деятельность наших стран не может замыкаться в рамках одной организации и сотрудничество как отдельных стран, так и ОЭС с другими региональными и международными организациями и, прежде всего, с ООН пойдет лишь на благо всем нам. С учетом сказанного и в целях содействия политической стабильности, социально-экономическому развитию региона, его вовлечения в мирохозяйственные связи, объединения усилий по предотвращению экологической катастрофы, связанные с проблемами Аральского и Каспийского морей, угрожающей принять глобальный характер, Республика Казахстан считала бы целесообразным создание Комиссии ООН по Центральной Азии.

Если это предложение будет поддержано вами, а также международным сообществом и ООН, то мы готовы создать в Алматы все необходимые условия для его плодотворной работы во благо интересов наших народов.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТАИЛАНДҚА РЕСМИ САПАРЫ КЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Бангкок, 21 шілде 1993 жыл

Шілденің 21-інде Бангкокте болып өткен кездесуде Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Назарбаев пен Таиланд Премьер-министрі Чуан Ликпай екі ел арасындағы қатынасқа байланысты мәселелердің кең ауқымын талқылады.

Қазақстан лидері осы сапарын Таиланд Корольдігі басшылығының шақыруы бойынша жасауда. Бұл – ТМД-дағы жас егемен мемлекет басшысының Оңтүстік-Шығыс Азияға бірінші ресми сапары.

Өткен жылы дипломатиялық қатынас орнатылғаннан кейін Қазақстан Таиландпен байланысты жан-жақты дамытуға ұмтылуда. Республика, оның Президентінің айтуынша, нарықтық экономика құрылысындағы, шетелдік инвестицияларды тарту үшін тиімді жағдай жасаудағы бұл елдің тәжірибесіне үлкен ықыласпен назар салады. "Бұл тәлім аларлық және пайдалы тәжірибе", деп тұжырымдады Н.Назарбаев.

Содан кейін болған баспасөз конференциясында Қазақстан Президенті Таиланд үкімет басшысымен келіссөздің қорытындысын табысты деп атады.

ТМД-ның болашағына қатысты сұрақтарға жауап бере келіп Нұрсұлтан Назарбаев былай деді:

– Достастықты, әсіресе экономика саласында, нығайтуды жақтаймын. Біртұтас организм ретінде тіршілік етеді. Келісілген саясат жүргізу Достастықтың барлық елдерінің мүдделеріне жауап береді. Нақ осы себептен де биылғы жылдың мамырында ТМД-ның барлық мүдделі мемлекеттері экономикалық одақ құрған болатын.

* "Егемен Қазақстан", 23 шілде 1993 жыл.

**СОБОЛЕЗНОВАНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА КАЗАХСТАНА Н. А. НАЗАРБАЕВА
ПРЕЗИДЕНТУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ Б. ЕЛЬЦИНУ,
ПРЕДСЕДАТЕЛЮ СОВЕТА МИНИСТРОВ РФ В. ЧЕРНОМЫРДИНУ,
РОДНЫМ И БЛИЗКИМ ГЛАВЫ ВРЕМЕННОЙ АДМИНИСТРАЦИИ
В ИНГУШСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ И СЕВЕРНОЙ ОСЕТИИ
В. ПОЛЯНИЧКО, ТРАГИЧЕСКИ ПОГИБШЕГО В ЗОНЕ
КОНФЛИКТА***

Алматы, 4 августа 1993 года

Сообщение об этом было воспринято мною с глубокой скорбью. Я хорошо знал Виктора Петровича – мужественного и честного человека, подлинного патриота и интернационалиста. За долгие годы нашего знакомства постоянно убеждался в его высоких человеческих качествах. Он обладал большой политической волей, в последнее время неоднократно выполнял ответственные миротворческие миссии в различных регионах. Его смерть – большая утрата для России, всех стран Содружества.

Это трагическое событие – еще одно предупреждение о необходимости активизации усилий по всесторонней интеграции наших государств в целях ускорения социально-экономических реформ, стабилизации общественно-политической ситуации, предотвращения братоубийственных конфликтов, бессмысленной гибели людей. Светлая память о Викторе Петровиче Поляничко навсегда сохранится в наших сердцах.

Президент попросил также передать искренние соболезнования родным и близким А. Корецкого и В. Кравчука, погибших вместе с В. Поляничко.

* "Казахстанская правда", 4 августа 1993 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚЫТАЙ ПАРЛАМЕНТІ ДЕЛЕГАЦИЯСЫМЕН КЕЗДЕСУ БАРЫСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 5 тамыз 1993 жыл

...Қазақстанның тәуелсіздік алуына байланысты, біз қарым-қатынастарды принципті жаңа негізде құруымыз керек. Шекара мәселелері жөніндегі келіссөзге қанағат білдіремін, оның барысында екі жақ бұл саладағы проблемалар мен оларды шешу жолындағы көзқарастардың жақындығын көрсетті. Бұл Қытайдың өз көршісіне деген достық қатынасын білдіреді.

Қазақстандықтар Трансазиялық темір жол магистраліне үлкен үміт артады, оны төсеу жұмысына Қытай да құлшыныспен қатысуда. Бұл жол екі ел үшін де дүниежүзілік рынокқа шығудағы басты жолдарының бірі болмақ. Көліктің барлық түрлері саласында бұдан да тығыз байланыс орнатылады, экономикалық ынтымақтастықтың бар мүмкіндіктері барынша пайдаланылады деп үміт білдірді.

Нұрсұлтан Назарбаев ҚХР басшылығының ресми сапармен келіп қайтуға шақыруын ризашылықпен қабыл алды.

...Бізде жоғары дәрежеде талдауды қажет ететін көптеген мәселелер қордаланып қалды. Қытайдың көмегімен Қазақстан Тынық мұхитқа ғана емес, Таяу Шығысқа да шыға алады. Біздің республика үшін ҚХР-дің экономиканы, еркін экономикалық аймақтар құру тәжірибесін зерттеу пайдалы болмақ.

Менің Азиядағы сенім шаралары және ынтымақтастық жөніндегі кеңес шақыру туралы бастамамды Қытай үкіметінің алғашқылардың бірі болып қолдаған болатын. Бұл – маңызды қолдау. Аймақ елдері өз проблемаларымен өздері шұғылданып, көмекті басқа жақтан іздемеуі керек.

Тимур Давамет Президентке жылы шырайлы қабылдауы үшін алғыс айтты. Ол ортақ тарихы бар көрші екі мемлекет арасындағы ынтымақтастық барлық салада да интенсивті түрде дами беретін болады, деп сенім білдірді.

* "Егемен Қазақстан", 6 тамыз 1993 жыл.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ОСТАНКИНО"
ТЕЛЕРАДИОКОМПАНИЯСЫНЫҢ ТІЛШІСІНЕ
БЕРГЕН СҰХБАТЫ*

Мәскеу, тамыз 1993 жыл

КИММЕН БОЛАТЫНЫМЫЗ – БОЛАШАҚТЫ АЙҚЫНДАЙТЫН
СТРАТЕГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕ

Н. Ә. Назарбаев:

– Ресейдің және Кіндік Азия елдері басшыларының Мәскеудегі кездесуінде Тәжікстанға байланысты мәселелер талқыланды. Сонымен бірге, кейбір елдердің біртұтас ақша жүйесінде, несие жүйесінде болуы талқыланып, біртұтас қорғаныс кеңістігі туралы сөз болды. Қорғаныс және сыртқы істер министрлігіне әскери ынтымақтастық туралы келісім-шарт әзірлеп, ядролық қару туралы мәселені бір жола шешу тапсырылды. Космодромды құрып кетуден сақтау үшін ортақ мақсаттар мен міндеттерге пайдалану жөніндегі құжатты әзірлеу де қолға алынбақ.

Мен космодромның базасында Ресейдің, Украина мен Қазақстанның қатысуымен халықаралық компания құруды ұсындым. Өйткені спутниктерді және басқаларын биік орбитаға шығаратын "Протондар" Ресейде жасалады. "Энергияның" екінші тобы да Ресейде жасалады. "Зениттер" – Украинаның өнімі. Тиісті құжаттар әзір болғанда осы үш елдің басшылары Байқоңырда кездесіп, шетелдік инвесторлар үшін ашық халықаралық компания құра алар едік. Мұның өзі космодромның тынысын кеңейтетіні сөзсіз. Біз құжаттардың әзірленуіне бір ай пұрсат бердік.

Тілші:

– Үш мемлекеттің басшылары сом (рубль) аймағы жөніндегі құжаттарға қол қойдыңыздар. Мынаны айтыңызшы, неге тек үш мемлекет?

Н. Ә. Назарбаев:

– Сом аймағында қалғысы келгендер құжатқа қол қояды деп ойлаймын. Осының алдында Президент Каримов екеуміз Алматыда кездесіп, бұл мәсе-

* "Егемен Қазақстан", 10 тамыз 1993 жыл.

лені талқылағанбыз. Мемлекетаралық банк туралы шарт әр мемлекеттің өз валютасы болуына, іс-әрекетті үйлестіріп отыруға мүмкіндік бергенімен, Қазақстан мен Өзбекстан өз валютасын енгізбейтінін, сом кеңістігінде қала беретінін мәлімдеді. Бұл тұрғыда мені өзіміздегілер "Ресейдің жетегінде кетті", "Ресейдің ықпалында болды" және тағысын тағылар деп сынайтын болар. Бұл, енді саясат қой, ал өмірдің өз талабы бар. Егер бүгін Қазақстанда өндірілетін өнімдердің 65-70 проценті Ресейге шығарылып, шамамен осынша өнім Ресейден алынатын болса, онсыз да сорлап жатқан экономиканы одан әрі күштей берудің тауар өндірушілер үшін жаңа бір кедергі туғызып, өзара доллармен есеп айырысуға мәжбүр етудің не қажеті бар? Ол үшін клиринг банкісін құру туралы шартқа қол қойылып, Қазақстанның банктері Ресейде, Ресей банктері Қазақстанда ашылуы керек. Ал мұның толып жатқан қиындықтары бар.

Егер өз валютамызды енгізу қажет болып, біз бұған келетін болсақ, мұны қосымша қиындықтар туғызбастан, ештемені бүлдірместен достас мемлекеттер ретінде өркениетті тұрғыда жасауға болар еді. Біздің бөлініп-жарылып жатуымыздың қажетсіз екеніне мен сенімдімін және мені көп адамдар қолдайды деп ойлаймын. Мен өзімнің балаларыма, немерелеріме, болашақ ұрпаққа Ресей мен Қазақстанның арасында, орыстар мен қазақтардың арасында қандай да бір көмескілікті, түсінбестікті қалдырғым келмейді. Өйткені, бұл Назарбаевтың, Ельциннің, Каримовтің, немесе басқалардың жеке мәселесі емес. Кіммен болатынымыз – болашақты айқындайтын мәселе, бұл стратегияның мәселесі. Қазір, меніңше, ұлы да үлкен шешімдердің уақыты. Өйткені, барлық мемлекеттер қазіргі жағдайды ой-сараптан өткізуде, масаттанушылықтан айығудың уақыты жетті. Мемлекеттердің толғағы жетіп ие болған тәуелсіздігіне, егемендігіне нұқсан келтіру жөнінде ешқандай да сөз болып отырған жоқ.

Ал экономикалық мәселелерде сол Батыс Еуропаның өзі де бірігуге ұмтылып жатыр. Бұл жөнінде талай рет айтқанмын, қайталап жатпаймын. Ондағы мемлекеттер ортақ үкімет құруға, тосқауылдарды жоюға, ортақ кеден кеңістігін жасауға, ақшаның бірыңғай эквивалентіне көшуге ұмтылуда. Ал, біз болсақ, барымыздың өзін қиратып жатырмыз. Қазақстанның тұрақты түрде осы мәселені көтеретіндігі бәзбіреулерге ұнамайтын болуы керек. Осы мәселені көтеру арқылы біреулер саяси дивидент жинайтындай көрінетін болуы керек. Мен үшін ешқандай дивидент қажет емес. Бірақ экономист ретінде, ес білгелі бері экономикамен айналысып келе жатқан адам ретінде мен Қазақстан ұсынысының барлық тауар өндірушілердің мүддесіне сай келетінін көріп, біліп отырмын.

Біздің тауарларымыз бүгін кімге керек? Оларға Еуропада орын жоқ. Украинада, "Россельмашта" немесе Алтай трактор зауытында өндірілген өнімдердің тұтынушысы – Қазақстан. Ол өнімдерді Қазақстан сатып алады. Сатып алу, сатып алмау дегеніміз – бұл жай экономикалық категориялар, ал сол кәсіпорында жұмыс істеп, бала-шағасын асырап отырған ондаған, жүздеген, мыңдаған адамдардың тағдыры ше? Сондықтан да Украинаның, Ресейдің тауарлары өзіміздің ішкі рынокқа қажет. Қазақстан да тек осы кеңістікте өз өнімдерін сата алады. Дүние жүзінде жұрттың бәрі сауда кеңістігі үшін, рынок үшін бір-бірінің кеңірдегіне жармасып жатқанда, біз өзара тиімді рыногымызды жауып, басқаларға ашып бергеннен не ұтамыз?

Тілші:

– Нұрсұлтан Әбішұлы, осы бас қосуды өткізу инициативасын Борис Николаевич білдірді ме, әлде Кіндік Азия республикаларының басшылары жасады ма?

Н. Ә. Назарбаев:

– Борис Николаевич маған хабарласып, Кіндік Азия мемлекеттерінің басшыларымен олардың бәрінің Душанбеде немесе Алматыда кездесу жөніндегі мәселеге қалай қарайтынын білуімді өтінді. Тіпті, кездесу орны ретінде Барнаул, Орынбор да аталды. Өйткені, заставаға шабуыл жасалып, адам өліміне байланысты Тәжікстандағы жағдай барған сайын ушығып барады. Мен бәрімен хабарласқаннан кейін, Борис Николаевичпен қайтадан сөйлесіп, бұл мәселені талқылау үшін Мәскеуге жиналу ыңғайлы болатынын айттым. Осындай жағдайда келісіп, жиналуымыздың өзі өте маңызды деп ойлаймын. Өйткені, оқиғаның өзі төтенше болып тұр, Достастық елдерінің ортақ шекарасына шабуыл жасалды. Ал біз біртұтас шекара жөніндегі құжатқа, бір мемлекетке шабуыл жасалса, басқа мемлекеттердің әрқайсысы өзіне шабуыл жасалды деп санайтын құжатқа қол қойғанбыз.

Бұл жолғы инициатива Ресей Президенті тарапынан болды және мен оны дер мезгілінде жасалынған инициатива деп бағалаймын. Кездесу барысында үш құжат қабылданды. Біріншісі – Шекаралардың мызғымастығы туралы декларация. Сондай-ақ, Тәжікстандағы жағдай жөнінде мәлімдеме қабылданып, онда тәжік үкіметінің өзінің әскерін, шекара әскерін нығайтуы тиіс екендігі атап көрсетілді. Ал, біздің әскерлер олардың ішкі мәселелеріне, соғысқа араласпастан шекара күзетуге көмектесуге тиіс. Сонымен бірге,

үкімет пен оппозиция келіссөз үстеліне отыратын болса, бұған қолдау білдіретінімізді айтып, тәжік оппозициясына серпін бердік. Бұл бірден-бір дұрыс саяси қадам деп білемін. Үшінші құжатта біз Пәкстан, Ауғанстан, Иран, Түркия, Сауд Арабиясы мемлекеттерінің басшыларына сөз арнап, осы процесті ретке келтіруге қатысуын өтіндік. Сондай-ақ Біріккен Ұлттар Ұйымынан Тәжікстандағы жағдайды келесі сессияда талқылауды, БҰҰ-ның осында бақылаушылары болуын өтіндік.

Тілші:

– Ендігі жерде Қазақстандағы, Өзбекстандағы және Ресейдегі оппозиция шекараны орыстар, қазақтар, өзбектер ғана күзетеді, ал басқа республикалар ол жаққа солдаттарын жібермейді деп сын айтатын болар. Сіз бұған қалай қарайсыз?

Н. Ә. Назарбаев:

– Егер әркім өз үйінің өртенгенін күтіп отыратын болса, бұл қазіргі ең келеңсіз саясат деп ойлаймын. Сын болмай қалмайды емес, бірақ Қазақстандағы, Өзбекстан мен Ресейдегі оппозиция орыс, қазақ, өзбек, қырғыз жігіттеріне Тәжікстанда істейтін ештеме де жоқ дейтін болса, қатты қателеседі. Өйткені, бұл біздің ортақ шекарамыз, осы бір шепте ТМД-ның беріктігі сыннан өтуде.

Егер Тәжікстанда жаңа соғыс өртен тұтандырып, онда экстремистік бағдардағы мұсылмандыққа бағыт ұстайтын өздеріне ыңғайлы режим орнатқысы келетін күштер дегеніне жететін болса, мұны көршілес өзге мемлекеттерге де көшіргісі келетіні сөзсіз. Сондықтан да Ресей де, Қазақстан да, Өзбекстан мен Қырғызстан да, айтпақшы, Түрікменстан да бұл жағдайға көз жұмып қарай алмайды.

Мен ТМД-ның әр мәжілісінде Ұжымдық қауіпсіздік кеңесі толық мәнінде жұмыс істеуі керек деп айтып келемін. Бұл жөніндегі құжатты Ресей парламентінің өткен аптада бекіткені дұрыс болды. Біздің парламент оны қабылдана салысымен-ақ бекіткен болатын. Өзбекстан мен Арменияның парламенттері де сөйтті. Сол құжатта біз Ұжымдық қорғаныс кеңесінің бейбіт мақсаттағы қарулы күштері болуы керек деген ойды айтқанбыз. Соны енді жүзеге асыру керек.

Бізде осы күнге дейін нағыз экономикалық одақтың және оның үйлестіруші органдарының болмауы, осы күнге дейін қол қойылған шарттарды жұмыс істету механизмінің жасалмауы салдарынан экономикамыз, халықта-

рымыз зардап шегуде. Айталық, өндірістің, соның ішінде Ресейдегі өндірістің тоқырауының 60 проценті экономикалық байланыстардың үзілуінен болып отыр. Бұл сонда кімге керек?

Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарттың негізінде коалициялық қарулы күш құру жөніндегі жобаны ұсындым. Оны қорғаныс министрлері бірнеше күнге ары қарай талдап жасауға алды. Ортақ шекарамызды күзету, ортақ қауіпсіздігімізді қамтамасыз ету Ресейдің ғана шаруасы емес. Барлық жерде Ресей соғысып жатыр деген сөз тумас үшін біздің арамызда да "көгілдір каска" секілді қарулы күштер құрылуы тиіс. Олар соғыс қимылдарына қатыспайды, бірақ тұрақтылықтың кепілі, егер оппозиция мен үкімет арасында келіссөз жүретін болса, оның дұрыс өтуінің кепілі болады. Коалициялық қарулы күштер біздің шартымызға қатысатын барлық мемлекеттердің арнайы бөлінген әскери бөлімдерінен құралады, оларды сол мемлекеттер киіндіріп, қаруландырады.

Тілші:

– Сіз болашаққа оптимизммен қарайсыз ба?

Н. Ә. Назарбаев:

– Егер сөз Тәжікстан туралы болып отырса, бұл мәселеде оптимизм сөзін қолданбай-ақ қоялық. Бұл жерде тактикалық шаралар қолданылуы керек.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ОРАЛДЫҢ ІРІ КӘСІПОРЫНДАРЫ
ДИРЕКТОРЛАРЫМЕН КЕЗДЕСУІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Орал, 8 тамыз 1993 жыл

ЕСЕЛІ ЕҢБЕКТИҢ БЕРЕРІ КӨП

Президент Нұрсұлтан Назарбаев Достастықтың бес мемлекеті басшыларының Мәскеудегі кездесуінен қайтар жолында тамыздың 8-і күні Оралға келіп түсті.

Ол әуежайдан тіке "Металлист" зауытына барып, онда республикалық "КЭМПО" корпорациясына кіретін жергілікті қорғаныс кәсіпорындары шығаратын халық тұтынатын тауарлар көрмесімен және облыс орталығындағы басқа да еңбек ұжымдарымен танысты.

"Зенит" зауытының өнімі Президенттің назарын ерекше аударды. Бұл қорғаныс кәсіпорнында конверсияның ауқымды кешенді бағдарламасы жасалып, қазірдің өзінде жұмыс істеп жатыр – жаппай сұраныстағы өнімдерге берілген тапсырыстың қомақты портфелі қалыптасты, сондай-ақ, агроөнеркәсіп кешені мен қайта өңдеу өнеркәсібінің көптеген салаларына арналған технологиялық жабдықтар жасалады. Осында шығарылатын шұжық жасайтын және нан пісіретін шағын зауыттар тасымалдау мен құрастыруға қолайлы жағдай туғызатын контейнерлік конструкция арқасында облыс пен одан тысқары жерлердегі колхоздар мен совхоздарда үлкен сұранысқа ие болып отыр.

– Бұл өнім селоға өте қажет. Және ол аграршылардың қолына тезірек тиюі үшін бәрін де жасау керек.

Оралдықтардың көрмеге қойылған тағы бір өнімі жақсы өтуде. Бұл "Мотор" шағын мемлекеттік кәсіпорнының "Тай-12" шағын тракторы мен "Тай" мотоблоктары, "Агрореммаш" өндірістік бірлестігінің сүрлем жинайтын комбайндары мен бензин тасығыштары, "Омега" прибор жасау зауытының, "Кратер МТ" кардиологиялық кешені мен "Пилинг" радиостансалары, механикалық зауыттың жаңа үлгідегі үтіктері, металл

* "Егемен Қазақстан", 10 тамыз 1993 жыл.

бұйымдары зауытының "Фермер" электросепараторлары, жиһаз фабрикасының заттар жиынтығы, "Омега", Түркияның "Телеташ" фирмасы және республика Байланыс министрлігі құрылтайшылары болып табылатын "Комтел" бірлескен кәсіпорнының микротолқынмен жұмыс істейтін КАР-100 радиотелефон жүйелері.

Көрме залында Оралдың аса ірі кәсіпорындарының директорларымен болған әңгімеде Нұрсұлтан Назарбаев күрделі жағдайда еңбек коллективтерін сақтап қалып, кәсіпорындарды банкротқа ұшыраудан аман алып қалу үшін олардың көп күш жұмсап, іскер қарымдылық пен кәсіпкерлік көрсете білгенін атап өтті. Ол өндірілетін өнімді өткізу рыноктарын таяу да, алыс та шет елдерден табандылықпен іздеп, шетелдік фирмалармен бірлескен өндірістер құруға батыл баруға кеңес берді.

– Мемлекет бұл жағынан сіздерге кедергі жасамайды. Қазақстандық кәсіпорындарды бақылау және қорғау қызметін ғана атқарады. Қазір ең бастысы – аман қалу. Ал, үкімет те, мен де қорғаныс кәсіпорындарына қолдан келген көмекті көрсетуге тырысамыз.

Өнеркәсіпшілермен және жергілікті бұқаралық ақпарат құралдары өкілдерімен кездесуінде мемлекет басшысы Мәскеуде Ресей Президенті Борис Ельцинмен жүргізген келіссөзінің қорытындысына қанағаттанғандығын мәлімдеді:

– Қол жеткен уағдаластықтар Қазақстанның Ресеймен қазіргі өзара тиімді экономикалық қатынастарын бұрынғыдан да жоғары деңгейге көтерді және екі егемен ел арасындағы саяси және әскери тұрғыдан достық байланыстардың мызғымастығын тағы да дәлелдеп берді. Біздің қатынастарымызда басқа нұсқаның болуы мүмкін емес. Қазақстан қашанда Ресейге шын көңілмен және адал ниетпен қарайтын, ешқашан қойнына тас жасырған емес, біз де оның тарапынан осындай жауап боларын күтеміз.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ АУҒАН-ТӘЖІК ШЕКАРАСЫНДА БОЛҒАН
ҚАРУЛЫ ОҚИҒАҒА БАЙЛАНЫСТЫ АУҒАНСТАН ПРЕЗИДЕНТІ
БУРХАНУДДИН РАББАНИҒА ЖОЛДАҒАН ХАТЫ***

Алматы, 14 тамыз 1993 жыл

Тамыздың 10-ында қарулы топ ауғанның Мой-Май қыстағына қарсы Тәжікстан аумағында шекарашылар отырған машинаға шабуыл жасады. Соның нәтижесінде бес шекарашы тұтқынға алынып, Ауғанстан аумағына әкетілді. Олардың арасында Қазақстан батальонының құрамындағы майор Сергей Петухов бар.

Бұл оқиға ТМД мемлекеттері басшыларының Москва кездесуі нәтижесінде тәжік-ауған шекарасындағы жағдайды реттеуде және тәжік босқындарын Отанына қайтаруды қоса алғандағы мәселелердің барлық кешені бойынша Ауғанстан және Тәжікстан сыртқы істер министрлерінің төте келіссөзі кезіндегі ілгерілеу байқалған кезде болды.

Қазақстанның Ауғанстанмен өзара сыйластық және ынтымақтастық қатынастарды дамытуға ұмтылысын қуаттай отырып, Нұрсұлтан Назарбаев Бурхануддин Раббаниға Ізгі ниет танытуды және тұтқынға алынған шекарашыларды тезірек қайтарудың кезек күттірмес шараларын қолдануды сұрады.

---

* "Арқа ажары", 17 тамыз 1993 жыл.

**ПОСЛАНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ПРЕЗИДЕНТУ АФГАНИСТАНА БУРХАНУДДИНУ РАББАНИ
В СВЯЗИ С ВООРУЖЕННЫМ ИНЦИДЕНТОМ,
ПРОИСШЕДШИМ НА АФГАНО-ТАДЖИКСКОЙ ГРАНИЦЕ***

Алматы, 14 августа 1993 года

10 августа оружейная группировка совершила нападение на машину пограничниками на территории Таджикистана, напротив афганского кишлака Мой-Май, в результате которого были захвачены в плен и вывезены на территорию Афганистана пятеро пограничников, в том числе майор Сергей Петухов, входивший в состав казахстанского батальона.

Этот инцидент произошел в тот момент, когда наметился сдвиг в урегулировании ситуации на таджикско-афганской границе в результате московской встречи глав государств СНГ и прямых переговоров министров иностранных дел Афганистана и Таджикистана по всему комплексу вопросов, включая возвращение таджикских беженцев на родину.

Подтверждая стремление Казахстана развивать с Афганистаном отношения взаимного уважения и сотрудничества, Нурсултан Назарбаев обратился к Бурхануддину Раббани с просьбой проявить добрую волю и принять безотлагательные меры к скорейшему возвращению захваченных пограничников.

* "Казахстанская правда", 14 августа 1993 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ АҚМОЛА ОБЛЫСЫНА РЕСМИ САПАРЫ
КЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Ақмола, 19 тамыз 1993 жыл

Тамыздың 19-ында Президент Нұрсұлтан Назарбаев Ақмолаға келді. Ол әуежайдан тура Целиноград ауданының егінжайына бет алды. Мұнда, бүкіл Ақмола облысындағы сияқты, бітік егін жайқалып өсуде. Егін оратын техника дайындық шебіне шығарылған. Ал бірқатар шаруашылықтар бидай оруды бастап кетті.

"Новоишим" совхоз-техникумында Қуаныш Балабаев бригадасының механизаторлары да комбайындарын өз алқаптарына шығарды. Мемлекет басшысымен кездесу кезінде олар егін орағын тез де ысырапсыз өткіземіз деп сендірді. Өйткені бидай қалың өсті, оны "Нивалармен" дестеге салуда, ал дестені қуатты астық бастырғыштармен жарақтандырылған он "Енесеймен" жинайтын болады. Механизаторлардың тиімді еңбегіне олардың түпкілікті нәтижеге деген жоғары мүдделілігі де жәрдемдесуде. Норманы орындаған жағдайда әрбір комбайыншы үш тонна астықты тегін алады, егін жинауда 400 мың сом табады. Норманы асыра орындаса – еңбек ақысы да тиісінше ұлғаяды.

– Тек "Қазмұнайөнімі" концеріні кәсіпорындарының жанар-жағар май материалдарымен іркіліссіз қамтамасыз етіп тұруын өтінеміз,- деді бригадир.

Осында да, "Воздвижен", "Родина" совхоздарында да Нұрсұлтан Назарбаев диқандардың биыл астықты қалай жұмсамақ ниетіне ықылас қойды.

– Шаруашылықтар мүмкіндігінше оны тиімді сатуға қам-қарекет жасауға тиіс. Бұл өте маңызды. Біз сіздерге сатып алушылар табуға көмектесеміз. Дегенмен, өздеріңіз де агроөнеркәсіп банкілері, агроөнеркәсіп биржалары, сауда үйлері арқылы барлық мүмкіндіктерді пайдаланыңыздар, астықты

---

* "Егемен Қазақстан", 21 тамыз 1993 жыл.

базарларда сатумен де өздеріңіз айналысыңыздар. Қазір селода реформа жүріп жатыр. Ол аяғынан нық тұру үшін не істеу керек? Әрине, адамдардың нағыз қожайын болуына қол жеткізу керек. Ұжымдарға өздерінің басшыларымен бірге мемлекеттен негізгі қорларды сатып алуға, сөйтіп оның меншік иесі болуға неге талпынбасқа? Мұны акцияның 50 проценттен астамын сатып алу арқылы жасауға болады. Ал уақыт өткеннен кейін – шаруашылық басшылары акциялардың құнын олардың иелеріне төлеп, жеке-дара қожайын болуы нұсқасы да есептен шығарылмайды.

Мұндай жағдайда өндірістің жоғары тиімділігінің қамтамасыз етілетіндігін тәжірибе көрсетуде. Бұл идеяны байқап көру керек және таяудағы уақытта бірқатар облыстарда осындай эксперимент жүргізу керек деген ой келеді. Оған қатысуға талап білдірушілер қазірдің өзінде де аз емес.

Егін орағын ұйымдастырудан басқа, Президент совхоздардағы құрылыстың барысына, селопықтардың еңбек және тұрмыс жағдайларына ықылас аударды.

Түстен кейін Ақмолада агроөнеркәсіп кешені қызметіне қатысты үкімет, бірқатар министрліктер мен ведомстволар басшыларының қатысуымен облыстар, Алматы және Ленинск қалалары әкімдерінің кеңесі өтті.

Кеңесте Нұрсұлтан Назарбаев сөз сөйледі:

– Тың төсінде дәнді дақылдарды жаппай бастыруға дейін бірнеше күн қалды. Сондықтан да бізге егін орағына байланысты істерде айқындық қажет, ал егер дәлірек айтсақ, үстіміздегі жылға өзіміздің "астық саясатымызды" қалыптастыруымыз қажет. Ол астық сатып алуға да, несиеге де, баға проблемасына да қатысты.

Село еңбеккерлерінің қажырлы еңбегімен қоса алғанда ауа райының қолайлы жағдайы республиканың барлық ауылшаруашылық дақылдарынан жоғары өнім алатындығына сенім ұялатады. Жауын-шашын жеткілікті болды, сондықтан да күз жаңбырсыз өтеді ғой деген үміт бар. Әйтсе де біз ауа райының қолайсыздығынан сақтандырылған жоқпыз.

Ауа райының күтпеген кірпияздығынан өзімізді сақтандыруымыз үшін біз егін орағының алғашқы күндерінен жұмысқа қолдағы бар техниканы, еңбек ресурстарын түгел қосуға міндеттіміз, деп атап керсетті мемлекет басшысы. Әңгіме комбайндарды барынша жабдықтау, көлік құралдарының бүкіл арсеналын, соның ішінде жекеменшік жүк көліктері мен коммерциялық құрылым-

дардың көліктерін іске қосу туралы болып отыр. Тәулік сайын бір миллион тоннадан астам дәнді қабылдауға әзір болуға тиіспіз.

Республикада жанармай ресурсын жинақтау мәселесі өткір күйінде тұр. Ол негізінен Ресеймен клирингтік есеп айырысу бойынша өнім жеткізілімінің орындалмауына байланысты. "Ростконтракт" 54 мың тонна автомобиль бензинін, 286 мың тонна дизель отынын, 70 мың тонна дизель майын кем жөнелтті. Мұнай өнімдерін жөнелту маусым айында-ақ толығымен тоқтаған болатын.

Тек соңғы үкіметаралық деңгейдегі келіссөздер ғана жағдайды түзетуге мүмкіндік берді. Қазір жеткізілім қалпына келтірілді, Павлодар және Шымкент зауыттарына мұнай жеткізілуде. График бойынша тамыз айында біз Ресейден 70 мың тонна бензин мен 60 мың тонна дизель отынын алуға тиіспіз. Бұл, әрине, жеткіліксіз, дегенмен шаруашылықты ұқыпты жүргізсек, селоның қажетін қанағаттандыра аламыз.

Өз өндірісін ескере отырып республика тамыз айында 340 мың тонна бензин мен 380 мың тонна дизель отынын алып, өндіруге тиіс. Осы көлемнен агроөнеркәсіп кешеніне тиісінше 150 мың және 290 мың тоннасы беріледі. Май жеткізілімінің мәселесі де оң шешімін табуда. Қазіргі кезде, жағдайдың қаншалықты мүмкіндік беруіне орай, басқа тұтынушыларға мұнай өнімдерін босатуды барынша қысқартып, оларды бірінші кезекте егін орағы жұмыстарына жөнелту керек.

Жалпы алғанда шаруашылықтар егін орағына әзір. Алайда, егін ору және көлік құралдарын, дән тазарту және кептіру жабдықтарын әзірлеу барлық жерде бірдей аяқталмағандығы аландатуда. Астық өнімдері жүйесінде элеваторлардың бір бөлігі өткен жылдың өнімінен босатылмаған, олардың көпшілігі жөндеуді қажет етеді, таразы және кептіру шаруашылығы байқаудан өтпеген. Мамандандырылған қоймалар мен цехтар картоп пен жеміс, көкөніс өнімдерін қабылдауға толық әзір емес.

Оңтүстік облыстардан автокөлікті тыңға жөнелту мәселесі баяу шешілуде. Олар он мыңға жуық машинелер бөлуге тиіс еді, ал келгені тек бір жарым мың ғана. Облыстық және қалалық әкімдердің жоспарланған көлік жеткізілімін саны жағынан да, мерзімі жағынан да сөзсіз орындауын бекем талап етемін. Егін ерекше бітік өскен Павлодар және Семей облыстары ғана автомашинелер жеткізілімінен босатылады, олардың саны ТМД елдерінен келетін машинелер есебінен толтырылатын болады.

Көптеген облыстар биылғы егін орағын өз күштерімен атқармақ. Сырттан көмекті тек Торғай, Қостанай, Ақмола және Ақтөбе облыстары ғана күтеді.

Ол республика тарапынан да, біздің Ресейдегі, Беларусьтегі серіктестеріміз тарапынан да көрсетілетін болады. Мұндай уағдаластық қазірдің өзінде бар.

Мемлекет селоға қомақты көмек көрсетіп келді және көрсете беретін болады. Биылғы егінді қалыптастыруға аграрлық секторға қазірдің өзінде бір триллион 174 миллиард сом несие ресурсы бөлінді. Селолықтардың барлық қажеттері қамтамасыз етілмегені сөзсіз, бірақ үкімет те, сондай-ақ әкімшіліктер, шаруашылық органдары, коммерциялық құрылымдар да қолдан келгеннің бәрін жасады.

Астық бастырудың түпкілікті көрсеткіші қандай болатындығын – 30 елде 33 миллион тонна ма – қазір айту қиын. Бірақ бір мәселенің басы ашық, егер ауа райы бізді қандай да бір тосын жағдайларға душар етпесе, онда біз астықты өткен жылғыдан кем түспейтін мөлшерде жинай аламыз.

Оңтүстік облыстарда масақты дәнді дақылдардың түсімі өткен жылғы деңгейде, ал бірқатар аудандарда – 20-30 процент жоғары болады. Батыс Қазақстан, Семей және Павлодар облыстарында астықтың жалпы бастырылуы өткен жылғыдан екі еседей артық болады деп күтілуде. Қалған аймақтарда астықтың шығымдылығы өткен жылдың деңгейінде.

Астықтың осындай шығымдылығын және дәнді тұқымға, жемге және шаруашылықтарға заттай төлемге қажетті мөлшерде құйып алуды ескере отырып, алдын-ала есептер бойынша, оның 16 миллион тоннаға жуығын сату мүмкін болады.

Осы жерде мынадай сұрақ та туындайды: тауарлы астықты қандай жолмен сатып алуымыз керек. Бұл ретте үш түрлі пікір бар.

Бірінші – тауарлы астықты мемлекет "Қазастықөнімдері" концерні жүйесі арқылы тұтасымен сатып алып, астық жеткізілімі жөніндегі барлық үкіметаралық шарттарды үкімет жүзеге асырсын. Бұл бұрыннан белгілі практика. Ол астықты барынша сақтауға және оны бір орталықтан сатуға мүмкіндік береді. Оның үстіне облыстар да бірінің бағасын бірі төмендетіп, қаптарын арқалап базар кезбейтін болады. Бірақ осындай мөлшерде астық сатып алу үшін мемлекет кем дегенде 1,3 триллион сом бөлуге тиіс. Мұндай үлкен сома бюджетте қаралмаған, банктердің бұған несие ресурстары жоқ. Алдағы жылдың бюджетін белгілеген кезде, тегінде, астықтың қажетті мөлшерін сатып алуға ақша ресурстарын көздеу қажет болар. Өйткені бұл мақсатқа берілетін несиелер нанның бағасына тікелей әсер етеді. Сондықтан да біз оған дотация беруге мәжбүрміз.

Мысалға, егер мемлекет шаруашылыққа биылғы егін астығының бір тоннасы үшін 70 мың сом төлесе, онда қосылған құн салығын, 68 процент

несие ставкасын, дайындау ұйымдарының шығындарын ескергенде ол 133 мың сомға түседі. Яғни, бүгін сатып алушы 14 сом төлеп жүрген жоғары сортты ұннан пісірілген бір бөлке нан 300 сом тұратын болады. Басқаша айтқанда, әр бөлкеге мемлекеттің дотациясы 286 сом құрайды, бұл өткен жылғы егіннің астығына бөлінген дотация сомасынан 4 есе көп. Біз үшін мұндай жол мүмкін емес.

Екінші пікір – орталықтандырылған әдіспен 10 миллион тонна астық немесе тек мемлекеттік тапсырыс көлемінде ғана сатып алу. Бұған несие ресурстарынан 839 миллиард сом қажет болады. Қалған алты миллион тоннаны шаруашылықтар өздері сатуға тиіс. Бұл орайда астық жөніндегі үкіметаралық келісімдердің бір бөлігі мемлекеттік ресурстар есебінен, бір бөлігі – облыстар есебінен өтеледі. Бірақ, бұған да ақша ресурстары болмай отыр.

Және үшінші пікір: орталықтандырылған әдіспен 7 миллион тонна астық сатып алу – бұл біздің астыққа деген ішкі қажетіміз. Оның 2,7 миллион тоннасы ұн алуға, 2 миллион тоннасы – құрама жемге, 400-500 мың тоннасы – тұқымға, 690 мың тоннасы – жарма дақылдарын алуға жұмсалады. Бір жарым миллион тоннаға дейін сақтық қоры ретінде қалады. Бидай сатып алу 5 миллион тоннадан кем болмауға тиіс және де әңгіме тек жұмсақ, үшінші кластан төмен болмайтын бидай туралы ғана болып отыр.

Бұл нұсқа үкімет үшін барынша қолайлы: мемлекет өзіне тиісті сападағы қажет дақылды ғана сатып алатын болады. Өткен жылы барлық сапасыз астық мемлекетке сатылып, ал жақсысы коммерсанттардың қолына түскені құпия емес. Сол себепті де қазір "Қазастықөнімінде" миллион тоннаға жуық сапасыз астық сақтаулы жатыр.

Мемлекеттік ресурстағы астықты оңтүстік аймақтарға тасымалдауды барынша азайту үшін Алматы, Жамбыл, Жезқазған, Қызылорда, Семей, Талдықорған, Оңтүстік Қазақстан және Шығыс Қазақстан облыстарында шаруашылықтардан түсетін астықтың бәрін сатып алған дұрыс болады. Бұл астық олардың ішкі қажеттеріне жұмсалады. Бұл – 1,5 миллион тонна көлемінде. Қалған 5,5 миллион тонна астықты дақылдар бойынша бөліп, басқа облыстарда орналастырған жөн. Бұл орайда шаруашылықтарда әлі де 9 миллион тонна тауарлы астық қалады. Оны совхоздар мен колхоздарда сақтау керек, астықты өндірушінің өзі де оны келісілген баға бойынша, бірақ үкіметаралық келісімдерді ескере отырып, сата алады.

Біздің Ресейге 2,7 миллион тонна астық жіберуіміз қажет. Бұл мөлшердегі астықты "Қазастықөнімі" концерні белгіленген баға бойынша сатып алуға,

ал "Қазконтракт" концерні оның Ресейге жеткізілуіне үйлестіруші болуға тиіс. Астықтың артығын сатуға "Қазагроөнеркәсіптехника" да қатысуы, сөйтіп селолықтарды материалдық ресурстармен орталықтандырылған әдіспен жабдықтау мүмкіндігіне ие болуы керек. "Қазтамақөнеркәсібі" де астықты өнеркәсіптік мақсатқа дайындауды жүзеге асыруға тиіс.

Қазір көптеген шаруашылықтар мемлекетке жанар-жағармай материалдары, техника, басқа да материалдық ресурстар үшін қарыз болып отыр. Осы несие қарыздан құтылу үшін өндірушілердің материалдық ресурстар үшін жабдықтаушы ұйымдармен, астықпен есеп айырысуына рұқсат ету мүмкін болатын шығар. Қазақстаннан тыс жерлерден астық сатып алушыларды жедел тауып, селоға материалдық ресурстар жеткізу керек. Бүгінгі өмірдің ақиқат шындығы осындай.

Егер сіздер, үшінші нұсқаны қолдасаңыздар, онда үкімет бұл тұрғыда тиісті құжаттар қабылдайды.

Мемлекет "Қазастықөнімі" концерні арқылы аванс ретінде астық өндірушілерге 120 миллиард сом берді. Бұл ретте шаруашылықтар процентсіз несие алды, ал концерн оны банкіге 68 процент ставкамен қайтаруға тиіс. Бұл қаржыға, тегінде, үстіміздегі жылғы наурызда бекітілген баға бойынша жарма дақылдары мен азық-түліктік бидай сатып алып, олардың әр тоннасына ақшаның құнсыздануына байланысты 10 мың сом үстеме қосуға тура келер. Сонда мемлекеттік ресурсқа 2,5 миллион тоннаға жуық азық-түліктік бидай құйып, нан және нан-бөлке тағамдары бағасының күрт көтерілуіне жол бермеу мүмкіндігі пайда болады. Егер мұны істемесек, онда нанға дотацияны кемінде 3 есе көтеруге тура келеді. Бюджетте мұндай ақша жоқ.

Баға саясатына байланысты жергілікті жерлерден сатып алынатын астықтың бағасын тағы да қайта қарау жөнінде ұсыныстар түсіп жатыр. Бірінші түзету жасалды. II класты бидайдың бір тоннасы 70 мың сом (бұрынғы бағасы 66 мың сом), III класты бидай – 60 мың сом (бұрынғы бағасы – 56 мың сом), IV класты бидай 50 мың (бұрынғы бағасы – 33 мың сом) және V класты бидай – 30 мың сом (бұрынғы бағасы – 26 мың сом болатын).

Мемлекет тек өзіне қажетті өнімді қажетті мөлшерде ғана сатып алатындығын тағы да ескертемін. Нарық жағдайында егіс алқабының құрылымын сұраныс айқындауға тиіс. Неге екені белгісіз, мұны біздің аграршылар түсінгісі келмейді. Қара бидайға былтыр да сұраныс болмап еді, биыл да жоқ, алайда оны мемлекетке өткізіп жіберуге үміттеніп сеуіп жатыр. Азық-түліктік емес бидайға да сұраныс жоқ, оны да өсіруде. Үстіміздегі жылы бұл мәселеге

түпкіліктің нүкте қойылады, енді республикаға қажетті де тиімді өнім ғана сатып алынады. Түптеп келгенде, бұл тек азық-түлік мәселесі ғана емес, сонымен қатар көп жағынан саяси мәселе де. Біз сөз жүзінде нарық туралы айтып, іс жүзінде маңызды сектор – аграрлы секторда шептің бірінен соң бірін тастап, ескіше өмір сүре беруге құқымыз жоқ. Масылдық көзқарастан арылу керек.

Аграрлы секторда шаруаға қырсыздықтың көп болуы алаңдатады. Селодағылар химиялық жолмен отау, тыңайтқыштар енгізу астықтың сапасын арттыратынын білмей ме? 1983-1986 жылдары минералдық тыңайтқыштар енгізілгені астық танабы 8-11 миллион гектар болды. Ал қазір – нөл. Фосфорлы тыңайтқыштар өнімділікті арттырып қана қоймай, сонымен бірге оның өсіп-өну мерзімін қысқартып, уыздылығы көрсеткіштерін арттырады. Арамшөпке қарсы күрес те жүргізілмейді.

Енді келіп астыққа қойылған мемлекеттік стандарт тым қатаң деп барлық деңгейде шуласамыз. Қазақстан – импортқа астық шығаратын ел екендігін, ал нарыққа әлемдік стандарттар талабына сай келетін тауармен шығу керектігін бәрі ұмытып кетуде. Басқа жол жоқ. Бұл да республика үшін саяси мәселе.

Тағы бір үлкен шаруа, бұл – жем-шөп дайындау. Жалпы алғанда Қазақстан бойынша пішен дайындау қарқыны өткен жылғыдан 5 процент, пішендеме дайындау – 8 процент жоғары. Көкшетау, Торғай, Павлодар және Шығыс Қазақстан облыстарының шаруашылықтары пішен қорын үштің біріне жуық мөлшерде артық жасады. Ал осы кезде оңтүстік аймақтың барлық дерлік облыстары елеулі кешеуілдеуге жол берді. Бұл жарамсыз нәрсе. Пішен дайындауды күздің аяғына дейін жүргізу қажет, бұл үшін жағдайлар бар.

Жем-шөп балансында пішендеме маңызды орын алады. Торғай, Көкшетау, Солтүстік Қазақстан, Семей, Шығыс Қазақстан және Павлодар облыстарының шаруашылықтары оны қазірдің өзінде былтырғыдан бір жарым-екі есе артық салды. Дегенмен, бірқатар облыстарда пішендемені барынша көп салу мүмкіндігі пайдаланылмай келеді.

Астық жинау аяқталғаннан кейін сүрлем салудың үлкен жұмысы басталады. Сүрлемдік дақылдардың жайы барлық жерде де тәуір. Оларды деркезінде орып алып, үсікке шалдырмаудың маңызы зор.

Картоп, көкөніс, жеміс-жидек, бақша дақылдарын жинау сияқты маңызды мәселелерді де назардан сырт қалдыруға болмайды. Меншікті қосалқы шаруашылықтың, фермерліктің, саяжай ісінің және қоғамдық бақшалардың дамуына байланысты ауылшаруашылық өнімдері өндірісінде де, олармен

халықты жабдықтауда да бұл саланың рөлі күрт артқаны сөзсіз. Мысалы, өткен жылы 1991 жылмен салыстырғанда картоп өндірісі үштің біріне, бақша дақылдары – 1,5 есе, көкөніс – 1,2 есе ұлғайды.

Үстіміздегі жылы жеке меншік секторда бұл дақылдар бұрынғыдан да ауқымды алқапқа егілді. Нәтижесінде жеміс-көкөніс өнімдері мен картоптың мемлекеттік сауда мен кооперацияға түсуі күрт қысқарды. Бұл заңды процесс. Дегенмен картопты, көкөніс өнімін олардың совхоздар мен колхоздарда өндірілуін пайдалана отырып, ұзақ мерзімді сақтауға қойылуын қамтамасыз ету керек. Өйткені оларды жеке меншік сектордан сатып алу үшін қолма-қол ақша қажет, ал ол банкіде жоқ. Осы мәселелердің барлығын әрбір облыста, әрбір қалада қарау керек.

Қазір, егіс жұмыстарының қызған шағында бізге мал шаруашылығы сияқты жетекші саланы да назарда тұрақты ұстау маңызды. Бірінші жарты жылдықта мұндай жағдайды тұрақтандырудың сәті түсті. Ет, сүт және жүн өндіру шаруашылықтардың барлық категорияларында өткен жылдың деңгейінен асып түсті. Бұл ретте меншікті қосалқы шаруашылықтардың, шаруа қожалықтарын қоса алғанда, республика бойынша мал шаруашылығы өнімдерін өндірудегі үлес салмағы 30 проценттен 40 процентке дейін артты, өсім қарқыны да жаман емес. Бұдан былай да ілгерілей түсуге базалық негіз бар. Ірі қара саны 393 мың басқа, шошқа – 84 мың, қой – 733 мың және жылқы – 108 мың басқа артты. Демек, бұл секторда мал шаруашылығы біздің саясатымыздың арнасында дамуда.

Сонымен қатар, қоғамдық мал шаруашылығының жайы алаңдатып отыр. Тек бірінші жарты жылдықта ет комбинаттарына ірі қара тапсыру 59 мың басқа, қой мен ешкі – 311 мың және шошқа – 262 мың басқа жуық азайып кетті.

Шаруашылықтарда көптеген мал сойылды, сатылды, өлім-жітімге ұшырады. Іске мұндай көзқарас орын алып отырған жағдайда өнімнің ешқандай бағасы да, ешқандай дотация да саланы банкротқа ұшыраудан құтқара алмайды.

Сонда не болып жатыр? Қой малы оңды-солды шығындалуда, ал үкімет болса жүн, қой етін өндіруге дотация беруге мәжбүр. Бұл істе тәртіп орнату керек, әйтпесе мемлекет іске салақ шаруашылық басшылары үшін жарылқаушыға айналары хақ.

Аграрлық сектордағы жағдай жалпы алғанда осындай. Сонда да болса біз республиканың, оның тұрғындарының әл-ауқаты негізінің нақ осы

күндерде қаланып жатқандығына өзімізге есеп беруге тиіспіз. Оның үстіне, біз астық, ауыл шаруашылығының басқа да проблемаларын шеше отырып, берік тылмен әлеуметтік-экономикалық өмірдің барлық салаларында өзгерістерді ойдағыдай жүргізе аламыз. Демек, толық қайтарыммен жұмыс істеу керек.

Көтерілген проблемалар бойынша өрбіген пікір алысуда облыстар әкімдері шаруашылықтардың астықты өз бетімен кеңінен сатуы туралы мемлекет басшысының ұсынысын бірауыздан қолдады.

**ВЫСТУПЛЕНИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ВО ВРЕМЯ РАБОЧЕЙ ПОЕЗДКИ ПО АКМОЛИНСКОЙ ОБЛАСТИ***

Акмола, 19–20 августа 1993 года

**ВЕРНО ИЗБРАННАЯ СТРАТЕГИЯ ЖАТВЫ
ПОМОЖЕТ РАЦИОНАЛЬНО РАСПОРЯДИТЬСЯ
БОГАТЫМ УРОЖАЕМ**

Как уже сообщалось, 19 августа Президент Нурсултан Назарбаев прибыл в Акмолу. Прямо из аэропорта он направился на хлебные поля Целиноградского района. Здесь, как и по всей Акмолинской области, зреет хороший урожай. Подготовлена и выведена на стартовые линейки уборочная техника, а в ряде хозяйств уже начали косовицу пшеницы.

Вывели комбайны на свои загонки и механизаторы бригады Куаныша Балабаева из совхоза-техникума "Новоишимский". Во время встречи с Главой государства они заверили, что жатву проведут быстро и без потерь. Поскольку пшеница рослая, ее укладывают в валки "Нивами", а подбирать их будут десятью "Енисеями", оснащенными мощными молотилками.

Эффективному труду механизаторов способствует их высокая заинтересованность в конечном результате. Каждый комбайнер при условии выполнения нормы получит бесплатно по три тонны зерна, заработает за уборочную 400 тысяч рублей. Перевыполнит норму – соответственно увеличится заработок.

– Просим лишь предприятия концерна "Казнефтепродукт" бесперебойно обеспечивать горюче-смазочными материалами, – сказал бригадир.

И здесь, и в совхозах "Воздвиженский", "Родина" Нурсултан Назарбаев интересовался, как нынче хлеборобы собираются распорядиться урожаем.

– Хозяйства должны позаботиться, чтобы как можно выгоднее его реализовать. Это очень важно. Мы поможем вам найти покупателей. Но и сами используйте все возможности через агропромбанки, агропромышленные биржи, торговые дома, сами занимайтесь продажей зерна и на рынках. Сейчас на селе идет реформа. И что нужно сделать для того, чтобы оно твердо встало на ноги? Конечно же, добиться, чтобы люди стали настоя-

---

* "Казахстанская правда", 21 августа 1993 года.

щими хозяевами. Почему бы коллективам во главе с их руководителями не попытаться выкупить у государства основные фонды и не стать их собственниками? Это можно сделать путем приобретения не менее 50 процентов акций. А с течением времени – не исключается и такой вариант – руководители хозяйств могли бы выплатить стоимость акций их владельцам и стать единоличными хозяевами. Опыт показывает, что в этом случае обеспечивается высокая эффективность производства. Думается, надо опробовать эту идею и в ближайшее время в ряде областей провести такой эксперимент. Желающих участвовать в нем уже сейчас находится немало.

Помимо организации уборки урожая Президент интересовался также ходом строительства в совхозах, условиями труда и быта сельчан.

Во второй половине дня в Акмоле состоялось совещание глав администраций областей, городов Алматы и Ленинска с участием руководителей правительства, ряд министерств и ведомств, причастных к деятельности агропромышленного комплекса.

На совещании выступил Нурсултан Назарбаев:

– До массового обмолота зерновых на целине осталось несколько дней. И потому нам необходимо определиться в делах, связанных с уборкой урожая, а если выразиться точнее, сформировать нашу "зерновую политику" на этот год. Она касается и вопросов закупки зерна, и кредитов, и ценовых проблем.

Благоприятные погодные условия, подкрепленные упорным трудом сельских тружеников, дают уверенность в том, что республика получит высокий урожай всех сельскохозяйственных культур. Осадков выпало достаточно, поэтому можно рассчитывать на сухую осень. Хотя, конечно, мы не застрахованы от непогоды.

И чтобы обезопасить себя от неожиданных природных капризов, мы обязаны, подчеркнул Глава государства, с первых дней жатвы включить в работу всю имеющуюся технику, все трудовые ресурсы. Речь идет о том, чтобы максимально укомплектовать комбайны, задействовать весь арсенал транспортных средств, в том числе личный грузовой транспорт и транспорт коммерческих структур. Надо быть готовыми к ежесуточному приему более миллиона тонн зерна.

В республике остро стоит вопрос накопления ресурсов горючего, что в основном связано с невыполнением поставок продукции по клиринговому расчету с Россией. "Росконтрактом" недогружено 54 тысячи тонн автобен-

зина, 286 тысяч тонн дизельного топлива, 70 тысяч тонн дизельного масла. Отгрузка нефтепродуктов была полностью прекращена еще в июне.

И лишь последние переговоры на межправительственном уровне позволили поправить положение. Сейчас поставки возобновились, пошла нефть на Павлодарский и Шымкентский заводы. По графику в августе мы должны получить из России 70 тысяч тонн бензина и 60 тысяч тонн дизельного топлива. Этого, конечно, недостаточно, однако, если рачительно вести хозяйство, можно удовлетворить нужды села.

С учетом собственного производства республика должна получить и произвести в августе 340 тысяч тонн бензина и 380 тысяч тонн дизельного топлива. Из этого количества агропромышленному комплексу будет отпущено соответственно 150 и 290 тысяч тонн. Положительное решение находит и вопрос поставки масел. И сейчас надо максимально, насколько позволяет ситуация, сократить отпуск нефтепродуктов другим потребителям, направив их в первую очередь на уборочные работы.

В целом хозяйства к ним готовы. Однако настораживает, что еще не везде закончена подготовка уборочных и транспортных средств, зерноочистительного и сушильного оборудования. В системе хлебопродуктов не освобождена от урожая прошлого года часть элеваторов, многие из них требуют ремонта, не апробированы весовое и сушильное хозяйства. Не полностью готовы к приему картофеля и плодоовощной продукции специализированные хранилища и цехи.

Медленно решаются вопросы отправки на целину автотранспорта из южных областей. Они должны были выделить около десяти тысяч машин. Прибыло же только полторы тысячи. Я твердо настаиваю на том, чтобы главы областных и городских администраций безоговорочно выполнили запланированные поставки транспорта как по количеству, так и по срокам. Только Павлодарская и Семипалатинская области, где выращен особенно высокий урожай, освобождаются от поставок автомобилей, их количество компенсируется машинами из стран СНГ.

Большинство областей намечают с нынешней уборкой справиться собственными силами. На помощь со стороны рассчитывают лишь Тургайская, Кустанайская, Акмолинская и Актюбинская области. Она будет оказана и республикой, и нашими партнерами из России, Беларуси. Такие договоренности уже есть.

Государство оказывало и будет оказывать селу солидную помощь. Под формирование нынешнего урожая аграрному сектору уже выделен один триллион 174 млрд. рублей кредитных ресурсов. Безусловно, все потреб-

ности селян не обеспечены, но сделано максимум возможного как Правительством, так и администрациями, хозяйственными органами, коммерческими структурами.

Сейчас трудно сказать, какой будет конечный намолот зерна – 30 или 33 миллиона тонн. Но ясно одно: если погода не преподнесет нам каких-либо неожиданностей, то мы сможем собрать зерна не меньше, чем в прошлом году.

В южных областях урожайность зерновых колосовых оказалась на уровне прошлого года, а в ряде районов – на 20 – 30 процентов выше. Почти в два раза больше прошлогоднего ожидается валовой намолот зерна в Западно-Казахстанской, Семипалатинской, Павлодарской областях. В остальных регионах хлебостой на уровне прошлого года.

При такой раскладке урожайности и с учетом засыпки необходимого количества зерна на семена, фураж и натуроплату хозяйства, по предварительным расчетам, будут иметь возможность продать его около 16 миллионов тонн. И тут встает вопрос: каким путем закупить товарное зерно. На этот счет есть три мнения.

Первое – товарное зерно государству целиком закупить через систему концерна "Казхлебпродукт", все межправительственные договоры по поставкам хлеба осуществлять Правительству. Это известная практика. Она дает возможность максимально сохранить зерно и централизованно его продавать. Да и областям не придется ехать с мешком на рынок, сбивая друг у друга цену. Но на закуп такого количества хлеба государство должно выделить как минимум 1,3 триллиона рублей. Столь большая сумма бюджетом не предусмотрена, банки не имеют на это кредитных ресурсов. Видимо, формируя бюджет будущего года, надо предусмотреть денежные ресурсы на закуп нужного количества зерна. Ведь предоставляемые кредиты на эти цели прямо отражаются на стоимости хлеба. И мы вынуждены его дотировать.

К примеру, если государство платит хозяйству за тонну зерна урожая нынешнего года 70 тысяч рублей, то с учетом НДС, кредитной ставки в 68 процентов, издержек заготовительных организаций она обойдется уже в 133 тысячи рублей. И булка хлеба из муки высшего сорта, за которую покупатель сегодня платит 14 рублей, будет стоить 300. Другими словами, на каждой булке государственная дотация составит 286 рублей, что в четыре раза больше дотируемой суммы на хлеб из урожая прошлого года. Такой путь для нас невозможен.

Второе мнение – закупить централизованно 10 миллионов тонн зерна, или только в объеме госзаказа. На это потребуется около 839 миллиардов рублей кредитных ресурсов. Остальные шесть миллионов тонн хозяйства

должны реализовать сами. При этом часть межправительственных соглашений по зерну будет покрываться за счет госресурсов, а часть – областями. Но на это также нет денежных ресурсов.

И третье мнение: закупить централизованно 7 миллионов тонн зерна – это наши внутренние потребности в нем. Из них 2,7 миллиона тонн пойдут на муку, 2 миллиона – на комбикорма, 400–500 тысяч тонн – семена, 690 тысяч тонн – доля крупяных культур. До полутора миллионов тонн останется как страховой фонд. Закуп пшеницы должен составить не менее 5 миллионов тонн, причем речь идет только о пшенице мягкой, не ниже третьего класса.

Этот вариант для Правительства более приемлем: государство будет закупать только те культуры и того качества, которые ему нужны. Ведь не секрет, что в прошлом году все некачественное зерно было продано государству, а хорошее попало в руки коммерсантов. И сейчас в "Казхлебопродукте" хранится около миллиона тонн дефектного.

Чтобы сократить до минимума перевозки госресурсного хлеба в южные регионы, видимо, будет правильно закупить в Алматинской, Жамбылской, Жезказганской, Кызыл-Ординской, Семипалатинской, Талдыкорганской, Южно-Казахстанской и Восточно-Казахстанской областях все зерно, которое поставят хозяйства. Оно пойдет на их внутренние нужды. Это в пределах 1,5 миллиона тонн. Остальные 5,5 миллиона тонн следует разместить в других областях, разбив его по культурам. При этом в хозяйствах останется еще 9 миллионов тонн товарного зерна. Его надо положить на хранение в совхозах и колхозах, и сам производитель сможет продавать хлеб по договорной цене, но с учетом межправительственных соглашений.

Нам нужно поставить 2,7 миллиона тонн зерна России. Закупить по установленным ценам этот объем должен концерн "Казхлебопродукт", а координаторам поставок России – концерн "Казконтракт". Надо включиться в реализацию излишков зерна и "Казагропромтехнике", чтобы иметь возможность централизованно снабжать селян материальными ресурсами. Заготовки его на промышленные цели должен осуществить "Казпищепром".

Сейчас многие хозяйства задолжали государству за горюче-смазочные материалы технику, другие материальные ресурсы. Представляется, что для снятия этой кредитной задолженности необходимо разрешить производителям рассчитываться за материальные ресурсы со снабженческими организациями зерном. Надо оперативно находить покупателей зерна за пределами Казахстана и поставлять селу материальные ресурсы. Таковы сегодняшние жизненные реалии.

Если вы поддержите третий вариант, то Правительство примет соответствующие документы на этот счет.

Хочу поднять еще один вопрос, который, по моему мнению, требует совместного обсуждения. Государством через концерн "Казхлебопродукт" в порядке аванса выдано производителям зерна 120 миллиардов рублей. При этом хозяйства получили беспроцентный кредит, а концерн должен возвратить его байку со ставкой в 68 процентов. Под эту сумму, очевидно, надо закупить крупные культуры и продовольственную пшеницу по ценам, утвержденным в марте нынешнего года, с доплатой на инфляционные потери 10 тысяч рублей за тонну. Появится возможность заложить в госресурсы около 2,5 миллиона тонн продовольственного зерна и не допустить резкого скачка цен на хлеб и хлебобулочные изделия. Если этого не сделать, то придется поднять дотацию на хлеб как минимум в три раза. Таких денег в бюджете нет.

Президент высказал просьбу поддержать его в этом вопросе. Коснувшись ценовой политики, он сказал, что с мест поступают предложения еще раз пересмотреть цены на закупаемое зерно. Первая корректировка уже сделана. Тонна пшеницы II класса будет стоить 70 тысяч рублей (прежняя цена составляла 66 тысяч), III класса – 60 тысяч (ранее – 56 тысяч), IV класса – 50 тысяч (33 тысячи) и V класса – 30 тысяч рублей (ранее – 26 тысяч).

Еще раз хочу напомнить, что государство будет покупать только ту продукцию и в таком количестве, которые ему нужны. В рыночных условиях структуру посевных площадей должен определять спрос. Этого у нас аграрии почему-то понять не хотят. Не было спроса на рожь в прошлом году, нет его и в нынешнем, однако ее сеют, надеясь протолкнуть государству. Нет спроса и на непродовольственную пшеницу, а ее выращивают. В нынешнем году здесь будет поставлена окончательная точка, а закупаться – нужная и выгодная для республики продукция. В конце концов, это вопрос не только продовольственный, но и во многом политический. Мы не имеем права на слова говорить о рынке, а на деле в важнейшем секторе – аграрном – сдавать позицию за позицией и жить по старинке. Об иждивенчестве надо забыть.

Тревожит и то, что в аграрном секторе много бесхозяйственности. Разве на селе не знают о том, что химпрополка, удобрения повышают качество зерна? В 1983-1986 годах посевы зерновых с внесением минеральных удобрений составляли 8 – 11 миллионов гектаров. А сейчас – ноль. Хотя фосфорные туки не только повышали урожай, но и сокращали вегетацию, поднимали показатели по клейковине. Не ведется и борьба с сорняками. Вот и шумим на всех уровнях, что ГОСТы на зерно жесткие. И все забывают, что Казахстан – экспортер зерна, а на рынок надо выходить с товаром,

отвечающим требованиям мировых стандартов. Другого пути нет. И это тоже политический вопрос для республики. Еще один крупный момент – это заготовка кормов. В целом по Казахстану темпы заготовок сена выше прошлогодних на 5 процентов и сенажа – на 8. Почти на треть больше запасли сена хозяйства Кокчетавской, Тургайской, Павлодарской и Восточно-Казахстанской областей. В то же время почти все области южного региона допустили значительное отставание. Это непорядок. Необходимо заготовки сена вести до глубокой осени, условия для чего имеются.

Важное место в кормовом балансе занимает сенаж. В полтора-два раза больше прошлого года его уже заложили хозяйства Тургайской, Кокчетавской, Северо-Казахстанской, Семипалатинской, Восточно-Казахстанской и Павлодарской областей. И все же имеющиеся возможности по максимальной закладке сенажа в ряде областей не используются.

После уборки урожая зерновых предстоит большая работа по закладке силоса. Состояние силосных культур повсеместно хорошее. Важно вовремя их убрать, не допустить попадания под заморозки.

Нельзя упускать и такие важные вопросы, как уборка картофеля, овощей, плодов и бахчевых культур. Безусловно, с развитием личного подворья, фермерства, дачного дела и общественных огородов резко возросла роль этого сектора как в производстве, так и в снабжении населения сельхозпродукцией. Так, в прошлом году производство картофеля по сравнению с 1991-м возросло на треть, бахчевых культур – в 1,5 раза, овощей – в 1,2.

В нынешнем году в частном секторе под этими культурами заняты еще большие площади. В результате резко сократилось поступление плодоовощной продукции и картофеля в госторговлю и кооперацию. Это закономерный процесс. И все же надо обеспечить закладку на длительное хранение картофеля, плодоовощной продукции, используя производство их в совхозах и колхозах. Ведь для покупки их в частном секторе необходимы наличные деньги, которых в банках нет. Все эти вопросы надо рассмотреть в каждой области, каждом городе.

Сейчас, когда наступает пик полевых работ, нам важно постоянно держать в поле зрения и такую ведущую отрасль, как животноводство. В первом полугодии здесь удалось стабилизировать положение дел. Производство мяса, молока и шерсти во всех категориях хозяйств превысило уровень прошлого года. При этом удельный вес личных подсобных хозяйств, включая крестьянские, в производстве продукции животноводства по республике возрос с 30 до 40 процентов, да и темпы прироста немалые. Есть базовая основа для дальнейшего движения. поголовье крупного рогатого скота увеличилось на 393 тысячи голов, свиней – на 84 тысячи, овец –

на 733 тысячи и лошадей – на 108 тысяч голов. Значит, в этом секторе животноводство развивается в русле нашей политики.

В то же время состояние общественного животноводства вызывает тревогу. Только за первое полугодие уменьшилась поставка на мясокомбинаты крупного рогатого окота почти на 59 тысяч голов, овец и коз – на 311 тысяч и свиней – на 262 тысячи.

Много скота в хозяйствах забито, продано, пало. При таком отношении к делу никакие цены на продукцию, никакая дотация не спасет отрасль от банкротства.

Что же происходит? Поголовье овец транжируется направо и налево, а Правительство вынуждено дотировать производство шерсти, баранины. Надо наводить здесь порядок, иначе государство превратится в благодетеля для нерадивых хозяйственников.

Такова ситуация в целом в аграрном секторе. И все мы должны отдавать себе отчет в том, что благосостояние республики, ее жителей закладывается именно в эти дни. Более того, решив зерновую, другие сельскохозяйственные проблемы, мы сможем успешнее, имея хорошие тылы, проводить преобразования во всех сферах социально-экономической жизни. Значит, надо поработать с полной отдачей.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫНА РЕСМИ САПАРЫ КЕЗІНДЕ ТҰРҒЫНДАРДЫҢ СҰРАҚТАРЫНА БЕРГЕН ЖАУАБЫ*

Ақтөбе, 26 тамыз 1993 жыл

Сомның тағдыры туралы.

– Бұл әлі басы ашық тұрған мәселе. Бізге сом аймағы тиімді еді, бірақ Ресей оны қолдай көрмейтін сияқты.

Сом аймағына енуден әлі де үмітіміз бар. Бүгін бұл жөнінде Хасбулатовпен де сөйлестім. Әрі кеткенде өз сомымызды енгіземіз. Мұның ешқандай ауыртпалығы болмауға тиіс. Қорқынышты ештеңе жоқ. Ақша алмастыру тіректерін құрамыз дегендей... Қайткенде де қолдағы ақшамыз кәдеге асады. Бұл жағынан қам жемеңіздер. Тек тыныштық болсын деңіз.

...Егемен елдің бағдары айқын. Мен қолдан келгеннің бәрін жасап келемін, халқымнан аянатын ештеңем жоқ.

Жағдайымыз ылғи осылай болып тұра бермейтін шығар. Қазіргі кезде ең бастысы – бір-бірімізбен қарым-қатынасымызды қалыпты ұстап тұру. Тыныштық жағдайында жұмыс істеп, өмір сүру.

Тұрғын үй құрылысы туралы.

– Бұдан былай қарай жеке үйлерді салуға көңіл бөлгеніміз жөн. Жұмысқа деген мүдделілікті арттыратын жәйттің бірі осы тұрғын үй құрылысына тірелсе деймін. Өркениетті ел деп жүрген Американың басты қалаларының өзінде жеке үйлер мол. Жақсы жұмыс істеген адам жақсы үйде тұратындай ахуал қарастырмасақ болмас. Бұдан былай өкімет зейнеткерлер мен мүгедектерге көмектесе... Ал қалғандарымыз жақсы жұмыс істесек, жақсы үйде тұрамыз. Жер жетеді.

Егістік алқапта, фермада, сүт зауытында болған сұхбаттарда еліміздің Президентін ауылдың қамы қатты толғандыратындығы байқалып тұрды. Бұл – ауыл Елбасының назарында деген сөз.

* "Егемен Қазақстан", 27 тамыз 1993 жыл.

**ОТВЕТЫ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ВОПРОСЫ ЖИТЕЛЕЙ АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
ВО ВРЕМЯ РАБОЧЕГО ВИЗИТА***

Актюбинская область, 26 августа 1993 года

**КОГДА СТАНУТ БОГАТЫМИ ГРАЖДАНЕ –
СТАНЕТ БОГАТЫМ ГОСУДАРСТВО**

О деньгах

Правительством Казахстана предпринимаются меры, чтобы остаться в рублевой зоне, так как экономика Казахстана и экономика России тесно переплетены, а выход из рублевой зоны может отрицательно сказаться и на исторически сложившихся добрососедских отношениях, отдалит государства друг от друга.

Решением этой проблемы занимаются я сам лично и правительство, ведутся переговоры с руководством России. Если из этого ничего не получится, то будет вводиться своя национальная валюта. Окончательное решение – остаться Казахстану в рублевой зоне или нет, будет принято в сентябре текущего года.

О жилье

В сентябре 1993 года планируется президентский указ, в котором все ныне существующие очереди на получение государственного жилья со следующего года отменяются. Рассчитывать на него могут слабо защищенные в социальном плане люди: инвалиды, пенсионеры и военнослужащие. Всем остальным будет предложен следующий вариант: нужно выплатить 20 процентов стоимости кредита, а затем получить его сроком на 30 лет на строительство собственного жилья. Завод, предприятие, строящие жилье на собственные средства, будут сдавать его только в аренду. Приоритет на получение кредита для строительства собственного жилья в первую очередь будут иметь те, кто его не имеет.

---

* "Казахстанская правда", 28 августа 1993 года.

О хлебе

В текущем году Казахстану на внутренние нужды необходимо 7 млн. тонн, а по прогнозам, хлеба выращено в пределах 30 млн. тонн. Поэтому оставшимся товарным зерном распорядятся сами хозяйства. Выращенный хлеб можно будет реализовать по рыночным ценам через биржу. В последующем производитель хлеба заранее должен знать, кому и сколько его нужно. Теперь покупателей хлеба необходимо искать не только в странах Содружества, но и за рубежом.

Неплохой урожай выращен в этом году в Актюбинской области. Немало сделано руководством области, чтобы своевременно его убрать. Однако абсолютно неуместен благодушный настрой руководителей хозяйств, которые пока не могут понять, что при рыночной экономике нельзя производить сельскохозяйственную продукцию вслепую. Надо находить наиболее приемлемые варианты, думать, сколько гектаров оставить под зерновые, пары и пастбища, каким образом сделать прибыльными овцеводство и другие отрасли.

Теперь все эти вопросы необходимо решать самим. И кто будет заниматься данными проблемами, тот выживет и будет богатым. А когда граждане государства станут богатыми – значит богатым будет и само государство.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЯДРОЛЫҚ ҚАРУҒА ҚАРСЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНГРЕСКЕ ҚАТЫСУШЫЛАРҒА АРНАЛҒАН
МӘЛІМДЕМЕСІ*

Алматы, 28 тамыз 1993 жыл

Алматыға бейбітшіл, ізгі мақсаттармен келген ядролық қаруға қарсы халықаралық конгреске қатысушыларды шын жүректен құттықтаймын. Бұл мақсаттар қазақстандықтарға жақсы да түсінікті. Осыдан тура 44 жыл бұрын Семей полигонында жасалған алғашқы ядролық жарылыстан кейін біздің халқымыздың "атомдық өмірінің" қайрылы кезеңі басталды. Жыл өткен сайын адамдардың денсаулығының негізі күйреп, нәзік табиғи орта бұзыла берді. Тән азабы да, рухани қасірет те біздің жүрегімізді әлі күнге сыздатуда. Ядролық есуастықтың бүкіл адамзат баласына қандай қисапсыз шығындар мен орны толмас құрбандықтар әкелгенін біз білеміз.

Оны тоқтату – планетаның саясатшыларының, жұртшылығының, бүкіл демократиялық күштерінің аса маңызды міндеті. Нақ сондықтан да егемен Қазақстанның алғашқы халықаралық актісі Семей полигонын жабу болды. Нақ сондықтан да республикада ядролық қаруға қарсы қуатты қоғамдық қозғалыс өмірге келді. Ол қысқа мерзім ішінде тек республикада ғана емес, сондай-ақ одан тыс алыс жерлерде де қолдау тауып, беделге ие болды. Ядролық қаруға қарсы күштердің белсенді әрекеті нақты нәтижесін беріп, ең бастысы – мемлекеттер мен халықтардың қауіпті тайталасу психологиясын талқандап, ядролық қару жолындағы қуатты кедергі болып отырғандығын, тажалды сынақтардың салдарын жоюға көмектесетінін көріп жүрміз.

Сіздердің ұмтылыстарыңыз – ізгі іс. Мен конгреске қатысушылар жұмысының жемісті болуын тілеймін. Сіздердің идеяларыңыз, қабылдайтын шешімдеріңіз ядролық қаруға қарсы қозғалысқа жаңа жақтастар тартып, қарусыздану процестерін жеделдетеді, дүниежүзілік қоғамдастықтың ғаламдық қауіпсіздігінің кепілдіктерін нығайтады деп үміттенемін.

* "Егемен Қазақстан", 28 тамыз 1993 жыл.

ПРИВЕТСТВИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА УЧАСТНИКАМ МЕЖДУНАРОДНОГО АНТИЯДЕРНОГО КОНГРЕССА*

Алматы, 28 августа 1993 года

Сердечно приветствую участников Международного антиядерного конгресса, прибывших в Алматы с миротворческими, гуманистическими целями. Казахстанцам они близки и понятны. После прогремевшего ровно 44 года назад на Семипалатинском полигоне ядерного взрыва начался трагический период "атомной жизни" нашего народа. Год за годом подрывались основы здоровья людей, разрушалась хрупкая природная среда. И физические, и духовные страдания до сих пор болью отзываются в наших сердцах. Мы знаем, какие неисчислимы потери и невозстановимые жертвы принесло всему человечеству ядерное безумие.

Остановить его – важнейшая задача политиков, общественности, всех демократических сил планеты. Именно поэтому первым международным актом суверенного Казахстана стало закрытие Семипалатинского полигона. Именно поэтому в республике и зародилось мощное антиядерное общественное движение, которое за короткий срок обрело поддержку и авторитет не только в республике, но и далеко за ее пределами. Мы видим, что активные действия антиядерных сил приносят зримые плоды и, главное, ломают психологию опасного противостояния государств и народов, встают мощной преградой на пути ядерного оружия, помогают ликвидировать последствия смертоносных испытаний.

Ваши устремления – благородны. Я желаю участникам конгресса плодотворной работы. Надеюсь, что ваши идеи, принятые решения привлекут к антиядерному движению новых сторонников, ускорят процессы разоружения, упрочат гарантии глобальной безопасности мирового сообщества.

---

* "Казахстанская правда", 28 августа 1993 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЯДРОЛЫҚ ЖАРЫЛЫСҚА
ҚАРСЫ КОНГРЕСТІҢ ОТЫРЫСЫНДА
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 30 тамыз 1993 жыл

Тамыздың 30-ында Халықаралық ядролық жарылысқа қарсы конгресс өз жұмысын бастады. Оған таяу және шалғай шет елдердің көптеген елдерінің ядролық жарылысқа қарсы одағының өкілдері қатысуда.

"Невада-Семей" халықаралық ядролық жарылысқа қарсы қозғалысының президенті Олжас Сүлейменовтің баяндамасында, форумға қатысушылардың сөздерінде екінші конгрестің тамызда ашылуының тегін еместігі атап өтілді. Нақ осы айда Хиросима мен Нагасакиге атом бомбыларын тастаумен ядролық дәуір басталды.

1949 жылы тамыз айын да Семей полигонында КСРО-да бірінші ядролық жауынгерлік заряд сынақтан өтті. 1963 жылғы тамызда атмосферада, ғарышта және суда атом қаруын сынауды тоқтату туралы шартқа қол қойылды.

Ұзақ уақыт бойы адамдардың сана-сезімінде жер астындағы мұндай сынақтардың қауіпсіздігі туралы аңыз берік орын алды. Осыдан төрт жыл бұрын ғана жариялылықтың арқасында ол аңыздың күлі көкке ұшты. Радиоактивті элементтердің атмосфераға шығарылуының барлық оқиғалары белгілі болды. Мұның өзі Семей полигонына іргелес аймақтардың тұрғындарының денсаулығына, айналадағы ортаға зиянын тигізді. Сол кезде ядролық жарылысқа қарсы "Невада-Семей" қозғалысы дүниеге келді. Оның қызметі дүние жүзінің көптеген елдерінде, әсіресе АҚШ-та, мақұлданып, қолдауға ие болды. Көпшілігінде жаңа қоғамдық ұйымның күш-жігері арқасында 1991 жылғы тамызда Президент Нұрсұлтан Назарбаев Семей ядролық полигонын жабу туралы Жарлыққа қол қойды.

Біздің планетамыздың бес ядролық полигонының төртеуі бүгінде үнсіз. Тек Қытайда ғана қатерлі қаруды сынау жалғасуда. Көрші мемлекеттердің

* "Егемен Қазақстан", 31 тамыз 1993 жыл.

оларды тоқтату туралы талабы – бұл ҚХР ішкі істеріне араласқандық емес. Бұл уақыт талабы, ұлан-ғайыр аймақтың көптеген елдерінің адамдарына деген қамқорлық.

Конгресте ядролық сынақтардан зардап шеккен және одан әрі зардап шегіп отырған аймақтардағы халыққа көмек көрсету үшін БҰҰ қамқорлығымен халықаралық қор құру туралы ұсыныс айтылды. Оған барлық ядролы елдер енуге тиіс. Өйткені әрбір сынақ жүздөген адамдардың өмірін қиып, оларды мүгедек етуде.

Конгреске қатысушылар алдында Президент Нұрсұлтан Назарбаев сөз сөйледі:

– 1949 жылғы тамыздың 29-ында Семей түбіндегі полигонда ядролық бомбаның жарылуы Қазақстан тарихының қайғылы беттерін ашты. Аса ауыр экономикалық, әлеуметтік, рухани сілкіністер – ұзақ жылдарға созылған адамгершілікке жатпайтын ядролық сынақтардың қорытындысы осындай. Олар халықтың иығына ауыр жүк болып түсті. Оның салдарын біз түпкілікті әлі сезініп білмесек те, халық наразылығы әлдеқашан-ақ пісіп жетілді. Семей полигонын жабу туралы Жарлық ішкі проблемаларын дербес шешу туралы айқын мәлімдеген жас мемлекеттің алғашқы актілерінің бірі болуы тегін емес. Оның үстіне, дүниежүзілік тәжірибеде мұндай қадам алғаш рет қабылданды. Және де көптеген мемлекеттердің өздерінің ядролық қаруға деген көзқарасын өзгертуіне белгілі бір рөл атқарды, бұл проблемаға барынша салмақты және жауапкершілікпен қарайтын болды.

Осындай сындарлы айқындаманың қалыптасуына көп азап шеккен қазақ жерінде туындаған "Невада-Семей" ядролық жарылысқа қарсы қозғалысының қызметі де жәрдемдеседі. Ол жұртшылықтың тек Қазақстандағы ғана халықтың қауіпсіздігі жолындағы алаңдаушылығының өзіндік бір айқындағышы болып қойған жоқ. Басқа елдердің қоғамдық ұйымдары да өз үндерін көтерді.

Ядролық полигон жабылғаннан кейін Қазақстан парламенті мен үкіметінің ядролық жарылыстардың зардабын жою және айналадағы ортаны сауықтыру туралы шешімдер қабылдады. Ал оны талдап жасауға және орындауға "Невада-Семей" қозғалысының сарапшылары қатысуда. Халықтың қауіпсіздігіне республика көлемінде тұңғыш рет осындай назар аударылды. Алайда, халықаралық көмексіз бұл проблеманы өз күшімізбен орындауымыз іс жүзінде мүмкін еместігі айдан анық.

Қазақстанға ең алдымен осындай жұмыстан тәжірибесі бар елдердің технологиялық, инженерлік-экологиялық көмегі қажет. Мұндай жобалар мен

бағдарламаларды, соның ішінде халықаралық деңгейдегілерін де, терең әлеуметтік-экологиялық сараптан өткізу де артықтық етпейді. Бұл біздің халқымыз арасына тарап кеткен радиофобияны, осы мәселелердегі белгілі бір сауатсыздықты, экологиялық проблемалардағы жалдаптықты да тезірек жойып, жеңуге көмектеседі.

Нұрсұлтан Назарбаев конгреске қатысушылар алдында сөйлеген сөзінде қоғамда сарыуайымшылдықтың сарынына, әлеуметтік сүлесөқтыққа жол беруге болмайтындығын атап көрсетті.

Экологиялық проблемаларды шешу туралы әртүрлі талаптар бұл бағыттағы нақты жұмысты алмастыра алмайды. Бұл радиоактивті қалдықтарды көму сияқты күрделі мәселеге де қатысты. Біз қалдықтарымызды өз жерімізге көмуге мәжбүр екендігімізді түсінуге тиіспіз – тек ғалымдар мен жобалаушылар жұртшылық өкілдерімен бірлесіп, жобаның экологиялық қауіпсіздік көзқарас тұрғысынан ұтымды нұсқаларын табуға тиіс. Әзірге біз мынаны мойындауымыз керек: күні бүгінге дейін Қазақстанда радиоактивті қалдықтарды сенімді бақылауды қамтамасыз ете алатын бірде-бір аймақтық объекті жоқ.

Республика үшін ядролық оқтұмсықтардың қарулық плутонийін пайдалану проблемасы да аса маңызды. Оны халықаралық шарттарға сәйкес шешу керек. Біз Қазақстан Украина, Беларусь сияқты, жаппай қырып-жоятын кез келген қаруды сынауды тоқтату туралы кең ауқымды шарт проблемасын талқылауда Ресеймен, басқа да ядролық мемлекеттермен терезесі тең қатысуға тиіс деп есептейміз.

Осының барлығына жауынгерлік атомды сынаудан зардап шеккен нақты адамның көзқарасы тұрғысынан қарау керек. "Невада-Семей" қозғалысында ядролық сынақтарға қызмет еткен айрықша тәуекел бөлімшесі ардагерлерінің комитеті құрылғандығы атап өтерлік. "Атом солдаттары" одақта – жүздеген мың, Қазақстанда ондаған мың деп саналады. Олардың қайғылы тағдыры туралы көпшілік біле бермейді. Олардың көпшілігі өтем және әлеуметтік қорғау туралы заңға жете алмай кетті. Ал бүгінде көзі тірілері қажетті медициналық және әлеуметтік көмек ала алмай жүр. Бұл имансыздық, біз өзінің кінәсіз айрықша тәуекел тобында, зардап шеккендер қатарында болғандардың барлығына шынайы адамгершілік пен нағыз қамқорлық көрсетуге тиіспіз. Айрықша тәуекел бөлімшесі ардагерлері комитетінің жұмысы "Чернобыль" одағы сияқты мемлекеттік те, халықаралық та қолдауға ие болуға тиіс.

Ядролық жарылыстардың әлеуметтік-экологиялық зардаптары туралы айта келіп, Нұрсұлтан Назарбаев сөзін былай деп жалғастырды: ғалымдар

мен ресми адамдар өзірше ядролық жарылыстардың тек саны, жасалған жері және түрлері туралы ғана толғанып жүргендігін атап өтті.

Бүгінгі таңда мәселені кеңінен қою керек. Қазақстанда да, дүние жүзінің барлық "ядролық" аймақтарында да ядролық жарылыстардың айналадағы орта мен халыққа тигізетін әсеріне толық кешенді экологиялық баға беру қажет. Бұл жұмыста зардап шеккендерді әлеуметтік-экономикалық тұрғыдан қорғау, халықты экологиялық-биомедициналық және психологиялық тұрғыдан ақтау, экологиялық проблемаларды шешуді құқықтық және саяси тұрғыдан реттеу, экономикалық кепілдік механизмін жасау мәселелері басым бағыт алуға тиіс.

Осындай кешенді жұмыс үшін беделді халықаралық комиссия (Чернобыль апатын зерттеу үлгісі бойынша) құрылуға тиіс. Адамдар ядролық жарылыстар туралы толық хабардар болуға құқылы. Мұнсыз негізінен әскери мұқтаждықты өтеу үшін құрылған атом индустриясын психологиялық тұрғыдан ақтау мүмкін емес.

Қазақстан ядролық жарылыстар мен атомдық жанжалдардың радиациялық әсерінен жапа шеккендердің өзіндік біртұтас ғаламдық регистрін жасау туралы бастама көтеруге өзір. Бұл жұмысты Бүкіл дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы, халықаралық экологиялық ұйымдар жүргізе алар еді.

Адамзат ядролық сынақтарға байланысты әлі күнге дейін аса зор шығынға батып отыр. Атап айтқанда, Қытайдың Лоп-Нор полигонындағы ядролық жарылыстардың экологиялық зардабы бізді алаңдатады. Ғылыми топтар Лоп-Нор әсерінің біздің табиғатымыз бен адамдарымыздың денсаулығына салқынын тигізіп отырғанына алаңдаушылық білдіруде. Осыған байланысты, менің пікірімше, біздің елдеріміз халықтарының мүдделеріне сай бұл сынақтардың зардабын жою жөнінде ынтымақтастық үшін ұлан-ғайыр кеңістік пайда болды. Қытай және Қазақстан ғалымдары мен іскер топтары бірлескен іс-әрекет арқылы бұл аймақтың жағдайын едәуір жақсартта алар еді, өйткені радиация шекара дегенді білмейді. Бұл орайда ынтымақтастықтың тиімді түрлерін бірлесе іздестірудің және ядролық жарылыстарға қарсы қозғалыстың ізгі күш-жігеріне нұқсан келтіруі мүмкін экстремистік әрекеттер мен рұқсат етілмеген шараларға жол бермеудің маңызы зор.

Қазақстан үшін радиоэкологиялық қауіпсіздік экологиялық қауіпсіздіктің басым бағыттарының жалпы жүйесіндегі ең маңыздысы болып табылады. Республикада Айналадағы ортаны қорғау туралы Заң қабылданды, Ұлттық ғылым академиясы, Экология және биоресурстар министрлігі табиғатты ұтымды пайдалану бағдарламасын дайындады. Бұларда осы проблемалар

ескерілген. Алайда, бізде заң шығару саласында кешеуілдеушілік бар. Әлі күнге дейін Төлем туралы, Мемлекеттік экологиялық сарапшылық туралы, Экологиялық қорлар туралы заңдар қабылданған жоқ. Көптеген экологиялық жобалар мен бағдарламаларды мемлекеттік органдар ядролық жарылысқа қарсы қозғалыстың сарапшыларымен және ғылыми күштерімен бірлесе отырып орындай алар еді. Бұдан өзге, экологиялық проблемаларды шешуде кәсіпкерлікке жан-жақты қолдау көрсету қажет. Бұл жұмыста нарықтық реттегіштер мен механизмдерді тезірек іске қосып, мұндай бизнесті тиімді ету керек. Бақылау жасаудың әлсіздігі мен кәсіпкерліктегі табиғатты қорғау бағытының басымдығын елемеген жағдайда Қазақстанға экологиялық тұрғыдан лас технологиялар мен техника қаптап кету қаупін де ескермеске болмайды. Ұзақ жылдар бойы біз бұл туралы ойлаған жоқпыз, сол үшін өте қымбат құн төледік және төлеп отырмыз. Индустрия кәсіпорындарының қоқыстарында пайдалы қазбаларды өндіру мен қайта өңдеуден қалған 16 миллиард тоннадан астам қалдықтар жиналып қалғандығын айтсақ та жеткілікті, олардың көпшілігі улы.

Ядролық жарылысқа қарсы қозғалыстың "Жер мен адамның қайта түлеуі" бағдарламасын жасауы бастамасын қолдаймын. Бұл бағдарлама радио-экологиялық қауіпсіздік пен зардап шеккендерді ақтау проблемалары, зардап шеккендерді әлеуметтік тұрғыдан қорғау аймақтарының экологиялық мәртебесі проблемаларын белгілеу жөнінде кейбір мемлекеттік ғылыми жобалардан озық келеді. Қозғалыстың өз мақсатына – қару-жарақтың атомдық және басқа түрлерін сынаудың барлық түрлеріне толық тыйым салуға қол жеткізетіндігіне сенемін.

Елбасы сөзін аяқтай келіп, ядролық клуб елдерінің үкіметтеріне ядролық, химиялық, биологиялық, жаппай қырып-жоятын қарудың барлық түрлерін сынауға мораторийді 2005 жылға дейін ұзарту туралы бастама көтеріп, үндеу тастады. Ядролық клуб елдерінің үкіметтері өз халықтарының алдында біздің әлемнің ХХІ ғасырға үні өшкен ядролық полигондармен кіре алатындығын іспен көрсетуге нақты мүмкіндік алып отыр.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА АНТИЯДЕРНОМ КОНГРЕССЕ*

Алматы, 30 августа 1993 года

ЯДЕРНЫЙ ДРАКОН ОБУЗДАН, НО...

Если попытаться охарактеризовать время, которое мы переживаем, то можно, наверное, назвать его не только временем смены двух тысячелетий, но и глобального изменения общественно-политических формаций. В мире ширится понимание общности судеб жителей нашей планеты, необходимости борьбы против войн и, особенно, против ядерной угрозы человечеству.

Взрыв ядерной бомбы 29 августа 1949 года на полигоне под Семипалатинском открыл трагическую страницу в истории Казахстана. Итогом многолетних бесчеловечных ядерных испытаний стали тяжелейшие экономические, социальные, духовные потрясения. Они тяжким грузом легли на плечи народа. И хотя их последствия нами еще до конца не осознаны, народный протест вызрел давно. Не случайно Указ Президента Казахстана о закрытии Семипалатинского полигона был одним из первых актов молодого государства, твердо заявившего о самостоятельности в решении внутренних проблем.

Более того, подобный шаг был принят впервые в мировой практике и, несомненно, он сыграл определенную роль в том, что многие государства изменили свой взгляд на ядерное оружие, стали более взвешенно и ответственно относиться к этой проблеме.

Формированию такой конструктивной позиции способствует и деятельность антиядерного движения "Невада – Семипалатинск". Оно стало своеобразным индикатором обеспокоенности общественности за безопасность народа не только в Казахстане. Свой голос подняли и общественные организации других стран.

Тут, по-видимому, будет уместно отметить, что прозрение ко многим политикам, ученым, военным приходит заметно позже, чем к простым лю-

---

* Н. Назарбаев. Пять лет независимости. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 160 – 164 сс.

дям. Я принимал участие в первом Антиядерном конгрессе в Алматы два года назад и помню, что некоторые ученые приносили извинения за то, что много лет занимались разработкой ядерного оружия, вместе с военными подвергали людей радиационному риску. Первым подобный пример гражданской чести показал Андрей Дмитриевич Сахаров. На этот путь вышли и государства. Мне представляется мужественным шаг правительства Японии, страны, столь сильно пострадавшей от ядерного оружия, однако взявшей на себя ответственность за участие во второй мировой войне и призвавшей за это народ к покаянию.

Понимаю, что за покаянием должны следовать реальные дела. Хотя государство и не в состоянии вернуть людям утраченное здоровье, силы, молодость, все же его святой долг – компенсировать пострадавшим утраченное. Эта проблема у нас, в Казахстане, как и в России, стоит не менее, а может быть, более остро, потому что ее приходится решать в условиях острого экономического кризиса. Тем не менее после закрытия ядерного полигона нашим Правительством приняты решения о ликвидации последствий ядерных взрывов и оздоровлении окружающей среды, в разработке и выполнении которых принимают участие эксперты вашего движения. Впервые в масштабах Казахстана безопасности народа уделено такое внимание. Однако очевидно, что без международной помощи справиться с этой проблемой собственными силами практически невозможно. При этом следует учесть и то, что у нас, в Казахстане, была самая высокая плотность ядерных взрывов. Разумеется, мы не просим мировое сообщество за нас выполнять всю оздоровительную работу. Но на печальном опыте Казахстана, повторяющем, по сути, трагический опыт Японии, общественность и политики должны осознать необходимость вместе, общими усилиями решать проблемы радиозоологической безопасности.

Вместе с вами мы не должны допустить, чтобы в обществе нагнетался пессимизм, социальная безысходность. Тем более неуместно экологическое иждивенчество. Ведь нередко требования об отнесении региона к зоне бедствия подменяют конкретную работу по решению экологических проблем. Это проявляется в таком непростом вопросе, как захоронение радиоактивных отходов. Надо все-таки понять, что наши отходы мы вынуждены будем хранить у себя дома, – нужно только ученым и проектировщикам совместно с представителями общественности найти оптимальные, с точки зрения экологической безопасности, варианты проектов. Пока же мы вынуждены признать: до сих пор в Казахстане нет ни одного регионального объекта, позволяющего обеспечить надежный контроль за радиоактивными отходами.

Кстати, это один из важнейших вопросов экологической конверсии ядерной энергетики. И без социологических опросов ясно, что население

республики не примет идею создания на ее территории атомных электростанций до тех пор, пока ядерщики на примере локализации радиоактивных отходов не докажут, что подобные объекты гарантируют безопасность.

Не менее актуальна для республики и проблема использования оружейного плутония ядерных боеголовок. Решать ее надо в соответствии с международными договорами. Мы считаем, что Казахстан, как и Украина, Беларусь, должен принимать участие в обсуждении проблем всеобъемлющего договора о запрещении испытаний любого оружия массового поражения наравне с Россией.

Нельзя забывать, что Казахстан являлся ядерным полигоном всего бывшего Союза, однако с проблемами социальной защиты пострадавших от облучений и ликвидации последствий мы остались один на один. Это с исторической, нравственной, экологической и других точек зрения несправедливо. Правопреемственность обязанностей перед народом никем не может быть снята, тем более с политиков, если мы говорим о нравственных принципах, исторической преемственности и ответственности.

Антиядерное движение заявило о себе во весь голос. И, я убежден, в конце концов оно добьется своей цели – полного запрещения всех видов испытаний атомного и других видов оружия.

Представленные в этом зале общественные организации и движения вносят немалый вклад в решение этой благородной и гуманной задачи. Им необходима действенная поддержка политиков. Я обращаюсь с этой трибуны к правительствам стран ядерного клуба с инициативой о продлении до 2005 года моратория на испытания ядерного, химического, биологического, всех видов оружия массового поражения. Правительства стран ядерного клуба перед лицом своих народов имеют реальный шанс делами доказать, что в XXI век наш мир может войти с молчащими ядерными полигонами.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ХОЛДИНГТІК ЖӘНЕ
АКЦИОНЕРЛІК КОМПАНИЯЛАР БАСШЫЛАРЫНЫҢ
ҚАТЫСУЫМЕН ӨТКЕН КЕҢЕСТЕ
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Алматы, 3 қыркүйек 1993 жыл

**БІЗДІҢ ТҮПКІ МАҚСАТЫМЫЗ –
ЖАҢА НАҒЫЗ МЕНШІК ИЕЛЕРІН ЖАСАУ**

Қыркүйектің 3-інде Алматыда мемлекеттік холдингтік және акционерлік компаниялар басшыларының қатысуымен өткен кеңесте жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алудың кезек күттірмейтін міндеттері талқыланды. Оны Нұрсұлтан Назарбаев ашты.

– Биылғы маусым айында "Шаруашылықты басқару органдары жүйесін жетілдіру туралы" Жарлық шыққаннан кейін мемлекеттік холдингтік және акционерлік компаниялар құрылып, олардың президенттері тағайындалды. Осы маңызды қызмет орындарына іскер, өндірісті жақсы білетін, реформаны жақтайтын адамдар келді. Оларда бұл реформаларды өмірге белсенділікпен енгізіп, экономиканы нарықтық қатынастарға өтудің таңдап алынған бағытына сәйкес жаңа тұрғыда қайта құру үшін барлық мүмкіндіктер бар. Енді мұндай жайбарақаттыққа салынуға болмайды. Жекешелендіру мен мемлекет иелігінен алудың Ұлттық бағдарламасы бұлжымастан орындалуға тиіс.

Республика басшылығы экономикамызды дағдарысты жағдайдан алып шығудың жолдарын табандылықпен іздестіруде. Атап айтқанда, Ресейдің өкімет орындарымен қарқынды келіссөз жүргізілуде, Қазақстанның ішкі мүмкіндіктері мен бай әлеуетін пайдалануға есептелген өз шараларымыз жасалуда, ауыр кезеңнің күрделі мәселелері мен қиындықтарын жеңудің әртүрлі тактикалық нұсқаулары қолданылуда. Бірақ бір нәрсе – реформаларды одан әрі дамытып, тереңдету, нарықтық экономиканы құру ең басты да мызғымас мақсат ретінде қалып отыр. Республика осы бекем бағыттан айнымақ емес.

Бізде экономикалық өзгерістер процестерінің кең көлемді және тұрлаулы сипатқа ие болғаны сүйінішті. Енді бұдан арғы жұмыстың барлығын ескі

---

* "Егемен Қазақстан", 7 қыркүйек 1993 жыл.

экономикалық жүйеден жаңа, әлеуметтік нарықтық экономикаға өтуді мүмкін болғанша жеңіл, мейлінше аз экономикалық және әлеуметтік шығындармен жүргізу төтенше маңызды. Және де бұл бірінші кезекте, әрине, біздің жалпыға ортақ түпкі мақсатқа жетуіміздің қуатты құралы болып табылатын жекешелендіруге қатысты.

Нарыққа өтудің бірінші кезеңінен тәлім аларлық уақыт жетті. Ал ол болса, негізінен біздің демократиялық ағымның әсерімен кәсіпорындарға мемлекеттік мүліктің меншік иесінің құқығын беруімізге келіп саяды. Нәтижесінде, экономиканы басқарудың жаңа нарықтық тұтқалары негіздерін құрмай жатып, республика оның ескі әдістерінен іс жүзінде бір сәтте-ақ айырылып қалды. Әлдебір уақытқа басты нәрсе – өндіріс, еңбек өнімін ұлғайтуға мүдделі жаңа меншік иесін құру қажеттігі естен шығарылды.

Осы себептерден, сондай-ақ қоғамда етек алған құқықтық нигилизмнен мемлекеттік органдардың бұл процестерге ықпал ету құқығы мен мүмкіндіктері жоққа шығарылды. Сонымен бірге шаруашылықты басқарудың далиған және тиімділігі аз жүйесі қалыптасты. Экономиканы басқарудың жалпы жүйесіндегі бос кеңістікті болдырмауға тырысып, үкімет салалық министрліктер мен ведомстволардың базасында концерндер мен корпорациялар құруды қолдады. Көптеген шаруашылық субъектілері, өз кезегінде, дербес басқару жүйелерін құруға кірісіп, олардың штаттарын далитып жіберді және олар үшін мемлекеттік үй-жайларды иемденді. Жергілікті әкімшіліктер жүйесі бойынша үшінші бағыт та пайда болды. Олар да заңдарды айналып өтіп, өз қол астына кәсіпорындарды, оның үстіне, әдетте, ірі, жалпы мемлекеттік маңызы бар кәсіпорындарды біріктіруге тырысуда.

Қазір республиканың мемлекеттік секторында 60-қа жуық концерндер, корпорациялар мен бірлестіктер бар. Ал олардың бір бөлігі бақылаусыз кетіп, коммерциялық жүйелер болып өзгеріп жатыр. Өздеріне бағынышты объектілерінің, әдетте, басқа аймақтарда орналасқанына қарамастан, олардың көпшілігінің аппараты астанада жайғасқан. Бұл жерде басқарудағы қандай да болсын іскерлік туралы әңгімелеудің өзі қиын екендігі түсінікті. Басқару дегенің іс жүзінде жоқ. Өйткені, бұл құрылымдардың өздерінің құрамына кіретін кәсіпорындардың қызметіне нақты ықпал ету тұтқалары мен әдістері болмай отыр.

Көңіл көншітпейтін қорытынды да осыдан келіп шығады: шаруашылықты басқару органдары бұрынғыға қарағанда айтарлықтай көп болғанына қарамастан, экономиканы басқару жүйесі жақсарған жоқ.

Осының барлығы аса қатты алаңдатады. Экономиканы басқарудың тиімді де өркениетті жүйесін құрмай, материалдық өндірісті тұрақтандыру мен өрге

бастыруды қамтамасыз етудің мүмкін еместігіне терең сенімдімін. Өйткені ол – біздің барлық ісімізді жақсартудың негізі. Кез келген, тіпті ең нарықтық шаруашылығы дамыған елде, мемлекет белгілі бір дәрежеде экономикалық даму процестерін басқарып отырады.

Міне, сондықтан да біз өзіміздің жас мемлекетіміздің алдына қойған мақсаттары мен міндеттеріне жетудегі рөлін кемсітпеуіміз керек. Оның үстіне, қазіргі экономикалық дағдарыстың терең себептері үнемі кем өндірушілікте жатыр. Мұндай жәйт бұрынғы кеңес мемлекетінде әрқашан орын алып келген. Ал ол ыдырағаннан кейін бөлініп шыққан әрбір елде іс жүзінде дағдарысты көлемге жетті.

Басқаша айтқанда, нарыққа өтудің ниеті мен бағдарламасын практикалық істер арнасына аударатын кез жетті. Бұл ретте Қазақстанға молшылық пен байлықты тек қана тиімді ұйымдастырылған өнімді еңбек қамтамасыз ете алатындығын ұдайы есте ұстауымыз керек.

Бұл факторды экономиканың барлық салаларына негіз ретінде қалау керек. Ал оны іс жүзіне асырудың негізгі түрлерінің бірі орта шаруашылық буынында басқару құрылымдарының жаңа жүйесін құру қажет. Оны қалыптастырудың негізі мемлекет иелігінен алу мен жекешелендірудің Ұлттық бағдарламасында қаланған.

Құру процесін жандандыру және ең бастысы, ұлттық, мемлекеттік, холдингтік және акционерлік компаниялардың тиімді қызметін ұйымдастыру міндеті тұр. Бұл жұмыс әзірге тым баяу өрістеуде. Жаңа құрылымдарды құру жөніндегі нақты істер туралы айтпағанның өзінде, тіпті тиісті құжаттардың өзі әзір емес.

Тиісті жарлықтар мен қаулыларды жүзеге асырудағы нашар қызметі үшін Мемлекеттік мүлік жөніндегі мемлекеттік комитетті, басқа да министрліктер мен ведомстволарды қатаң сынға алып, мемлекет басшысы, бұл тек бастамасы, сол біз жасауға тиісті үлкен де күрделі жұмыстың бірінші және ең аз бөлігі екендігін атап көрсетті. Бұған уақыт та аз бөлініп отыр. Бүгін атқарылмаған істі ертең орындау – екі, егер үш есе болмаса, қиындай түседі.

Сондықтан да қазір холдингтер мен компанияларды іс жүзінде ұйымдастыру мен олардың жаңа сапада жұмыс істей бастауы қызметін күшейту қажет. Бұл орайда құрылып жатқан құрылымдардың негізін республиканың аса ірі кәсіпорындары – біздің индустрияның ұйытқысы құрайтынын есте ұстау керек. Көп ретте олар технологиялық жағынан өзара байланысты, сондықтан да осы өзекті тек қолдап және сақтап қана қоймай, олардың бірлесе және жан-жақты дамуына серпін де беру керек.

Сондай-ақ холдингтік және акционерлік компаниялардың құрылымдары мен басқару органдары мәселесі де өте маңызды. Көп нәрсе олардың дұрыс

шешіміне байланысты. Басшылықты бақылау кеңестері мен басқармалар (атқару дирекциялары) жүзеге асырады деп көзделіп отыр. Бұл, тегінде, дұрыс та шығар. Мұнда ең бастысы әркімнің өкілеттігін дәл анықтап, олардың арасында құқықтар мен қызметтерді айқын бөліп беру.

Қазір қызмет істеп жүрген холдингтер мен компаниялардың жұмыс тәжірибесін ескере отырып, кеңестерді ұйымдастыру мен олардың қызметі принциптерін тағы да және жедел түрде қайта қарап, оларды дұрыс сәйкестікке келтіру қажет. Мұнда толық айқындық пен нақтылық болуға тиіс. Бақылау кеңестерін еш жағдайда да формальды органдарға немесе кеңесші клубтарға айналдыруға болмайды. Олар мемлекеттік экономикалық саясаттың, атқарушы өкімет пен басқару органдарының шешімдерін жүзеге асырушы, ал президент басқаратын басқарма – осы шешімдердің орындаушысы болып табылады. Олар холдингтің немесе компанияның шаруашылық қызметін басқару саласындағы тиісті құқыққа ие.

Жаңа шаруашылық құрылымдарын құруды жалаң мақсатқа айналдыруға болмайды. Олардың пайда болуымен салалық министрліктердің міндеттері айтарлықтай өзгеруге тиіс, олардың басшылары өз құрылымдарын, шешілетін проблемалар ауқымы мен жұмыс әдістерін түбірімен қайта қарауы қажет. Бұл Министрлер кабинетінің де міндеті.

Холдингтердің, ұлттық және акционерлік компаниялардың құрылуына байланысты үкіметтің мемлекеттік сектордағы қазір жұмыс істейтін концерндер мен корпорациялар санын қысқарту мәселесін де шешуі керек. Жұмыс істемейтін басы артық қондырма атаулының бәрі таратылуға тиіс.

Құрылатын құрылымдар қатып қалған нәрсе емес. Олар өтпелі кезеңде, әзірше басқа іскер де дәйекті ұсыныстар болмай отырған кезде өте қажет. Кейіннен, даму өресіне қарай осы холдингтер мен компаниялардың барлығы да көп салалы ірі өнеркәсіпті-қаржылық топтарға айналады. Ал егер жаңа ұсынақты жобалар мен іскер ұсыныстар пайда болса, олар да назардан тыс қалмайды.

Сондай-ақ кәсіпорындарды, әсіресе құрылатын компаниялар құрамына кіретін және, сонымен бірге жеке жоба бойынша жекешелендіруге жататын кәсіпорындарды акционерлендіруге байсалды назар аудару қажет. Мұнда сол объектінің ерекшеліктерін ескеріп, оның жеке мүдделерін жалпы талаптармен ұштастыратын жекешелендіру әдісі мен формасын дұрыс таңдай білу өте маңызды. Шығарылған акциялар міндетті түрде бағалы қағаздар рыногында айналымға түсуге тиіс. Мемлекет пен кәсіпорындардың өздерінің қаржы ресурстарының қосымша қайнар-көздерін құру үшін жүргізілетін акционерлендірудің негізгі мәні де осында жатыр.

Жекешелендірудің Ұлттық бағдарламасын жүзеге асырудың табысты болуы көп ретте Мемлекеттік меншік жөніндегі мемлекеттік комитеттің және басқа экономикалық органдардың, жергілікті әкімшіліктер мен кәсіпорындар басшыларының бірлесе және үйлесімді жұмысына тәуелді. Біздің түпкі мақсатымыз – жаңа нағыз меншік иелерін жасау. Мемлекет бұдан былай залалмен жұмыс істейтін кәсіпорындарға жәрдемақы бере алмайды. Әрбір акционерлік немесе холдингтік компания тек өз қаржысына ғана өмір сүріп, дамуға тиіс. Мемлекеттік инвестициялар тек жалпы ұлттық маңыздағы объектілерге ғана бағытталатын болады.

Дағдарыстан қайткенде тезірек шығып, содан кейін экономикамызды ұдайы нығайтып отырсақ болады деп көп ойлаймын. Біз үшін ең маңыздысы – нарықтық экономикаға көшу, өндірісті экспортқа бағдарлау. Қазір әлемнің дамыған елдерінің бәрі де осылай бастаған. Сондай-ақ көптеген мемлекеттер ғылымды көп қажет ететін жаңа өнімдер шығаруға иек арта, өздерінің дәстүрлерін әлемде қалыптасқан дәстүрлермен ұштастыра отырып, шетелдік инвестициялар мен лицензияларды кеңінен пайдаланды. Осы дүниежүзілік тәжірибеге сіздер, өндірушілер де, үкімет те бағдар алғанын қалар едік.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА СОВЕЩАНИИ С УЧАСТИЕМ РУКОВОДИТЕЛЕЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ ХОЛДИНГОВЫХ И АКЦИОНЕРНЫХ
КОМПАНИЙ***

Алматы, 3 сентября 1993 года

...Руководство республики настойчиво ищет пути вывода нашей экономики из кризисного состояния. В частности, ведутся интенсивные переговоры с российскими властями, разрабатываются собственные меры, рассчитанные на использование внутренних возможностей и богатого потенциала Казахстана, применяются различные тактические варианты преодоления сложностей и трудностей тяжелого периода, но главным и незыблемым остается одно – дальнейшее развитие и углубление реформ, построение рыночной экономики. И от этого твердого курса республика отступать не намерена.

Отрадно, что процессы экономических преобразований у нас приняли широкомасштабный и необратимый характер. Теперь чрезвычайно важно всю дальнейшую работу построить таким образом, чтобы переход от старой экономической системы к новой, социальной рыночной экономике был, насколько только возможно, плавным, с наименьшими экономическими потерями и социальными издержками. И это в первую очередь, конечно, относится к приватизации, являющейся мощным средством достижения нашей всеобщей конечной цели.

Пора извлечь уроки из первого этапа перехода к рынку. А они, главным образом, сводятся к тому, что под влиянием демократических веяний мы в законодательном порядке отдали предприятиям права собственника государственного имущества. В результате, не создав даже основ новых рыночных рычагов управления экономикой, республика практически в один момент утратила старые. На какое-то время было предано забвению главное

* "Казахстанская правда", 4 сентября 1993 года.

– производство, необходимость создания нового собственника, заинтересованного в увеличении продукта труда.

По этим причинам, а также из-за развившегося в обществе правового нигилизма были сведены на нет права и возможности государственных органов воздействовать на эти процессы. Одновременно сложилась громоздкая и малоэффективная система хозяйственного управления. Стремясь разрядить вакуум в общей системе управления экономикой, Правительство поддерживало создание концернов и корпораций на базе отраслевых министерств и ведомств. Многие хозяйствующие субъекты, в свою очередь, стали создавать собственные управленческие структуры, раздувая их штаты и занимая для них государственные помещения. Появилось и третье направление, по линии местных администраций. Они в обход законов тоже пытаются объединить под своим началом предприятия. Причем, как правило, крупные, общегосударственной значимости.

Сейчас в государственном секторе республики насчитывается уже около 60 концернов, корпораций и объединений, а часть бесконтрольно трансформировалась в коммерческие структуры. Аппарат абсолютного большинства из них располагается в столице, хотя подведомственные объекты, как правило, находятся в других регионах. И тут, понятно, трудно вести речь о какой-либо действенности управления. Его, по сути дела, нет, так как у этих структур отсутствуют рычаги и методы реального воздействия на деятельность входящих в их состав предприятий.

Отсюда и малоутешительный вывод: несмотря на то что органов хозяйственного управления стало значительно больше, чем раньше, система управления экономикой не стала лучше.

Все это очень серьезно беспокоит. Глубоко убежден, без создания эффективной и цивилизованной системы управления экономикой невозможно обеспечить стабилизацию и подъем материального производства. Ведь она – основа улучшения всех наших дел. В любой стране, даже с самым развитым рыночным хозяйством, государство в той или иной степени управляет процессами экономического развития.

Вот почему мы не должны умалять роли своего молодого государства в достижении поставленных целей и задач. Тем более что глубинные истоки нынешнего экономического кризиса кроются в хроническом недопроизводстве, которое всегда присутствовало в бывшем советском государстве, а после его распада достигло критических масштабов практически в каждой отделившейся стране.

Иными словами, намерения и программы перехода к рынку пора переводить в плоскость практических дел. При этом следует постоянно иметь в виду, что достаток и богатство Казахстану может обеспечить только эффективно организованный производительный труд.

Данный фактор надо заложить в качестве основы во всех сферах экономики, а одной из основных форм его практической реализации сделать создание новой системы управленческих структур в среднем хозяйственном звене, основы формирования которой заложены в национальной программе разгосударствления и приватизации.

Предстоит активизировать процесс создания и, самое главное, организации эффективной деятельности национальных, государственных холдинговых и акционерных компаний. Эта работа пока разворачивается крайне медленно. Не готовы даже соответствующие документы, не говоря уже о практических делах по созданию новых структур.

Подвергнув Госкомимущества, другие министерства и ведомства резкой критике за слабую деятельность по претворению в жизнь соответствующих указов и постановлений, Глава государства подчеркнул, что это только начало, первая и самая малая часть той большой и сложной работы, которую необходимо проделать. И времени здесь отпущено очень мало. То, что упускается сегодня, завтра вдвое, если не втрое, будет делать сложнее.

Поэтому сейчас необходимо форсировать деятельность по практической организации холдингов и компаний и началу их функционирования в новом качестве. При этом следует иметь в виду, что основу создаваемых структур составляют крупнейшие предприятия республики – костяк нашей индустрии. Зачастую они технологически связаны между собой. И эту сердцевину надо не только поддержать и сохранить, но и придать импульс для их совместного и всестороннего развития.

Важны также вопросы структуры и органов управления холдинговыми и акционерными компаниями. От их правильного решения зависит очень многое. Предполагается, что руководство будут осуществлять наблюдательные советы и правления (исполнительные дирекции). И это, наверное, правильно. Главное тут точно определить полномочия каждого и четко распределить между ними права и функции.

Исходя из опыта работы уже действующих холдингов и компаний, надо еще раз и срочно пересмотреть принципы организации и деятельности советов, привести их в правильное соответствие. Тут должна быть полная ясность и четкость. Наблюдательные советы ни в коем случае нельзя

превращать в формальные органы или совещательные клубы. Они являются проводниками государственной экономической политики, решений органов исполнительной власти и управления, а правления во главе с президентом – исполнителями этих решений, наделенными соответствующими правами в области управления хозяйственной деятельностью холдинга или компании.

Создание новых хозяйственных структур нельзя превращать в самоцель. С их появлением должны существенно измениться функции отраслевых министерств, руководителям которых необходимо коренным образом пересмотреть свою структуру, круг решаемых проблем и методы работы. Это и задача Кабинета министров.

Правительству надо решить и вопросы сокращения количества действующих концернов и корпораций в государственном секторе в связи с созданием холдингов, национальных и акционерных компаний. Все лишние неработающие надстройки должны быть ликвидированы.

Создаваемые структуры не являются застывшими формированиями. Они нужны в переходный период, пока нет других деловых и обоснованных предложений. Впоследствии по мере развития все эти холдинги и компании трансформируются в крупные многоотраслевые промышленно-финансовые группы. А если появятся новые толковые проекты и дельные предложения, то и они не будут оставлены без внимания.

Самое серьезное внимание необходимо уделить также акционированию предприятий, особенно тех, которые входят в состав создаваемых компаний и одновременно подлежат приватизации по индивидуальному проекту. Здесь очень важно правильно выбрать метод и форму приватизации, учитывающие особенности данного объекта и сочетающие его индивидуальные интересы с общими требованиями. Выпущенные акции обязательно должны обращаться на рынке ценных бумаг. В этом и состоит главный смысл акционирования, чтобы создать дополнительные источники финансовых ресурсов государства и самих предприятий.

Успех реализации национальной программы приватизации во многом зависит от совместной и слаженной работы Госкомимущества и других экономических органов, местных администраций и руководителей предприятий. Конечная наша задача – создать новых настоящих собственников. Государство дальше не может дотировать убыточные предприятия. Каждая акционерная или холдинговая компания должна жить и развиваться только на собственные средства. Государственные инвестиции будут направляться исключительно на объекты общенационального значения.

Я много думаю о том, как нам побыстрее выйти из кризиса и затем постоянно укреплять нашу экономику. Самое важное для нас – это переход на рыночную экономику, экспортная ориентация производства. Так начинали все развитые ныне страны мира. Многие государства широко использовали также иностранные инвестиции и лицензии, делая упор на производство наукоемкой новой продукции, сочетая свои традиции со сложившимися в мире. Хотелось бы, чтобы на этот мировой опыт ориентировались и вы, производители, и Правительство.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЕУРАЗИЯ ЕЛДЕРІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ӘЙЕЛДЕР КОНФЕРЕНЦИЯСЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРҒА АРНАҒАН
ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 8 қыркүйек 1993 жыл

Сіздерді жас және тәуелсіз мемлекет Қазақстан Республикасының астанасы – Алматыда ыстық ықыласпен және шын жүректен құттықтауға рұқсат етіңіздер.

Әйелдердің қоғамдағы тұрақтылықты, тыныштық жағдайда қолдауда дәстүрлі түрде үлкен рөл атқаратындығын және біз жүргізіп отырған барлық реформаларға белсенді қатысатындарын терең қанағат сезіммен атап өте аламын.

Парасат пен салауатты ақылдың салтанат құратындығына, ал аналық қайырымдылық пен мейрімділіктің, сүйіспеншілік пен адалдықтың, төзімділік пен даналықтың біздің барлығымызға осы бір қиын уақыттан өтуімізге көмектесетіндігіне сенімдімін.

Егер барлық елдердің әйелдері қол ұстап біріксе, онда олардың дүниені жақсырақ, таза да қайырымдырақ ете алатынына сенемін.

Сіздердің конференцияларыңыздың жұмысына табыстар тілеймін.

---

*"Егемен Қазақстан", 8 қыркүйек 1993 жыл.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ОТКРЫТИИ ДНЕЙ КУЛЬТУРЫ РФ В КАЗАХСТАНЕ***

Алматы, 10 сентября 1993 года

...Проведение Дней культуры вызвано велением сердец настоящих добрых друзей-соседей, а не какой-то там политической данью сиюминутным ситуациям и соображениям конъюнктурного характера. Нынешний приезд в Алматы большой группы российских мастеров искусств – свидетельство того, что наше общее сотрудничество не может быть вне культурного пространства. В культуре – душа человека, душа народа, и без нее невозможно построение более цивилизованного общества, движение к которому мы уже начали.

* "Казахстанская правда", 11 сентября 1993 года.

ОТВЕТЫ

ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА ВОПРОСЫ КОРРЕСПОНДЕНТА "КАЗАХСТАНСКОЙ ПРАВДЫ" ВО ВРЕМЯ ПОСЕЩЕНИЯ СЕВЕРО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ*

Северо-Казахстанская область, 14 сентября 1993 года

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СОЮЗ КАЗАХСТАНА И РОССИИ НЕ ПОСЯГАЕТ НА ПОЛИТИЧЕСКУЮ НЕЗАВИСИМОСТЬ РЕСПУБЛИКИ

Вопрос:

– Нурсултан Абишевич! Некоторая часть работников сельского хозяйства рассматривают Ваш приезд в Северо-Казахстанскую область, на полях которой полным ходом идет уборка урожая, как продолжение практики прежних лет: Президент приехал за зерном, и теперь хозяйства вынуждены все его сдать государству...

Н. А. Назарбаев:

– Это совершенно напрасные тревоги. Задача у меня диаметрально противоположная: объяснить хлеборобам, что большую часть своего урожая нынче придется продавать самим. Если, как говорится, Бог даст, и в целом по Казахстану мы получим около 30 миллионов тонн зерна. Нашей республике его нужно всего лишь 6,5–7 миллионов тонн. Весь остальной хлеб, повторяю, хозяйствам придется реализовать самим. Конечно, не стоит это делать каждому в отдельности, чтобы не составить друг другу ненужную конкуренцию. Есть республиканская биржа, ее филиалы созданы по всему Казахстану. Если надо, государство поможет найти покупателя в лице той или иной иностранной фирмы. Но цену будут устанавливать производители зерна.

Вопрос:

– К сожалению, для свободной торговли у нас не самые лучшие времена. Платежи с основным покупателем зерна – Россией – практически заморожены. Наши наличные деньги там уже не ходят...

---

* "Казахстанская правда", 16 сентября 1993 года.

Н. А. Назарбаев:

– Обо всем этом мы говорили на совещании по вопросам экономического сотрудничества Казахстана и России. Только что состоявшаяся в Кокчетаве встреча премьер-министров двух государств С. Терещенко и В. Черномырдина, где они подписали соглашение о том, что с 20 сентября нынешнего года на казахстанско-российской границе отменяется таможенный контроль для граждан обоих государств, – это, на мой взгляд, первый практический шаг по созданию рублевой зоны нового типа, о чем недавно договорились шесть стран СНГ.

Скажу прямо, у нас в Казахстане есть немало противников этой идеи, в том числе и среди депутатов Верховного Совета, которому предстоит ратифицировать договор об экономическом союзе, если он, как предполагается, будет подписан 24 сентября. Противники эти требуют отказа от рублевой зоны и введения собственной валюты, полагая, что лишь эта мера поможет нам оздоровить экономику и добиться настоящей независимости. Что ж, ввести собственную валюту можно, но что это даст народу Казахстана?

Мы тщательно изучили опыт введения своей валюты Украиной, Беларусью, странами Прибалтики и, конечно же, соседним Кыргызстаном. И пришли к выводу, что торопиться с подобным мероприятием не следует. Мало того, что у нас сразу же выкачают доллары, ежедневной продажей которых мы вынуждены будем поддерживать курс своей денежной единицы. Нам придется бюджет уже следующего года сводить с дефицитом всего лишь в 3–5 процентов, как этого требует Международный валютный фонд. А как это сделать? Все просто. Выход здесь только один – свернуть финансовую помощь тем, кто пострадал во время ядерных испытаний в районе Семипалатинского полигона, забыть лет на 10–5 о проблемах Аральского региона, заморозить или даже сократить размеры пенсий по старости, свести на нет государственные дотации тем или иным отраслям промышленности, сельскому хозяйству.

Что ж, если Верховный Совет пойдет на это, можно и свою валюту вводить. Но надо ли торопиться создавать себе искусственные трудности? Скажите, что страшного в том, если у нас с Россией будет единый рубль, одинаковая налоговая система, банковские ставки, единое таможенное пространство и вообще схожее законодательство?

Да, проект договора об экономическом союзе предусматривает создание общего банка, членами правления которого будут председатели национальных банков стран Содружества, подписавших этот документ. Да, соз-

дается суд, в который может обратиться любой член экономического союза, если его интересы каким-то образом ущемлены. И, тем не менее, думается, что когда народ и депутаты Верховного Совета ознакомятся с договором, то все поймут, что ни о каком покушении на нашу политическую независимость и речи не идет.

Вопрос:

– Так Вы считаете, что предстоящая сессия Верховного Совета Республики Казахстан будет непростой?

Н. А. Назарбаев:

— Да, похоже на то. Ведь помимо ратификации договора об экономическом союзе и, как следствие этого, поправок к ряду законов нашей республики депутатам придется обсудить и Закон о новом Верховном Совете. Я считаю, что очередной парламент, который мы выберем через полтора года, должен быть профессионально работающим и состоять примерно из 135 человек. Хотел бы, чтобы на переходный период по два человека от каждой области, города Ленинска и столицы республики были назначены туда либо предложены для избрания Президентом. Это позволило бы, учитывая национальные особенности Казахстана, провести в Парламент лучших представителей большинства народов, населяющих республику.

Требует пересмотра и Закон о местном самоуправлении. Ныне действующий, на мой взгляд, слишком громоздок. На селе достаточно будет старосты, избираемого людьми, а вот Советы в районах, городах и областях следует сохранить. Но необходимо подумать о том, как изжить ненужные конфликты между ветвями представительной и исполнительной властей. Надеюсь на то, что по тем вопросам, которые я обозначил, понимание с Верховным Советом мы найдем.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТҮРКІ ПОЭЗИЯСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕКІНШІ ФЕСТИВАЛІНЕ ҚАТЫСУШЫЛАРҒА АРНАҒАН ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 15 қыркүйек 1993 жыл

Күздің осы күндері көне де қонақжай қазақ жеріне келген түркі поэзиясының халықаралық екінші фестиваліне қатысушыларды шын жүректен құттықтаймын.

Түрлі елдердің көркемсөз шеберлерінің мұндай кездесулерінің маңызына баға жеткісіз. Әдебиет адамдарды, оның үстіне – тілдерінің түп-тамыры ортақ, бір дінді ұстанатын және көп жағынан ұқсас тарихы бар біздің халықтарды жақындастыратын бірегей қасиетке ие. Поэзияның күш-құдіреті жақсы мәлім. Ол асқақ сезімдер мен ізгі ұмтылыстарды оятады. Түркі тілдес халықтар ғасырлар бойы шынайы ақындарға терең құрметпен қарап келген. Шығыста олар қашан да кеңінен танымал болып келді. Адамдар сіздердің сөздеріңізге, сіздердің жазғандарыңызға құлақ қояды. Сіздердің қолдарыңызда халықаралық ынтымақтастықтың кеңеюіне, түркі мәдениетінің күш-қуатын еселей түсуге ықпал ететін зор мүмкіндіктер бар. Қарым-қатынас ерекше әсерлі тілде – поэзия тілінде жүретін Алматы фестивалі әдебиеттің аса маңызды миссиясын – халықтардың рухани байлығын биіктетуге өз ықпалын тигізеді деп үміттенемін.

Бұл фестиваль – егемен Қазақстан үшін ерекше болып отыр. Ол Шығыстың ұлы ақыны әрі ойшылы – Абайдың туғанына 150 жыл толуына арналған. Фестиваль қазақ әдебиеті данышпанының шығармаларын шетел тілдеріне аудару жөніндегі жұмысқа жаңа серпін береді деп сенгіміз келеді.

Бұл кездесу туысқан халықтардың рухани бірлігінің ізгі дәстүрлерін қайта жаңғыртуға қызмет ететіндігіне сенімім зор.

Сіздерге шын жүректен шығармашылық табыстар, қуанышты кездесулер және жемісті жұмыс тілеймін.

* "Егемен Қазақстан", 16 қыркүйек 1993 жыл.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ ВТОРОГО МЕЖДУНАРОДНОГО ФЕСТИВАЛЯ
ТЮРКСКОЙ ПОЭЗИИ***

Алматы, 15 сентября 1993 года

Сердечно приветствую участников второго Международного фестиваля тюркской поэзии, который в эти осенние дни пришел на древнюю и гостеприимную казахскую землю.

Трудно переоценить значение таких встреч мастеров художественного слова разных стран. Литература обладает уникальной способностью сближать людей, тем более – наши народы, которые имеют общие языковые корни, единую религию и во многом схожую историю. Сила поэзии хорошо известна. Она будит высокие чувства, благородные порывы. Тюркоязычные народы испокон веков с глубоким уважением относятся к истинным поэтам. На Востоке они всегда пользовались огромной популярностью. Люди прислушиваются к вашим словам, к тому, что вы пишете. Вы располагаете большими возможностями способствовать расширению международного сотрудничества, приумноженному потенциалу тюркских культур. Надеюсь, что алматинский фестиваль, где общение происходит на особенно выразительном языке – языке поэзии, будет содействовать реализации важнейшей миссии литературы – возвышению духовных ценностей народов.

Нынешний фестиваль – особенный для суверенного Казахстана. Он посвящен предстоящему 150-летию великого поэта и мыслителя Востока – Абая. Хочется верить, что фестиваль даст новый импульс работе по переводу произведений гения казахской литературы на иностранные языки.

Глубоко убежден, что нынешняя встреча послужит восстановлению добрых традиций духовного единения братских народов.

От всей души желаю вам творческих успехов, радостных встреч и плодотворной работы.

* "Казахстанская правда", 16 сентября 1993 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ МЕХАНИЗАТОР,
ТРАКТОРШЫ МАМАНДЫҒЫН ИГЕРУ ЖОЛЫНДАҒЫ
РЕСПУБЛИКАДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ҚОЗҒАЛЫСЫНА БАСТАМА
САЛҒАН КӘМШАТ ДӨНЕНБАЕВАНЫҢ
50 ЖАСҚА ТОЛУЫНА ОРАЙ ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Алматы, 16 қыркүйек 1993 жыл

Сізді шын жүректен құттықтаймыз. Сіздің есіміңіз – шынайы Еңбек Ерінің аты – бүкіл республикаға кеңінен танымал. Сіз көптеген адамдар үшін таңдап алынған жолға адалдықтың, қиын да ізгі диқаншылық іске берілгендіктің жарқын өнегесісіз.

Сізге бүкіл қазақстандықтар атынан тек еңбектегі жетістіктері мен рекордты егін орақтары үшін ғана емес, сонымен қатар республиканың гүлденуі үшін жасалған нағыз биік адамгершілігі мен риясыз ерлігі үшін де шын жүректен алғыс айтамын. Сіздің және тың жерлердегі сіздің құрдастарыңыздың алдында біз бас иеміз. Қазақстанда қашанда тыңгерлердің жетістіктерін, олардың ауыл шаруашылығын дамытуға қосқан үлесін құрметтеген және құрметтей береді.

Сіз өзіңіздің жүздеген шәкірттеріңізді тәрбиелеп, үлкен қоғамдық жұмыс жүргіздіңіз.

Сізге мол бақыт, отбасында ырзыққа кенелуді, жаңа еңбек табыстарын, зор денсаулық және ұзақ өмір тілеймін.

* "Егемен Қазақстан", 16 қыркүйек 1993 жыл.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ФИГАРО" ФРАНЦУЗ ГАЗЕТІНЕ БЕРГЕН СҰХБАТЫ*

Алматы, 16 қыркүйек 1993 жыл

Француз мемлекетінің басшысы Франсуа Миттеранның қыркүйектің 16-сында басталған Алматыға ресми сапарына байланысты "Фигаро" газеті Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың көлемді сұхбатын жариялады.

ТМД елдеріндегі жағдай туралы

Бұрынғы КСРО республикалары арасындағы дәстүрлі экономикалық байланыстарды сақтап және дамыта отырып, жаңа экономикалық одақ құру қажет. Өйткені, қазіргі қиын кезеңде аман қалуға тек осылар ғана мүмкіндік береді.

Украина өзін өнеркәсібі мен ауыл шаруашылығы соншалықты дамыған держава деп есептеп, басқа республикалардан бөлінсе болғаны, күрт байып шыға келемін деп есептеді. Бірақ рыноктары онсыз да сіресіп тұрған Батыста Украина тауарларын кім сатып алмақшы. Оларды біз сатып алып келгенбіз, бірақ Киев дүниежүзілік бағаға көшуге ұмтылып отырғандықтан, біз сол тауарларды, мәселен, Франциядан сатып алуға көбірек мүдделі боламыз. Сонымен, Украина біздің рыноктан айырылып қалды. Қазақстан өзінің болашағын "экономикалық өзгерістер ойдағыдай жүзеге асырылмақ болып отырған біртұтас демократиялық Ресеймен" тығыз достық байланыстар орнатумен байланыстырады.

Өз еркімен немесе еріксіз болса да ТМД-ның ыдырауын жақтап жүргендер Ресейдің де ыдырауына ықпал етеді, ал бұл жалпы алғанда жалпыеуропалық мүдделерге қайшы келеді, өйткені, құрылық тұрақтылық пен ынтымақтастыққа зәру. КСРО ыдырағаннан кейін үш славян мемлекетіне қарсы күш ретінде Орта Азия республикаларының конфедерациясын құру

* "Егемен Қазақстан", 17 қыркүйек 1993 жыл.

қаупі пайда болды. Бұл "Еуроазия егесіне" душар ететіндіктен, оны істеуге мүлдем болмайтын еді.

Ф. Миттеранның Алматыға сапары туралы.

– Ф. Миттеранның Алматыға сапары бұл процеске жаңа серпін беретіндігіне үміт білдіремін. Мені кейде біздің табиғи ресурстарымызды игеруге қатысудан Францияның соншалықты сырт қалып отырғандығы таңдандыратын-ды.

ИЗ ИНТЕРВЬЮ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА ФРАНЦУЗСКОЙ ГАЗЕТЕ "ФИГАРО"*

Алматы, 16 сентября 1993 года

...Необходимо сохранить и развивать традиционные экономические связи между бывшими республиками СССР, создать новый экономический союз, поскольку только это может позволить выжить в нынешний трудный период. Например Украина, которая считала себя настолько развитой промышленной и сельскохозяйственной державой, что, казалось, ей было достаточно отделиться от остальных республик, чтобы сразу разбогатеть. Но кто на Западе, где рынки и так перенасыщены, будет покупать украинские товары? Покупали их мы, но коль скоро Киев добивается перехода на мировые цены, то мы больше заинтересованы покупать те же товары, например во Франции. Таким образом, Украина лишилась и нашего рынка.

...Казахстан связывает свое будущее с установлением тесных дружественных связей с единой демократической Россией, в которой будут успешно осуществлены экономические преобразования. Вольно или невольно тот, кто выступает за развал СНГ, содействует развалу и России, а это противоречит в целом общеевропейским интересам, поскольку континент нуждается в стабильности и сотрудничестве. После распада СССР возникла опасность создания конфедерации Среднеазиатских республик в противовес союзу трех славянских государств. Это было совершенно недопустимо, поскольку неизбежно привело бы к "евроазиатской конфронтации".

...Надеюсь, что визит Ф. Миттерана в Алматы придаст процессу развития двусторонних отношений между Казахстаном и Францией новый импульс. При этом должен отметить, что меня иногда просто удивляет, насколько Франция держится в стороне от участия в разработке наших природных ресурсов.

* "Казахстанская правда", 17 сентября 1993 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕСЕЙДЕ ҚАЛЫПТАСҚАН
САЯСИ АХУАЛҒА БАЙЛАНЫСТЫ
МӘЛІМДЕМЕСІ***

Алматы, 22 қыркүйек 1993 жыл

Бүгінде Ресейде қалыптасқан өткір жағдай оның ұлы халқының тағдырына селқос қарай алмайтын барлық адамдардың алаңдаушылығын туғызып отыр. Елеулі қарама-қайшылыққа тірелген реформалар процесі қажетті де табанды шараларды талап етіп отыр. Осыған байланысты Президент Б. Ельциннің іс-қимылын біз саяси тығырықтан шығу жолдарының бірі деп қабылдаймыз. Қабылданған шешімдерге құқықтық баға беру ісі байыпты ой елегінен өткізуді талап етеді.

Дегенмен, қазіргі кезден мәселе болжауы қиын салдарларға әкеліп соғуы мүмкін тайталастың одан әрі күшеюіне жол бермеуде болып отыр.

Өкіметтің жоғары деңгейінде белгілі бір шешімдердің қабылдануы – бұл егемен мемлекет болып табылатын Ресейдің ішкі саяси мәселесі екендігі сөзсіз. Қазақстандағы сияқты, барлық таяу және алыс шетелдерде де Ресей қоғамындағы тұрақтылыққа және демократиялық реформаларды одан әрі жалғастыруға мүдделі деп ойлаймын. Осыған байланысты барлық мүдделі жақтарды туындаған саяси проблемаларды шешудің сындарлы және өркениетті тәсілдерін іздестіруге шақырамын. Қазақстан басшылары атынан Ресеймен достық, тату көршілік қатынасын нығайтуда және дамытуда біздің бағытымыздың бұлжымайтындығы, біздің халықтарымыздың гүлденуі үшін көп жақты ынтымақтастыққа әзір екендігіміз туралы мәлімдеймін.

---

* "Егемен Қазақстан", 23 қыркүйек 1993 жыл.

ЗАЯВЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА*

Алматы, 22 сентября 1993 года

Острая ситуация, сложившаяся сегодня в России, вызывает обеспокоенность всех тех, кому небезразлична судьба ее великого народа. Процесс реформ, наталкивающийся на серьезные противоречия, требовал определенных и решительных мер. В связи с этим действия Президента Б. Ельцина воспринимаются нами как один из путей выхода из политического тупика. Правовая оценка принятых решений требует внимательного осмысления.

Однако в настоящее время суть вопроса состоит в том, чтобы не допустить дальнейшего усиления конфронтации, которое чревато непредсказуемыми последствиями. Безусловно, принятие тех или иных решений высшими эшелонами власти – это вопрос внутренней политики России, являющейся суверенным государством. Полагаю, что, как и в Казахстане, во всех странах ближнего и дальнего зарубежья заинтересованы в стабилизации и дальнейшем продолжении демократических реформ в российском обществе.

В этой связи еще раз призываю все заинтересованные стороны к поиску конструктивного и цивилизованного способа разрешения возникших политических проблем. От имени руководства Казахстана заявляю о неизменности нашего курса на укрепление и развитие дружественных добрососедских отношений с Россией, о готовности к многостороннему сотрудничеству во имя процветания наших народов.

---

* "Казахстанская правда", 23 сентября 1993 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТМД-ҒА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕР
БАСШЫЛАРЫНЫҢ КЕЗЕКТІ МӘЖІЛІСІНЕ ҚАТЫСУ ҮШІН БАРА
ЖАТЫП, АВИАЛАЙНЕРІНІҢ БОРТЫНДАҒЫ ЖУРНАЛИСТЕРМЕН
СҰХБАТЫ***

Президент ұшағының борты, 23 қыркүйек 1993 жыл

**ТМД ЕЛДЕРІ АРАСЫНДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ОДАҚ ҚҰРУ ТЕК
ОЛАРДЫҢ МҮДДЕЛЕРІНЕ ҒАНА ЕМЕС, СОНДАЙ-АҚ БҮКІЛ
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ҚОҒАМДАСТЫҚТЫҢ ІЗГІ ТІЛЕГІНЕ ДЕ САЙ**

Қыркүйектің 24-інде ТМД-ға мүше мемлекеттер басшыларының кезекті мәжілісі өтуге тиіс. Алматыдан Мәскеуге ұшу сапарының уақыты осындай барлық жоспарлар сияқты Нұрсұлтан Назарбаев үшін өте тығыз болды. Қазақстан президенті өз айқындамасын өзі басқарған делегация мүшелерінің көзқарасын үйлестіріп, алда болатын кездесуде талқылана-тын құжаттар жобаларын тағы бір рет мұқият талдаудан өткізді.

Аса жұмысбастылығына қарамастан, мемлекет басшысының авиалайнерінің бортындағы журналисттермен кездесу үшін бірнеше минут уақыт тапты. ҚазТАГ тілшілері Мәскеудегі күтіліп отырған келіссөз жөнінде бірқатар сұрақтарға жауаптар алды.

Сұрақ:

– Нұрсұлтан Әбішұлы! Сіздің Ресей Федерациясының Президенті Борис Ельцинмен бірлескен ортақ экономикалық кеңістік құру жөніндегі орасан зор еңбегіңіз бұрынғы Кеңес одағының көптеген республикалары үшін өзінің қисынды қорытындысына келе жатқан сияқты. Қазірдің өзінде оннан астам егемен мемлекеттер экономикалық одақ құру туралы шартқа қол қоюға әзір екені анық болып отыр. Бұған Сіз қанағаттанасыз ба әлде өзіңізді жете түсіне алмаған саясаткер ретінде ренжитін кезіңіз бар ма?

Н. Ә. Назарбаев:

– Қазіргі сәтте екіұдай сезімде екендігімді айтсам, бұра тартпасын деп ойлаймын.

* "Егемен Қазақстан", 25 қыркүйек 1993 жыл.

Бір жағынан қуаныштымын. Ақыр соңында біздің елдеріміз біздің бәріміз тап аса қатаң дағдарыстан жеке дара шыға алмайтынын түсіне бастады. Тіпті, қосылуға қарсы тенденция ерекше күшті Әзірбайжанда, Грузияда, Молдовада және Украинада бірлескен күш-жігерді шоғырландырудың барынша қажеттілігін жақтаушылар саны артып келеді.

Екінші жағынан – әрине, толық қуаныш жоқ. Былайша алып қарағанда осы бір қарапайым шындықты түсіну бізге тым зор қиындықтарға түсті.

Экономика мәселелерімен көп айналысатын менің өз басым үшін, бұрынғы КСРО-ның барлық республикалары үшін біртұтас экономикалық кеңістікті сақтамайынша, гүлденген жаңа егемен мемлекеттерді құра алмайтындығы бірден түсінікті болды. Мысалы, тек өткен жылы ғана біздің кәсіпорындарымызды өндірістің құлдырауының жетпіс процентке жуығы таяу шетелдер шеңберіндегі шаруашылық байланыстарының үзілуімен байланысты болса, бұл жерде не айтарсың. Ал қазір мәселе жекелеген зауыттар мен фабриктердің ғана емес, сондай-ақ тұтастай өмірлік маңызды салалардың тұралап қалуына дейін жетті. Сондықтан да бұл үшін іс жүзінде кез келген азды-көпті қолайлы сәтті пайдаланып, жағдайды жақсылыққа қарай түбегейлі өзгерту жөнінде инициативаларды тұрақты жасап келдім.

Сұрақ:

– Дегенмен, бізде экономикалық одақ жасау, оның үстіне Қазақстан мен Ресейдің ақша жүйесін біріктіру – республиканың белгілі бір дәрежеде өз егемендігін жоғалтуына апаратын төте жол деп пайымдайтын адамдар аз емес қой. Бұл осылай ма?

Н. Ә. Назарбаев:

– Әрине, біздің қоғамымызда осындай көңіл-күйлердің бар екенін мен білемін. Бірақ момақан қолжаулық республикалардың енді жоқ екендігін, орталықтың өзінің де жоқ екендігін әркімнің айқын білуі тиіс. Әңгіме, шын мәнінде, олардың өздерінің берген өкілеттілігі шеңберінде егемен мемлекеттердің қатаң үйлестірілген экономикалық саясатын жүргізу туралы болып отыр.

Өйткені шарт, егер осыны қаласа, одан кез келген мемлекеттің шығу мүмкіндігін көздейді. Басқаша айтқанда, экономикалық одақ қатысушылардың еріктілігі, егемендігін құрметтеу, аумақтық тұтастығы, құқықтық теңдігі, сондай-ақ келісуші жақтардың болашақтағы одағының ережесін жүзеге асыруда өзара жауапкершілігі негізінде құрылады.

Бұл орайда ортақ банк құру керек екені түсінікті. Ал оның басқармасының мүшелері осы құжатқа қол қойған Достастық елдері Ұлттық банкілерінің басшылары болады. Тиісті сот органы да сондай болмақ.

Сұрақ:

– Бірақ нақ осының өзі келісуші республикалардың егемендігін кемсіту болып табылады ғой. Сіз өзіңізге өзіңіз қайшы келіп отырған жоқсыз ба?

Н. Ә. Назарбаев:

– Ешқандай да! Бір ел екінші елге тәуелді болмайтындай шексіз мемлекеттік егемендік бүгінгі әлемде ешқашанда болған емес және болмайды да. Өйткені бұл кез келген мемлекет үшін өзін-өзі оқшаулау дегенді білдіреді, ал осы заманғы тарихта мұндай дәлелдер аз емес.

Барлық елдер, мұны мен әлденеше рет атап айттым, белгілі бір дәрежеде өзара тәуелділікте болады. Сондықтан да бір республика өз кезегінде басқасын көндіру үшін, бір нәрсеге орай өзі де көнуі тиіс. Бұл жерде барлығы да қатаң мөлшерленген, тең құқықты негізге сүйенуі тиістігі басқа әңгіме. Міне осыны, біз өзіміздің экономикалық одағымыздың іргетасына қалағымыз келеді.

ТМД шеңберінде Қазақстан мен Ресей ізгі ниеттің осындай нақты мысалын көрсетті деп ойлаймын. Осыдан екі апта бұрын Көкшетау қаласында мен, үкімет басшысы Сергей Терещенко және Виктор Черномырдин біздің іргелес облыстардың басшыларымен кездесу өткіздік. Келіссөз нәтижесінде әлдекімдерге енді мүлдем шешілмейтіндей болып көрінген көптеген толғағы жеткен өзара жеткізілімдер мен есеп айырысулардың көптеген мәселелерінің шиеленіскен түйінін тарқатудың ғана емес, тіпті Қазақстан – Ресей шекарасындағы кеден тосқауылдарын жоюдың да реті келді. Рас, бұл әзірге жеке адамдар үшін ғана.

Сұрақ:

– Және соңғы сұрақ: Сіздіңше, экономикалық одақтың келешегі бар ма? Өйткені ТМД шеңберінде бұған дейін де аса көп әр түрлі шарттар, келісімдер және хаттамалар жасалды ғой. Бірақ іс жүзінде олардың барлығы да жұмыс істемейтін болып шықты.

Н. Ә. Назарбаев:

– Экономикалық одақ тек бір ғана жағдайда: егер әрбір мемлекет өздеріне алған міндеттемелерін сөзсіз орындайтын, қатаң келісілген саясат,

ең алдымен оны қаржы-бюджет және кеден салаларында жүргізетін болса ғана өмір сүре алады. Бұл үшін келісімдерді орындау үшін жұмыс істейтін үйлестіруші орган қажет.

Шетелден бізге аспаннан жайдан-жай шөлпек жаумайтынын түсінетін кез жетті. Әрине, көмек көрсетіліп жатыр, көрсетілетін болады, мүмкін ол аз да болмас. Дегенмен өзіміздің жеке проблемаларымызды біздің барлығымыз, түптеп келгенде өзіміз – бірлескен күш-жігермен, ұжымдық ақыл-оймен түбегейлі шешуді қолға алуымыз керек. Және де оны ең батыл түрде қолға алған жөн.

Қазір біздің адамдарымыз, халықаралық аренада салмақты және жауапты саясат жүргізіп отырған басқа мемлекеттердің барлық халықтары бізден қазір нақ осыны күтеді. Өйткені планетаның алтыдан бір бөлігін алып жатқан бұрынғы КСР Одағы елдеріндегі істің жағдайына көбіне-көп бүкіл адамзаттың тағдыры да байланысты болып отыр.

**ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
КОРРЕСПОНДЕНТАМ КАЗТАГ***

Борт президентского самолета, 23 сентября 1993 года

**ЗАКЛЮЧЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА МЕЖДУ СТРАНАМИ СНГ
ОТВЕЧАЕТ НЕ ТОЛЬКО ИХ ИНТЕРЕСАМ, НО И УСТРЕМЛЕНИЯМ
ВСЕГО МИРОВОГО СООБЩЕСТВА**

23 сентября утром Президент Нурсултан Назарбаев вылетел в Москву для участия в очередном заседании Совета глав государств – членов СНГ.

Летное время в пути из Алматы в Москву, где 24 сентября должно состояться очередное заседание Совета глав государств – членов СНГ, как и все перелеты подобного рода, Нурсултана Назарбаева было насыщено до предела. Президент Казахстана согласовывает собственную позицию с точками зрения возглавляемой им делегации, еще раз проводил тщательную проработку выносимых на обсуждение предстоящего саммита проектов документов.

Несмотря на большую занятость, Глава государства все же выкроил несколько минут, чтобы встретиться с находящимися на борту его авиалайнера журналистами. Корреспонденты КазТАГ получили ответы Президента на ряд вопросов по существу ожидаемых переговоров в Москве.

Вопрос:

– Нурсултан Абишевич! Ваши совместные с Президентом Российской Федерации Борисом Ельциным многотрудные усилия по созданию общего экономического пространства для большинства республик бывшего Советского Союза идут, вроде бы, к своему логическому завершению. Уже сейчас ясно, что по крайней мере с полудюжины новых суверенных государств готовы подписать договор о создании экономического союза. Испытываете ли Вы от этого удовлетворение или все-таки есть какая-то горечь чувства не до конца понятого политика?

---

* "Казахстанская правда", 25 сентября 1993 года.

Н. А. Назарбаев:

– Думаю, не покривлю душой, если скажу: переживаю в данный момент двойное чувство.

С одной стороны, рад. Наконец-то в наши страны приходит понимание того, что в одиночку из того жесточайшего кризиса, в котором мы все оказались, не выбраться. Даже в Азербайджане, Грузии, Молдове и на Украине, где особенно сильны дезинтеграционные тенденции, растет количество сторонников настоящей необходимости консолидации совместных усилий.

С другой – конечно же, полной радости нет. Слишком больших жертв стоило нам усвоение этой в общем-то простой истины.

Лично для меня, много занимающегося вопросами экономики, сразу было ясно, что без сохранения единого для всех республик бывшего СССР экономического пространства новых процветающих суверенных государств не создавать. О чем тут говорить, если, к примеру, около семидесяти процентов спада производства на наших предприятиях еще в прошлом году приходилось на разрыв хозяйственных связей в рамках ближнего зарубежья. А сейчас дело дошло до паралича не только отдельных заводов и фабрик, но и целых жизненно важных отраслей. Поэтому постоянно и выступал с инициативами по кардинальному изменению ситуации к лучшему, используя для этого практически любой более или менее удобный момент.

Вопрос:

– Но ведь у нас есть немало людей, утверждающих, что заключение экономического союза, а тем более объединение денежных систем Казахстана и России, – прямой путь к потере республикой в определенной мере своего суверенитета. Так ли это?

Н. А. Назарбаев:

– Безусловно, о наличии таких настроений в нашем обществе я знаю. Но надо для себя четко уяснить и то, что нет уже ни послушных марионеточных республик, ни самого центра. Речь, по большому счету, идет о проведении суверенными государствами строго скоординированной экономической политики в рамках ими же делегированных полномочий.

Ведь договор предусматривает возможность выхода из него любого государства, если оно пожелает. Иными словами, экономический союз создается на основе добровольности участия, уважения суверенитета, территориальной целостности, равенства прав, а также взаимной ответ-

ственности договаривающихся сторон за реализацию положений предполагаемого союза.

Понятно, что тут не обойтись и без создания общего банка, членами правления которого станут руководители национальных банков стран Содружества, подписавших этот документ. Равно как и соответствующего судебного органа, куда может обратиться любой участник экономического союза, если посчитает, что его интересы каким-то образом обйдены.

Вопрос:

– Но ведь это как раз и является ущемлением суверенитета договаривающихся республик. Не противоречите ли Вы сами себе?

Н. А. Назарбаев:

– Нисколько! Безграничного государственного суверенитета, когда одна страна не зависит от другой, никогда в современном мире не было и не будет. Ибо это означает для любого государства самоизоляцию, а в современной истории таких доказательств немало.

Все страны, и это я не раз подчеркивал, в той или иной степени находятся во взаимной зависимости. Поэтому одна республика должна в чем-то уступать другой, чтобы в свою очередь получить уступки от нее. Иное дело, что все тут должно базироваться на строго дозированной, равноправной основе. Вот это как раз мы и хотим заложить краеугольным камнем в фундамент нашего экономического союза.

Думается, что вот такой наглядный пример доброй воли в рамках СНГ Казахстаном и Россией показан. Две недели назад в городе Кокчетаве я, главы правительств Сергей Терещенко и Виктор Черномырдин провели встречу с руководителями администраций наших сопредельных областей. В результате переговоров удалось не только распутать тугой клубок многих наболевших проблем взаимных поставок и расчетов, которые кое-кому уже казались вообще неразрешимыми, но и даже ликвидировать таможенные барьеры на казахстанско-российской границе. Правда, пока только для физических лиц.

Вопрос:

– И последний вопрос: есть ли, на Ваш взгляд, будущее у экономического союза? Ведь в рамках СНГ уже заключалось великое множество всевозможных договоров, соглашений и протоколов. Но практически все они оказались бездействующими.

Н. А. Назарбаев:

– Экономический союз окажется жизнеспособным лишь при одном условии: если каждое государство будет неукоснительно соблюдать взятые на себя обязательства, проводить строго согласованную политику. Прежде всего в финансово-бюджетной и таможенной сферах. Для этого необходим действующий координирующий орган для исполнения договоренностей. В противном случае и это доброе начинание будет обречено на провал, останется благим намерением.

Пора понять, что манна небесная из-за рубежа нам вот так, за здорово живешь, не посыплется. Помощь, конечно, оказывается, будет оказываться. И, возможно, немалая. Однако за кардинальное решение своих собственных проблем мы все же должны браться наконец сами – общими усилиями, коллективным разумом. И что ни есть самым решительным образом.

Именно этого от нас ждут сейчас наши люди, народы всех других государств, проводящих на международной арене взвешенную и ответственную политику. Ведь от положения дел в странах бывшего Союза ССР, занимающих шестую часть планеты, во многом зависит и судьба всего человечества.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ СЕМЕЙДЕГІ ӨНЕРКӘСІП ОРЫНДАРЫНЫҢ БАСШЫЛАРЫМЕН КЕЗДЕСКЕН КЕЗДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Семей, 28 қыркүйек 1993 жыл

– Қазір ТМД елдерімен арадағы интеграциялық байланыстарды сақтау, оларды барынша дамыту өте маңызды. Бірақ, саяси егемендіктің экономикалық егемендіксіз түкке тұрмайтынын ұмытпаған жөн. Сондықтан экономика ең алдымен республиканың ішкі қажеттеріне қызмет етуге тиіс.

Егін орағы барысында қазақстандықтар Ресейден әкелінетін мұнай мен мұнай өнімдерінің жеткіліксіздігінен туындаған қиыншылықтарға тап болды.

Біздің еліміз өзін-өзі ақтамайтын кәсіпорындарды асырай алмайды. Қажетсіз өнім шығарғаннан жұмыссыздық жөніндегі жәрдемақы төлеген тәуір.

Сондықтан 1994 жылдан бастап рентабельсіз шаруашылықтар жәрдем қаржы алмайды. Несие жүйесі де басқаша болмақ. Алғашқы жылы несие жалпы негізде беріледі. Егер жыл бойы бұл ақша кәсіпорынға пайда әкелмесе, екінші жылы тек шаруашылықтың бар мүлкін кепілге беру арқылы ғана несие алуға болады. Егер бұл қаржы да желге ұшырылса – кәсіпорын аукционда сатылады. Бұл шараларды жүзеге асырмайынша, бізде ешқашан нағыз экономика болмайды, өнеркәсіпте де, ауыл шаруашылығында да басталған реформалар өмірге енгізілмек емес.

Соңғысына келсек, республиканың ішкі қажеті үшін 1,5 миллион тонна, резерв үшін де осынша мөлшерде, мал шаруашылығы үшін 2 миллион тонна және тұқымдық қор үшін – 1 миллион тонна бидай қажет. Сондықтан бидайға мемлекеттік тапсырыс биыл небәрі алты миллион тонна құрады. Колхоздар мен совхоздар қалған астықты өз еркімен пайдалана алады. Бұл олардан коммерциялық икемділікті, тапқырлықты талап етеді.

Мен, тұрғын үй проблемасын түбегейлі шешу мақсатына арналған Жарлыққа қол қойдым, оны жүзеге асырудың тиісті бағдарламасы мен тетіктері бекітілді. Сіздердің бұл құжаттарды мұқият зерттеп қана қоймай, сонымен қатар оларды нақты істерге айналдырғандарыңыз жөн. Ең бастысы – жеке тұрғын үй құрылысын қарқынды бастау.

* "Егемен Қазақстан", 2 қазан 1993 жыл.

Келесі жылдан бастап тұрғын үй алу кезегі жойылады. Кезекте он жыл және одан да көп уақыт тұрғандарға мемлекет үй тұрғызу үшін берілетін алғашқы жарнаны төлейді және салық жеңілдіктерін береді. Әрине, белгілі бір әлеуметтік топтар үшін тұрғын үй тұрғызу жалғастырылады, бірақ бұдан былай қалалардағы пәтерлер не жалға беріледі, не сатылады.

Қазақстан Ресеймен ақша жүйелерін біріктіру туралы келісімге қол қойды. Айтқандайын, бізде бұдан республиканың тәуелсіздігіне қысым жасалуын көріп отырған адамдар бар. Бірақ болашақ толық егемендік үшін кейбір икемдікке бару да керек.

Кейбіреулер өз валютамызды енгізуге ерекше иек артуда. Бірақ, бұл жағдайда біз халықаралық валюта қорына бағынуға тиіспіз. Онда біз бұдан да күшті тәуелділікке ұрынып қалмаймыз ба? Өз валютамызды енгізіп, оны өміршең деңгейде ұстап тұру үшін бізге 3,5 миллиард доллар, 40–50 тонна алтын қоры қажет. Бюджет тапшылығы да 3-5 проценттен аспауға тиіс. Демек, көптеген әлеуметтік бағдарламалардан бас тартуға тура келеді, ал мұның қоғамға шиеленіс туғызатыны сөзсіз. Біз осыған әзірміз бе?

Кездесуде Президент Қазақстан халықтарының бірлігіне ерекше назар аударды.

Тек тыныштық, ертеңгі күнге деген сенімділік, қоғамның тұрақтылығы жағдайында ғана біз қиын өтпелі кезеңнен абыроймен өтіп, басталған реформаларды толық жүзеге асыра аламыз.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА ПЕРЕД ЖИТЕЛЯМИ СЕМИПАЛАТИНСКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВРЕМЯ РАБОЧЕГО ВИЗИТА*

Семипалатинская область, 27–28 сентября 1993 года

УСПЕХ РЕФОРМ ЗАВИСИТ ОТ НАШЕЙ РЕШИМОСТИ РАБОТАТЬ ПО-НОВОМУ

...Казахстан по-прежнему будет находиться в рублевой зоне, и в ближайшее время его граждане получат возможность обменять деньги старого образца на новые российские без ущерба для себя. Единая рублевая зона даст возможность восстановить экономические связи между странами СНГ, остановить спад промышленного производства.

...Здесь ощутимо берут верх рыночные отношения, наблюдается снижение темпов экономического спада, а на ряде предприятий объемы промышленного производства даже наращиваются. Сейчас очень важно сохранить интеграционные связи между странами СНГ, всячески развивать их. Но следует помнить и о том, что политический суверенитет ничего не стоит без суверенитета экономического. Поэтому экономика должна служить прежде всего внутренним потребностям республики.

...В ходе уборки урожая казахстанцы столкнулись с трудностями, вызванными срывом поставок нефти и нефтепродуктов из России. Это сказывается на темпе полевых работ. А ведь республика, потребности которой в нефти составляют 19 миллионов тонн, сама добывает ее значительно больше. Для обеспечения своих нужд мы проведем нефтепроводы в регионы, куда доставляется сейчас российское сырье. Хватает нам и своего природного газа. Но опять же нужно строить газопроводы, чтобы снять эту проблему на севере Казахстана.

Касательно проблем второго этапа приватизации, хочу подчеркнуть, что купонная система позволит всем гражданам участвовать в аукционах. Главное – уже к концу нынешнего года завершить приватизацию магазинов,

---

* "Казахстанская правда", 30 сентября 1993 года.

других объектов, обслуживающих население. В ближайшей перспективе собственностью государства останутся лишь золото и алмазодобывающая, нефтяная, газовая, некоторые виды оборонной промышленности.

Мною подписан указ, имеющий целью кардинальное решение жилищной проблемы, утверждены соответствующая программа и механизмы ее реализации. Всем вам следует не только внимательно изучить эти документы, но и повернуть их в плоскость конкретных дел. Главное – начать интенсивное строительство индивидуального жилья. Для этого надо подбирать земельные участки, подводить к ним воду, газ, электроэнергию и уже потом начинать возводить дома. Первичный взнос граждан в стоимость строительства составит двадцать процентов. Остальные деньги предоставляются в счет долгосрочного льготного кредита.

С будущего года очередь на получение жилья отменяется. Тем, кто стоял в ней десять и более лет, государство выплатит первичный взнос на строительство домов с предоставлением налоговых льгот. Конечно, для определенных социальных групп возведение жилья будет продолжаться. Но отныне квартиры в городах станут или сдаваться в аренду, или продаваться.

На днях в Москве большинством стран СНГ подписан Договор об Экономическом союзе. Уже все поняли, что для нормального функционирования экономики необходимы прочные интеграционные связи, устранение барьеров, пошлин.

Экономический союз предполагает добровольность вступления, суверенность государств, свободное перемещение товаров, невмешательство во внутренние дела друг друга.

Казахстан подписал соглашение с Россией об объединении денежных систем. Находятся, впрочем, у нас люди, которые видят в этом ущемление независимости республики. Но ведь ради будущего полного суверенитета надо идти и на некоторые уступки. Особый упор делают некоторые на введение своей валюты. Но в этом случае мы должны подчиниться Международному валютному фонду. Не попадем ли тогда в еще большую зависимость? Для введения и удержания на жизнеспособном уровне своей валюты Казахстану необходим запас в 3,5 миллиарда долларов, 40–50 тонн золота. Да и дефицит бюджета не должен превышать 3–5 процентов. Значит, придется отказываться от многих социальных программ, что неизбежно вызовет напряженность в обществе.

Мы идем не к социализму или капитализму. Мы строим социально ориентированную рыночную экономику, сохранив в действующей

Конституции такие права граждан, как права на бесплатное медицинское обслуживание и образование, пенсионное обеспечение. Нельзя допускать громадного разрыва в заработной плате и обязательно надо вводить прогрессивный налог с доходов.

Особое внимание нужно уделить консолидации народа Казахстана. Только в условиях спокойствия, уверенности в завтрашнем дне, стабильности общества мы переживем трудный переходный период, полностью осуществим начатые реформы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ РЕСЕЙДЕ ҚАЛЫПТАСҚАН САЯСИ АХУАЛҒА БАЙЛАНЫСТЫ МӘЛІМДЕМЕСІ*

---

2 қазан 1993 жыл

Қазақстанда Мәскеудегі және Ресей аймақтарындағы оқиғалардың өрбуіне елеулі алаңдаушылықпен зер салып отыр. Егестің одан әрі күшеюі, дағдарысты күш қолданып шешудің әрекеті қауіпті шекке қарай жетелейді.

Қалыптасып отырған жағдай Ресей саясаткерлері тарапынан айрықша жауапкершілікті талап етеді. Федерализім дағдарысы мен Ресей мемлекеттігінің тұтастығына қауіп геосаяси ауқымдағы қауіпті зардаптарға әкеліп соғады. Ал ол Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығымен дүниежүзілік қауымдастықтың мүддесіне әсер етпей тұра алмайды.

Тұрақты Ресей – бұл ТМД-ның бейбіт дамуының және интеграцияның нығаюының басты кепілі.

Біз жанжалдасушы жақтарды диалогты жолға қою және саяси дағдарыстан шығу үшін араағайындық күш-жігерді қолдауға шақырамыз. Мұндай диалогтың негізі, тегінде халықаралық тұрғыдан танылған адам құқықтары мен Ресей халықтары мүдделерін қорғауда жатса керек.

Кез келген экономикалық және саяси реформалар түптеп келгенде солардың мүддесі үшін жүзеге асырылуы тиіс.

---

* "Егемен Қазақстан", 2 қазан 1993 жыл.

ЗАЯВЛЕНИЕ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА О СОБЫТИЯХ В РОССИИ*

---

2 октября 1993 года

В Казахстане с серьезной обеспокоенностью следят за развитием событий в Москве и в регионах России. Дальнейшее усиление конфронтации, попытки силового решения кризиса ведут к опасной черте.

Сложившаяся ситуация требует особой ответственности со стороны российских политиков. Кризис федерализма и угроза целостности государственности России ведут к опасным последствиям геополитического масштаба, которые не могут не затронуть интересы Содружества Независимых Государств и мирового сообщества.

Стабильная Россия – это главный гарант мирного развития и укрепления интеграции СНГ.

Мы призываем конфликтующие стороны поддержать посреднические усилия для налаживания диалога и выхода из политического кризиса. Основа подобного диалога, очевидно, лежит в соблюдении международно признанных прав человека и защите интересов народа России, ради которого в конечном счете должны осуществляться любые экономические и политические реформы.

---

* "Казахстанская правда", 2 октября 1993 года.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ҚАЗАҚСТАН ХАЛЫҚ БІРЛІГІ" ОДАҒЫНЫҢ I СЪЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 2 қазан 1993 жыл

Съезде сөз сөйлеген Нұрсұлтан Назарбаев осыдан бір жыл бұрын Қазақстанда күрделі жағдай қалыптасып тұрған кезде өзінің жүргізіп отырған бағыты туралы халыққа айтып беріп, топтасуға, достықты нығайтуға шақырғанын еске салды. Республиканың әртүрлі жіктерінің 34 өкілі бұл үндеуді қолдап, "Қазақстан Халық бірлігі" одағын құру идеясын ұсынды.

Ол көптеген жақтастар тапты. Бұған айғақ – бүгінгі съезд, ол біздің мемлекетіміздің тәуелсіздік жариялаған күні, оның алғашқы Конституциясының қабылдануы сияқты тарихқа енетін болады. Президент одақтың қайнар бастауында тұрған адамдарға алғыс айтты.

– Мен болашақта да сіздер ұсынған ұлтаралық келісімді, реформаларды тиімділікпен жүргізуді ту етіп көтерген ізгі мұраттар үшін күресуге дайынмын. Оларды өмірге белсенділікпен енгізу кезінде сіздердің соңдарыңыздан жүздеген мың адам еретіндігіне, олардың көпшілігі саясатшы болып, болашақта біздің мемлекеттік кемемізді басқаратындығына сенімдімін.

Таяу шетелдердің жекелеген елдеріндегі қанқұйлы жанжалдардың жаңғырығы бізге де жетіп жатыр, ол белгілі бір дәрежеде республикадағы жағдайға ықпал етеді. Одақтың негізгі міндеті де – қоғамда тұрақсыздықтың белең алуын болдырмау, халықты бір сәттік шамшылдыққа салынғыш, қоғамдағы тұрақсыздықтан қара басының пайдасын табуды көздейтін адамдардан қорғау.

Конституцияны қабылдау кезінде тіл туралы мәселе төңірегінде көп айтыс жүрді. Сол кезде біз орыс тілін мемлекеттік тілге теңестірілген ұлтаралық қарым-қатынас тілі етіп, ымыраға келер шешім таптық. Бірақ кейбір жергілікті басшылар мұның бәрін өзінше тұжырымдайды, бұл қолайсыз зардаптарға әкеп соқтырады. Біздің бәріміз де қазақтардың білімге,

* "Егемен Қазақстан" газеті, 5 қазан 1993 жыл.

ғылымға жолдаманы орыс тілі мен мәдениеті арқылы алғанын есте ұстауымыз керек.

Өз халқымыздың мүдделерін басшылыққа ала отырып, біз ТМД-ның Экономикалық одағына кіріп, жаңа тұрпаттағы сом аймағы туралы келісімге қол қойдық. Кейбіреулер бұдан республика егемендігіне қысым жасалуын көріп отыр. Бірақ толық тәуелсіздікке ие болу үшін уақытша оның бір бөлігінен бас тартуға тура келеді. Бұл қазіргі ұрпаққа да, олардың ұрпақтарына да қажет. Оның үстіне, Экономикалық одаққа мемлекеттер ерікті түрде кіреді, одан алдын-ала ескерткеннен кейін шығуға құқысы да бар. Осының бәрін адамдарға жеткізіп, оларға шығып жатқан заңдар мен жарлықтардың мәнін түсіндірген жөн. Бұл "Қазақстан Халық бірлігі" одағын кеңінен танымал етіп, оған жаңа мүшелер тартады.

Біз өмір сүріп отырған қиын-қыстау кезеңде өтіп жатқан оқиғаларға қатысы жоқ адамдар болмауға тиіс. Оларға нақты айқындама тұрғысынан мұқият талдау жасаған маңызды. Иә, қазір өндірістің құлдырауы, бағаның өсуі жағдайында халыққа қиын тиіп отыр. Бірақ, экономиканың ішкі мұқтаждарына қарай қайта бағдарлануы мұндай құбылыстарды объективті түрде туғызады. Өйткені, біз шикізат немесе жартылай фабрикат емес, дайын өнім өндіру үшін жаңа база құрып жатырмыз. Қазірдің өзінде Қазақстанда 604 бірлескен кәсіпорын жұмыс істейді, олардың 67-сі тек шетел капиталымен жұмыс істеуде. Сіздердің көмектеріңіз арқылы халық қазіргі қиыншылықтарды тұрақтылық пен бірлік, жоғары сапалы еңбек жағдайында тезірек жеңіп шығуға болатынын сезінуге тиіс. Авторитарлық режимнің өткен заманына қайта оралу болмақ емес.

Одақтың бұқарамен жұмыс істеудің айқын белгіленген идеологиялық бағдарламасы болуға тиіс, бұл олардың мемлекеттің болашағын сезініп, мақсаттары мен міндеттерін түсінуіне көмектеседі. Идеялық бағдарлардың догмаларға емес, өмірдің ақиқат шындығы сүйенгені маңызды.

Президент делегаттардың назарын тағы да ұлтаралық келісімді нығайту, демократиялық қоғам құру, адамдар бойында қазақстандық Отан сүйгіштікті және мемлекеттік рәміздерді құрметтеуге тәрбиелеу, сайлау алдындағы науқанға белсенді түрде дайындалу қажеттігіне аударды. "Қазақстан Халық бірлігі" одағы Жоғарғы Кеңестің, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының сайлауы туралы заң жобаларын әзірлеуге тікелей қатысуы керек. Мемлекетіміздің болашағы, оның шынайы егемендікке, демократияға қол жеткізуі көп ретте осы заңдарға байланысты.

Сіздердің одағыңыз өзінің алдына балаларымыз бен немерелеріміздің жарқын болашағы үшін, Отанымыздың прогресі үшін ізгі мақсаттар қойып отыр.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЖОҒАРҒЫ КЕҢЕСТІҢ ХІ СЕССИЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 12 қазан 1993 жыл

ҰЛТАРАЛЫҚ БІРЛІК ПЕН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЕГЕМЕНДІК – БІЗДІҢ ІЛГЕРІЛЕУІМІЗДІҢ БАСТЫ ДА СЕНІМДІ НЕГІЗІ

Алдымызда тұрған міндеттердің аса өткірлігіне қарамастан, Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуы тұрлаулы сипат алды деп нық айтуға болады. Біздің ілгерілеуіміздің басты да сенімді негізі ұлтаралық бірлік, тұрақтылық, топтасу, халықтың рухани келісімі болып табылатыны сөзсіз. Бұл – Қазақстандағы реформалау мен прогрестің маңызды шарасы, бастау алар көзі.

Әлбетте, қоғамдағы тұрақтылық, ең алдымен экономикалық проблема-лардың шешіміне байланысты, мұның өзі қоғамдағы ахуалға да тікелей әсер етеді, дегенмен, қандай да бір оң өзгерістер туралы айтуға әлі ерте. Болжамды бағалау бойынша, 1992-1993 жылдары жалпы ішкі өнімнің өндірісі 1991 жылғы деңгеймен салыстырғанда 25 процентке, өнеркәсіп өнімінің көлемі – 22, қаржыландырудың барлық көздері бойынша күрделі қаржы – 70, бөлшек сауда тауар айналымы – 41 процентке төмендемек. Сонымен қатар халықтың табысы мен еңбек нәтижесі арасындағы байланыс та бұзылды. Біз әзірше өндіргеннен гөрі көп тұтынып келеміз.

Қазақстан экономикасына, сондай-ақ, Ресей экономикасына да біздің елдер арасында кеден кедергілерін орнату үлкен нұқсан келтірді. Алайда, бүгін таңда сындарлы арнамен ілгерілеу басталды деп мәлімдеуге барлық негіз бар. Таяуда ТМД мемлекеттері арасында жасалған Экономикалық одақ, сіздер қарамақ болып отырған Қазақстанның ақша жүйесін Ресейдің ақша жүйесімен біріктіру туралы келісім экономикадағы дағдарысты жеңуге барар жолдағы нақты қадам болып көрінеді.

Егер экономикалық одақ туралы шарт және жаңа тұрпатты сом аймағын құру туралы келісім жұмыс істейтін болса, онда өзінің республика мүддесіне сай тосын шешім қабылдауға тура келеді.

* "Егемен Қазақстан", 14 қазан 1993 жыл.

Біздің елдеріміз арасындағы жаңа, нарықтық деңгейдегі шаруашылық интеграциясы ортақ мақсаттарға сай, өйткені біз өнімдерді өткізетін басқа рынок таба алмаймыз. Нарықтық өлшемдерді батыспен немесе шығыспен шендестіруге болмайды, ал біздің жағдайымызда бұл мүмкін де емес. Қарапайым тілмен айтсақ, біздің "қазанымыз" біреу және біз онда ұзақ қайнап-пісуге мәжбүр боламыз.

ТМД елдеріне қатысты біздің саясатымыз өзгеріссіз және солай болып қала береді, ол – экономикалық және қорғаныс салаларындағы ынтымақтастық, ішкі және сыртқы ареналардағы іс-әрекеттерді өзара үйлестіру. Біз Ресеймен және Орталық Азия мемлекеттерімен дәстүрлі тығыз қарым-қатынаста болып келдік және солай болып қала бермек. КСРО-ның саяси ыдырауы біздің сан ғасырлық достығымызды шайқалтқан жоқ және шайқалта алмайды да. Тату көршілік қатынастарға бағдарланған біздің халықтарымыздың бір-біріне деген кеңінен іш тартушылығы объективті тұрғыдан туындап, тарихи қалыптасқан. Қазір жүріп жатқан көші-қон процесі – әбден қалыпты процесс. Ол көптеген факторлардан туындаған, олардың арасында саяси фактор – біз үшін тіпті де ең бастысы емес. Қазақстанда босқындар проблемасы жоқ. Кететіндер, қазақ жерінде терең тамыры жоқ, "коммунизм құрылысына" кезекті шақырумен немесе "болашағы жоқ" ресейлік деревняларды қирату саясатымен жылы орындарын суытқан адамдар. Ал кім-кімнің жан дүниесімен туған жерлеріне қайтып оралуға деген ұмтылысы өзінен-өзі түсінікті.

Біздің міндетіміз – республика Конституциясы мен заңдары барлық азаматтарға тең құқық беретінін қазақстандықтардың бәріне кеңінен түсіндіру. Сондықтан да біздің отандастарымыздың кетуге асығатындай негізі жоқ.

Жалпы алғанда, менің пікірімше, Қазақстанның ТМД мемлекеттерімен серіктестігі республиканың экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізуіне тек қана жәрдемдесетін болады, өйткені ол – ұзақ процесс. Мұның өзі бірқатар стратегиялық проблемаларды шешумен байланысты. Ең алдымен дәйекті түрде, ешқандай ұшқарылыққа ұрынбай дайын өнімдерді өндірудің түпкілікті технологиялық кезеңдерін құру есебінен экономиканы құрылымдық жағынан қайта құру қажет.

Мұнда едәуір қарқынды жұмыс жүргізілді. Қытайдың Тынық мұхит жағалауынан Қазақстан мен Орталық Азия арқылы Таяу Шығысқа, Жерорта теңізі мен одан әрі Еуропаға шығатын трансқұрылықтық темір жол магистралін төсеу туралы халықаралық келісімдер әзірленіп жатыр. Каспий теңізін Иран порттарына жүк тасуға пайдалану жөнінде нақты қадамдар жүзеге асырылуда. Біздің мұнай үшін басқа да шетел порттарына жол ашатын

мұнай құбырларын тарту жобалары жасалып жатыр. Сонымен бір мезгілде мемлекетаралық, соның ішінде Үнді мұхитына шығатын автомобиль тасымалын жолға қою туралы келіссөздер жүргізілуде. Сондай-ақ, алыс шет мемлекеттермен әуе қатынасын дамыту жөнінде де шаралар қолданылып жатыр.

Кешенді түрде алғанда бұл бағдарламалардың бәрі экономикалық егемендікті нығайтуға, энергетикалық тәуелсіздікті қамтамасыз етуге, экспорттық потенциал мен алтын қорын дамытуға, шетел капиталын тарту үшін жағдай жасауға, күрделі тұтыну тауарларының, мұнай-газ және металлургия өнеркәсібі мен ауылшаруашылық өнімдерін ұқсату жабдықтарының өндірісін дамытуға бағытталған.

Дүниежүзілік деңгейдегі жаңа техника мен технологияға тек тұрақты валюта болса ғана қол жетпек. Біз үшін басқа, неғұрлым қолайлы нұсқа – бірлескен өндірістер құру. Бізде қазірдің өзінде жарғылық капиталындағы шетелдік әріптестердің үлесі 53 проценттен астамын құрайтын жарты мыңнан астам осындай кәсіпорындар бар. Сондай-ақ, бүкіл капиталы шетелдік болып табылатын кәсіпорындар да құрылуда.

Бұл мәселеге егжей-тегжейлі тоқтауға тура келеді – қоғамымыздың кейбір бөлігінде шетел инвестицияларын тарту саясатын белгілі бір дәрежеде түсінбеушілік бар. Кейде Қазақстанды шетелдік алпауыттар талан-таражға салып жатыр деген адал да болса шындыққа мүлдем сәйкес келмейтін пікірлер естіліп қалады. Ал шындығына келсек, бізді басқа нәрсе – республиканың бай табиғи ресурстары мен еңбеккер халқының қабілетіне сай оның экономикалық жағынан өрлеуі үшін шетел капиталын қайткенде тезірек және жемісті түрде тарту толғандыруға тиіс. Мұнсыз Қазақстанның егемен мемлекет ретінде қалыптасуы мен оның дүние жүзінің өркениетті және дамыған елдері қатарына кіруі ұзаққа созылады, сөйтіп көптеген ұрпақтардың өмірі кемшін болмақ.

Ақша жүйесін нығайту – реформалаудың екінші аса маңызды бағыты. Мұнсыз тиімді қаржы-несие және инвестициялық саясатты жүргізу мүмкін емес.

Қазақстанның ақша жүйесін Ресейдің ақша жүйесімен біріктіру жөніндегі жасалған қадам қазіргі жағдайдағы жеткілікті түрде оңтайлы және барынша нақты шара. Өз валютамызды енгізуге келетін болсақ, мұның өзі ТМД Экономикалық одағының жарғысына қайшы келмейді, ол уақыт өте келе дайындалуы тиіс. Ал біз қаржы-несие саласында өз егемендігімізді жоғалтып отырмыз дейтін пікірлер тек пікір болып қана қала береді. Біз Ресей жағы сияқты болашақта тәуелсіздікті сақтап қалу үшін осы егемендіктің бір бөлігін ғана беріп отырмыз.

Қаржы саласында, заң шығару және басқару жөніндегі күш-жігерлер өз валютамызды енгізуге жұмылдырылмай, қайта инфляцияны ауыздықтауға, мұның қарқынын төмендетуге шоғырландырылуы қажет. Тек сонда ғана банк несиесін арзандатуды, ақшаның жиналуына және инвестициялық белсенділікке деген себептердің пайда болуын, өндіріс көлемін ұлғайтуды күтуге болады. Ал осының бәрі бірге алғанда ел экономикасының одан арғы тағдыры тәуелді болатын процестер болып табылады.

Инфляцияны төмендету жөнінде айтар болсақ, бұл процесті өз бетімен жібермей, нақты нысаналы шаралар қабылдау үшін әлі кеш емес. Ал бізде жыл басынан бері ғана бағалар алты еседен астам өсті, яғни ай сайын орта есеппен 25 процентке өсті. Осыған байланысты, бүгінгі таңда еліміз инфляцияға қарсы қатаң әрі тиімді саясатқа мұқтаж болып отыр. Болып өткен оқиғалардың ізімен жүруді қойып, инфляциялық процестердің алдын алатын және бәсеңдететін шараларды қабылдау маңызды. Біз қазір қалыптасқан экономикалық жағдай біздің стратегиялық ой-мақсаттарымызға қол жеткізуге қауіп төндіретін шекке жеттік. Қоғам мен экономиканы күйзелтіп отырған дағдарысты құрылыстарға қарсы тұру үшін және оны жеңіп шығу үшін мемлекет тарапынан күшті шаралар қажет. Қалыпты нарық ортасында баға ұсыныс пен сұраным арасындағы ара-қатынаспен айқындалады. Бірақ біздің шаруашылықты жүргізуіміз әлі дамымаған нарық жағдайында өтіп жатыр. Сондықтан мұнда оның нақты тұтқасы – сұраным мен ұсыныс – бағаны белгілеуде әлі де болса реттеуші рөл атқармай отыр.

Экономикадағы инфляциялық процестерді нақты тежеу үшін үкіметтің еңбекақы қорын және жалпы алғанда тұтыну қорын өндірістің құлдырауына, оның деңгейін сақтауға немесе өсу деңгейін сақтауға белгілі бір дәрежеде тәуелді етіп қоюы қажет. Бұл орайда еңбекке ақы төлеу, зейнетақы, стипендия және өндірістік емес саладағы басқа да жәрдемақылар материалдық өндірістегі еңбекке ақы төлеудің өсуіне орай өсуі тиіс. Сондай-ақ, дүниежүзілік практикада қолданылып отырғанындай, басым салаларда инвестициялық қаржыларды ұзақ мерзімді несиелеу жылдық 5-7 процент негізінде, ал қысқа мерзімді несиелер мен депозиттік салалар бойынша тұтыну бағаларының жиынтық индексінің өсуінен екі пункт жоғары жүзеге асырылуы керек.

Инфляция – көп қырлы құбылыс, сондықтан оны жою үшін әдістер, әрине, осы шаралармен тоқталып қалмауға тиіс. Қаржы-бюджет саясаты инфляцияның ай сайынғы деңгейін кем дегенде 10 процентке қысқартуды, бюджет шығынын төмендетуді және оның тапшылығын ішкі жаппай өнімге орай 4-6 процентке дейін қысқартуды өзіне мақсат етіп қоюға тиіс. Тиісті бюджеттердің құрамына салық төлеушілердің қаржылары негізінде жасалған

алуан түрлі көп миллионды бюджеттен тыс қорларды енгізудің де жөні бар. Практика осы қорлардың өз бетімен өмір сүруі қаржыны бақылаусыз және тиімсіз жұмсауына әкеліп соғатынын көрсетіп отыр.

Бірақ өндірістің қысқаруы, инвестициялық процесті қолдау және жандандыру үшін қаржы жоқ болып отырған жағдайда бізге өз қаражатымызға қарай өмір сүргенімізден басқа жол жоқ екенін түсіну бұдан да маңызды. Алайда біз материалдық құндылықтардың нақты қозғалысымен расталмай отырған орасан зор несие эмиссиясымен айналысып отырмыз. Мұның өзі өндірісті де, адамдардың игілігін де жақсартып қоймайды. Халық шаруашылығына несие беру осы жылғы қыркүйектің 1-іне 5,6 триллион сомды құрады, ал айналымдағы жиынтық ақша массасы ішкі жаппай өнімнен 1,7 есе асып түсіп отыр. Банк кассалары берген әрбір 100 сомның эмиссиялық ақшасы Қазақстанда 64 сом болса, Ресейде небәрі 23 сом. Әрбір адамға шаққанда эмиссия Ресейдегі көрсеткіштен үштің біріндей асып түсті. Жағдай тым елеулі, алайда осыған орай біз неліктен екені белгісіз жайбарақат отырмыз.

Біздің үкіметіміз бен парламентіміз сайып келгенде жұртқа жағымсыз болғанымен де қазіргі уақыт үшін қажетті шараларды жүзеге асырумен айналысуы тиіс. Қымбат тұратын әлеуметтік, экологиялық бағдарламаларды тоқтата тұрған жөн. Кінәратты, қысқарып келе жатқан экономикаға негізделген біздің бюджетіміз мұндай ауыртпалықтарды енді көтере алмайды. Әлеуметтік жәрдемақылар мен жеңілдіктерді тек қана халықтың аз қамтамасыз етілген және нашар қорғалған жіктеріне ғана берген жөн. Барлық салықтың жеңілдіктерді жойып, ол арқылы өндірістің нақты көлемінің өсуін және тиімді инвестицияларды ғана ынталандырудың мәні бар. Тіршілікке қабілетсіз кәсіпорындарды бюджеттің және қайтарымызсыз несие қолдауы есебінен ұстап тұрудан және оған қаржы көмегін көрсетуден бас тартатын кез жетті.

Дағдарысты кезеңді бастан өткізудің оңай еместігін ғана емес, сонымен бірге оны ортақ күш-жігермен жеңіп шығудың қатаң қажет екенін халыққа ашық айту керек.

Әлеуметтік қолдаудың нақты адамдарға көрсетілуі мемлекеттің бүкіл халықты жалпы қорғауға ұмтылуынан бас тартуын білдіреді. Өйткені, мұның өзі мемлекеттің қаржы мүмкіндіктеріне тек дағдарыс кезеңінде ғана емес, сонымен бірге тұрақты өскелең экономика кезінде де сай келмейді. Басты назар аз қамтамасыз етілген және экономикалық жағынан қабілетсіз адамдарды қолдауға аударылуы тиіс. Бізде 2,7 миллион еңбекке жарамсыз азаматтар, 244 мың көп балалы отбасылары бар. Олардың табыстары ең аз жалақының екі еселенген мөлшерінен төмен. Міне, осыларды мемлекет

әлеуметтік жағынан қолдауға тиіс. Ал халықтың басқа қалған бөлігін барынша жұмыспен қамтамасыз ету және іскерлік қабілеттерін жүзеге асыру үшін жағдай жасау қажет. Сондай-ақ, халыққа мемлекеттік қолдау керсету бағдарламаларында негізгі объекті ретінде отбасы алынып, оның нақты табыстары ескерілуі тиіс.

Тіпті, экономиканы сауықтыру жөніндегі шаралардың бүкіл күрделілігін және оның қоғамдағы кейбір көңіл-күйге сай емес екенін түсіне отырып, біз осы шараларды іске қосуымыз керек. Бұл орайда, мұның өзі бізге қол байлау болмай, қайта оның сыртқы аспектісін еске алғанда, қаржы-несие саясатында түрлі іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді.

Басқа елдермен экономикалық байланыстарды жолға қою жөніндегі белсенді іс-қимылдың арқасында Қазақстан қазір 12 несие желілеріне ие болып отыр. Бұлар бойынша елімізге арнайы келіссөз жүргізбей-ақ, тиімді жобаларға несие беріліп отыр. Осы қаржылардың есебінен, атап айтқанда, дүниежүзілік кластағы валюта әкелетін бірқатар мейманханалардың және тамақ индустриясы кәсіпорындарының құрылысы басталды. Шеврон (АҚШ), Эльф Акитен (Франция), Бритиш газ (Англия) және Аджип (Италия) компанияларымен мұнай және газ өндіру жөніндегі шарттар орасан зор экономикалық, соның ішінде қаржы болашағын ашады. Теңіз жобасының өзін ғана жүзеге асыру отыз миллиард долларға түседі. Мұны біз өзімізден таба алмас едік. Қазір Қазақстан мұнай өндіру үшін жыл сайынғы ақы ретінде екі мыңыншы жылға дейін екі миллиардтан астам доллар алатын болады. Барлығын қосқанда қырық жылдың ішінде 80 миллиардтай болады. Алдағы 2–3 жылдың ішінде-ақ "Шеврон" алынатын мұнайдағы өзінің үлесі үшін бізге 870 миллион доллар беретіні де маңызды.

Қарашығанақ жобасы бойынша шетелдік компаниялардың келісімдерге қол қойылғаннан кейін Қазақстанға кенішті пайдалану құқығы үшін 500 миллион доллар сомасында бір мезгілді ақы төлеуі көзделіп отыр. Екі жоба Қазақстанның энергетикалық тәуелсіздік проблемасын шешіп қана қоймай, сонымен бірге бізді көмір сутегін аса ірі экспорттаушыға айналдырып, қаржы жүйесін нығайтады. Мұның өзі рангтер жөніндегі дүниежүзілік табельде жоғары орынға ие болып отырған басқа ықтимал шетелдік серіктестердің бізге деген сенімін арттыра түспек.

Алтын рудалы өнеркәсіпті дамыту жөнінде шетелдік серіктестермен көп үміт ұялататын шарттарға қол қойылды. Қазақстанда жекелеген ірі Австрияның, Түркияның және Оңтүстік Кореяның компаниялары өнімді жұмыс істеуде. Қытаймен экономикалық байланыс нығая түсуде. Жапонияның іскер топтарымен байланыстар жолға қойылып келеді.

Сонымен бірге бұрынғы Экономикалық Өзара Көмек Кеңесі ауқымында бізбен ынтымақтасқан елдермен экономикалық өзара қарым-қатынасты қайта жаңғыртуға назар аударылып отыр. Қазіргі кезде республикада шетелдік фирмалар мен банктердің 160-тан астам өкілдіктері тіркелген.

Көптеген жетекші халықаралық қаржы ұйымдарымен, бұған Еуропалық қауымдастық комитетін, Халықаралық валюта қорын, Бүкіл дүниежүзілік банкті, Қайта құру мен дамудың еуропалық банкін, Дамудың азиялық банкін және басқаларын қоса алғанда тұрақты да ұдайы қарым-қатынастар орнатылды. Осы елдермен, халықаралық ұйымдармен және компаниялармен байланыстардың кеңеюі – бұл Қазақстанның экономикалық егемендігін нығайту, өзіндік қаржы саясатын қалыптастыру жолындағы аса маңызды қадамдар. Бұл ретте шетелдік қаржылар көмекші фактор қызметін атқарады да, отандық инвесторлардың инициативаларын ешқандай жағдайда да басып тастамайтын болады.

Қаржы жүйесін нығайтуда көп нәрсе салық саясатын дұрыс жүргізуге байланысты. Салықты есептеудің және алудың нақты және қарапайым тұтқасын қамтамасыз ету керек. Сондай-ақ, оны нарықтық экономикасы бар елдердің салық стандарттарына сәйкестендіру қажет.

Бюджеттің кірісіндегі едәуір кемшіліктер салықты толық жинамаудан пайда болады. Әсіресе, коммерциялық және жеке іскерлік салада салықтан бас тарту өте көп. Әрине, мемлекет байыған жіктің қаз тұруына мүдделі, бірақ сонымен бірге байлардың бақытын халықтың бақыты деп көрсетудің де қажеті жоқ. Салықтар ең алдымен халықтың кең бұқарасының проблемаларын шешуге жұмсалуға тиіс.

Біздің саясатымыздың тағы да бір бағыты дағдарысқа қарсы шаралар мен әлеуметтік-экономикалық реформаларды тереңдету бағдарламаларын жүзеге асыру. Қазақстан қоғамын реформалау жеткілікті түрде зерттелген бағыт бойынша жүріп келеді. Және ол жалпы алғанда дәйекті түрде жүзеге асырылуда.

Бүгін таңда республикада үш жарым мың кооперативтік, 15 мыңнан астам шағын және 11 мыңнан астам жеке кәсіпорындар жұмыс істейді. Олардың жиынтық қаржы активі 200 миллиард сомдай. Ал селода 14 мыңнан астам шаруа және фермер қожалықтары жұмыс істейді. Көптеген коммерциялық құрылымдардан басқа 160 коммерциялық банк пен 37 алуан түрлі биржа жұмыс істейді. Мемлекет меншігінен алу және жекешелендіру процесі жеті мыңнан астам кәсіпорында жүргізілді. Олардың ішінде 700-і өнеркәсіпке, бес мыңға таяуы сауда мен қызмет көрсету саласына қатысты. Ай өткен сайын мемлекет меншігін өзгерту жеделдей түсіп, Қазақстан экономикасының

көп укладты сипатын күшейтіп отыр. Селодағы жеке сектордың үлесі картоп өндіруде – 68, ет өндіруде – 44, сүт өндіруде – 55, жұмыртқа мен жүн өндіруде – 37 процент, ал ауыл шаруашылығының бүкіл жаппай өніміндегі үлесі 35 процент болып отыр.

Бұл – экономикалық реформалардың нақты жемісі. Олардың барысы әзірше мемлекеттің ықпалына тікелей тәуелді. Өтпелі кезеңде одан құтылу мүмкін емес.

Дағдарысты жеңу мен экономиканы реформалау шаралары бағдарламасында экономиканы басқаруды қалпына келтіру, бірақ тікелей жоғарыдан түскен бұйрықтарды сөзсіз орындауды жаңғырту арқылы емес, қайта нарықтық қатынастарға жақын және олармен үйлесе алатын әдістер арқылы қалпына келтіру міндеті басты орын алады. Бізде әуел бастан мемлекет меншігінің иесі директор да, еңбек ұжымы да емес, үкімет түрінде мемлекет болатын. Меншікті мемлекет иелігінен алу процесінде осы шешуші жағдайды елемеу халық бейнелі түрде "талап алу" деп атаған жағдайға алып келді, мұны соңғы кездері жүргізілген тексерулер дәлелдеп отыр. Заңсыз жекешелендірудің күшін жоюға немесе оған елеулі түзетулер енгізуге тура келеді. Тек алты облыста ғана мұндай объектілер саны 120-дан асып түсті.

Осыған байланысты, мемлекет басшысы ретінде дағдарысқа қарсы бағдарламада көзделгеніндей, мемлекеттің қатысуымен көп бағдарлы холдингтер түріндегі компаниялар құру арқылы мемлекеттік кәсіпорындарды акцияландыруға қадам жасадым. Кезі келгенде ол өзінің акциялар пакетін, ал үкімет сол арқылы холдингті басқаруға қатысады, биржа арқылы отандық немесе шетелдік кәсіпкерлерге, кез келген басқа алушыға сата алады. Осындай дәйекті іс-қимылдардың көмегімен мемлекеттік кәсіпорындар өзінің сыңаржақты сипатынан арыла отырып, біртіндеп және жеткілікті мөлшерде қысқа мерзім ішінде нарықтық ережеге үйлесе түседі.

Жекешелендіру бағдарламасы – шешуші, бірақ экономикалық реформаның жалғыз ғана буыны емес. Бәсекелестік процесін капитал айналымымен нарықтық қатынастың басқа да жақтарын құрушы және оған қызмет етуші жаңа нарықтық институттар құрылуға тиіс.

Тұрғын үй және еңбектің икемді рыногын, бағалы қағаздар рыногын, инвестициялық тәуекелді сақтандыру жүйесін, жаңа түрдегі банктік жүйені қалыптастыру бағытындағы нарықтық өзгерістерді тездету қажет. Күні бүгінге дейін жеке кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау бағдарламасы жұмыс істемей отыр. Онсыз толыққанды нарық пен қуатты экономика болуы мүмкін емес.

Барлық елдерде селоға мемлекеттік қолдау көрсетіледі. Бірақ біздегідей үмітсіз шаруашылықтарды біле тұрып, жәрдем ақы бермейді. Оның үстіне

мемлекеттік жәрдем ақшаны Ауыл шаруашылығы министрлігі Агробанкпен бірлесіп бөледі. Ал ол тауар өндірушілерге жетпейді, бірақ оларды банк пен министрлікке тәуелді етеді. Жыл сайын село үкімет алдына ежелгі бір талабын қоюмен келеді: процентсіз несиеге дейінгі жеңілдік беру, салықтардан босату. Мұны олар Қазақстан әсер ете алмайтын баға тепе-теңдігінің жоқтығымен түсіндіреді. Сонымен бірге мемлекет бөлетін көмекті мақсатты және тиімді пайдалану қамтамасыз етілмейді.

Мемлекет қажетіне астық сатып алуды, оның есептеуінше, ішкі республикалық қажеттіліктер деңгейіне дейін – шамамен жеті миллион тоннаға дейін төмендетуге болады. Бұл ретте селодан астықты әлемдік немесе соған жақын бағамен сатып алу қажет. Қалған астыққа өндірушілер, егер оларға үкіметаралық келісім бойынша сату механизмі тиімді болған жағдайда, өздері иелік етулері тиіс. Бұл сыртқы нарықтағы бағаны тежеуге және ауылшаруашылық өнімдері сатылатын бағаны толық ырықтандыруға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, мемлекеттің шығынға батқан шаруашылықтарды тегін ұстауын тоқтату да тиімді шара болмақ.

Мұндай жағдайда селоға дотация беру туралы мәселе жаңаша қойылады. Еркін бағаларды енгізумен егін шаруашылығы саласы тұтастай алғанда жағдайдан шығады және ұдайы ұлғаймалы өндірісті қолдай алады. Мал шаруашылығында елеулі қиындықтар болады, дегенмен мұнда сүт және ет ұқсату кәсіпорындарын акцияландыру септігін тигізуге тиіс.

Село, әсіресе дағдарысты уақытта, ұқсатушы өнеркәсіпті және сақтау базаларын дамытуға қаржы ресурстарын өзінен таба алуы кәдік. Үкімет өзіндегі қаржыларымен оған көмекке келуге тиіс. "1994–1995 жылдарға және 2010 жылға дейінгі кезеңге шағын селолық индустрияны дамыту" Ұлттық бағдарламасы елеулі дәрежеде орталықтандырылған несие есебінен жүзеге асырылатын болады. Ал оны талдап жасауды тездету қажет. Ол селолық жерлерде, әсіресе шалғайдағы аудандарда, ресурсты үнемдеу және қалдықсыз технология негізінде өндіріс кәсіпорындарының кең де көп бағдарлы жүйелерін құруды көздейді. Бұл кәсіпорындар село жастарына көптеген жаңа жұмыс орындарын береді, село тұрмысының жайлылық деңгейін қала жағдайымен жақындастыратын болады. Селода ғылыми-техникалық зиялылардың қалыптасуына көмектеседі.

Мұнда, көзделіп отырғанындай, ең алдымен отандық бизнесмендер, жергілікті әкімшіліктер, сондай-ақ шетелдік жеке капитал, халықаралық банкілер мен ұйымдар іс-қимыл саласын таба алады, өйткені бұл ретте салынатын қаржының тез айналымы мен өтелуі қамтамасыз етіледі.

Ақыр соңында, әсіресе қазіргі құбылмалы қаржы-несие дүниесінде жанармайдың, тыңайтқыштардың, гербицидтердің, техниканың негізгі түрлерінің жекелеген күрт және күтпеген жерден қымбаттауы кезінде селоға өтемін қайтаруды да ескерген жөн.

Бұл шаралар село экономикасын тұрақтандыруға көмектесуі, оның дағдарысты кезеңнен өтуін жеңілдетуі тиіс.

Өндірістің құлдырауын біздің ұлттық байлығымызды қорғау ісіндегі қатаң саясатсыз тоқтату мүмкін емес. Сыртқы экономиканы ырықтандыру оны бақылаусыз талан-таражға салуға және тиімсіз пайдалануға әкеліп соқты. Бұл жалпы алғанда экспорттық саладағы кәсіпорындардың басшылықтарына да, сондай-ақ еңбек ұжымдарына да қатысты.

Көптеген директорлар еркін сыртқы экономикалық байланыстар сынағынан өте алмады. Валюталық пайда көп ретте Қазақстаннан тыс жерлерде қалады. Өздерінің техникалық артта қалған өндірістерін қайта жарақтандыру үшін валюта жетіспей отырғанда, оны көпшілік қолды тауарлар және мақтаулы шетелдік маркалы қызмет бабындағы жеке автомобильдер сатып алуға дарақылықпен жұмсалып отырған фактілер аз емес. Нәтижесінде үкімет кезек күттірмес жалпы мемлекеттік қажеттерге және Қазақстанның сыртқы қарыз проценттерін төлеуге қажетті валюталық түсімдердің тек аз ғана бөлігін алады.

Сондықтан бұл салада түбегейлі шаралардың қолданылуы кездейсоқ емес. Біріншіден, валютаның басты үлесін әкелетін стратегиялық ресурстардың ірілендірілген 15 атауының экспортқа шығарылуына мемлекеттік монополия белгіленді. Екіншіден, барлық түсім Ұлттық банкіге нарық бағасына жақын баға бойынша сатылуға тиіс. Үшіншіден, экспортшы кәсіпорындар директорларына шет елдердегі барлық есепшоттарын жауып, қаржыны республикаға қайтару тапсырылды.

Егер бұл талап орындалмайтын болса, онда үкімет мейлінше қатап айқындама ұстанып, мұндай басшылардан арылуға тиіс. Бас прокуратураның деректері бойынша тек шикізатты лицензиясыз шығарудан келтірілген материалдық шығынның өзі 200 миллиард сомнан асып түссе де, әзірше олардың бірде-бірі сыртқы сауда саласындағы заңсыз әрекеттері үшін жазаға тартылған жоқ.

Жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі комиссияға тәжірибелі мамандарды тарта отырып, мұны нақтылы анықтау жүктелді. Қазір бірқатар ірі кәсіпорындардың қызметіне тексеру жүргізілуде. Жекелеген директорлардың үкіметті белсенді түрде сынға алуы дәл осы кезде басталғандығына назар аудармауға болмайды. Олардың кейбіреулері бостандығын тартып алуға

әрекет жасалып жатқан құрбандық ретінде көрінбек болса, енді біреулері әртүрлі деңгейдегі Кеңестердің депутаттық мандатымен бүркемеленуде. Дегенмен депутаттарға тиіспеушілік деңгейін соншалықты биіктетіп жіберген халық депутаттары туралы Заңның жекелеген ережелерін қайта қараған дұрыс шығар, әйтпесе олардың тарапынан құқық бұзушылыққа жол берілген жағдайда әділ сот іс жүзінде дәрменсіз болып отыр.

Өзірге банк несиелер ресурстарын алыпсатарлық мақсатқа пайдалана отырып және оны нысаналы бағыты бойынша жұмсамай жағдайды көбіне тұрақсыздандырып келеді. Жеңілдетілген несиелер жылпос кәсіпкерлер үшін ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік құрылымдарға да жіліктің майлы басы болып отыр. Олар мемлекет үшін ешқандай пайдасыз жұмыс істеп жүрген, өздеріне жабысып айрылмай отырған коммерциялық банктерге, серіктестерге, корпорацияларға және шағын кәсіпорындарға несиелері мырзалықпен таратып отыр. Ал бұлар болса мемлекеттік ресурстар негізінде алақанына ақшаны басып алып, өздеріне капитал жинап жүр. Осы қаржыларды ақшаны өтімді ету және валюталар нарқының арасындағы айырмашылық ойыны арқылы алыпсатарлыққа пайдалануда. Қаржы бақылау жөніндегі мемлекеттік комитеттің тексеруі облыстардың жартысында осындай несиелерді мақсатты түрде пайдаланбаудың өзі бір жарым миллиард сомға жеткенін анықтады. Ал шын мәнінде бұдан едәуір көп. Біздің банктердің, өкінішке орай, инвестициялық қызметтегі тәжірибесі және білікті мамандары жоқ, көбіне тіпті осы іспен айналысқысы келмейді және жылдам әрі көп кіріс беретін сауда операцияларына жұмылғанды жөн көреді.

Бұдан әрі мұндай жағдайға жол беруге болмайды. Мемлекет өндірісті құрумен және дамытумен айналысатын банктерге және басқа коммерциялық құрылымдарға басымдық беруге тиіс. Ал делдалдық операцияларға негізгі бағыт ұстаған кәсіпорындардың қолын орталықтандырылған несиелер ресурстарынан және инвестициялардан қаққан жөн. Оларды дамудың үкіметтік банкісіне шоғырландырған дұрыс. Ал мұндай банкті құру дағдарысқа қарсы бағдарламада көзделген. Тек осылай ғана басым бағыттарды қаржыландыруға мақсатты түрде несиелер беруді қамтамасыз ете аламыз.

Банктік қатынастар саласындағы қылмыстар бойынша жалпы шығын сомасы 11 миллион сомдай болатын 210 қылмысты іс қозғалды, банктер басқармаларының 19 төрағасы, олардың 6 орынбасары және 19 банк қызметкері сотталды. Бірақ мұның өзі құқық қорғау органдарының тек аша алғандары ғана.

Банк ісіндегі көптеген былықтар, соның ішінде тікелей қиянат жасауды қоса алғанда, Ұлттық банктің жұмысында да өзінің бастауын алып отыр. Бүгін

таңда ол өзіне тән емес көптеген қызметтерді атқара отырып, өзі жауап беретін ең басты нәрсемен – қалыпты ақша айналымын қамтамасыз етумен қанағаттанғысыз айналысып отыр. Төленбеген өтемдер мен қолма-қол ақшаның жетпеуінің дағдарысынан шығу жолын іздестірумен кім көрінген айналысып келеді. Бірақ банктер бұдан тыс қалып отыр. Оның себебін түсіну оңай. Осындай былық мемлекеттік несие ресурстарының есебінен баюға ұмтылып отырған жекелеген коммерциялық банктер үшін тиімді. Бірақ әр істің де өз шегі бар. Үкімет пен Ұлттық банктің бір-біріне сілтемеуі үшін соңғысын Министрлер кабинетінің құрамына енгізген жөн.

Президент қылмысты істер жөніндегі заңдарды жетілдіру жөнінде елеулі жұмыс жүргізу қажет екеніне егжей-тегжейлі тоқталды. Ондағы елеулі ақтаңдақтар, сондай-ақ құқық қорғау органдарының әлі де сылбырлығы ұйымдасқан қылмысқа және жемқорлыққа қарсы күрес жөніндегі шараларды орындауға қатты кедергі келтіріп отыр.

Мемлекет басшысы елдің экономикалық қауіпсіздігіне зиян келтіргені үшін, бұған несиелерді мақсатты түрде пайдаланбауды, жеке адамға қарсы қылмыс жасауды қоса алғанда, жауапкершіліктің қатаң шараларын көздейтін қылмыстық істер жөніндегі заңдарды жетілдіру жөнінде ұсыныстардың бір тобын сессияның қарауына енгізді.

Сот жүйесі саласында да елеулі проблемаларды шешу қажет. Сот кеңестерінің немесе біліктілік коллегияларының ұсынысын ескере отырып, соттарды тағайындауға көшуді жағдай талап етіп отыр. Сондай-ақ, әділ сот жасауға қабілетсіз немесе моральдық құқығы жоқ лауазымды адамдарды қызметтен алудың нақты процедуралары мен тұтқаларын талдап жасаған жөн.

Республикадағы заң шығарушылыққа тоқтала келіп, Президент министрліктердің көп ретте өздерінің тар өрісті ведомстволық мүдделерін көздейтін заңдарды өздері жасап, өздері орындайтын практиканы айыптады. Егер заң шығару инициативасы атқарушы өкімет органдарына тиесілі болса, онда кәсіптік деңгейдегі мемлекеттік актілерді біліктілікпен жасайтын орын – Әділет министрлігі болуға тиіс.

Сессияның қарауына үкімет инфляцияға қарсы саясатты жандандыру жөніндегі іс-қимыл бағдарламасын ұсынамын. Оны жүзеге асыру үшін ұйымдық, экономикалық және нормативтік шаралардың кең ауқымы қажет. Осыған байланысты жаңа парламентке сайлау өткізілгенге дейін үкіметке Экономикалық реформалар мәселесі бойынша жедел нормативтік актілерді қабылдау құқығын уақытша беру мәселесін қоямын. Бұл тез өзгеріп отыратын жағдайға сай іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді.

Біз түрлі себептер бойынша нарықтық қатынастарды қалыптастыруда әлі де жанды нәтижелерге жете қойған жоқпыз. Алайда бұл қатынастардың қазірдің өзінде қоғам өмірінің барлық салаларына енгенін көрмеу мүмкін емес. Біз ескі әміршіл жүйені қиратуда алысқа кеттік. Және де кешенді нарықтық реформаларды кешіктіретін болсақ, экономиканың быт-шыты шығатын болады. Тек қана алға ілгерілеу керек.

Президент реформалау жолында көптеген қателіктер жіберілгенін мойындады. Олардың ішінде ол, атап айтқанда министрліктерді салалық концерндерге, ал мемлекеттік банктерді акционерлік-коммерциялық банктерге формальды түрде өзгертуді атап көрсетті.

Сыртқы экономикалық байланыстарды реттеуде де көптеген олқылықтар жіберілді. Жоғары инфляция алға тартқан жайсыз жағдайларды аңғара алмай, өткен жылдың бай астығын сәтті пайдалана алмадық. Заң шығару саласында бұл, мысалға, кәсіпорындар туралы және еркін экономикалық аймақтар туралы заңдарға қатысты. Жаңа бюджетті және салық жүйесін құру кезінде көп нәрсе орынсыз жасалды. Ал бұлардың өзі қазір де жетілдірілмей отыр.

Осының бәрі экономиканы реформалауды түсінудің жаңа, неғұрлым жоғары деңгейі пайда болған кезде көзге түсіп отыр. Сонымен бірге қалыптасу мен ізденістердің жаңа кезеңі тез өзгеріп отырған жағдай алға жаңа міндеттерді және қоғамды басқаруға жаңа талаптарды қойып отырған кезде жүріп жатыр. Басқару органдарының құрылымдарын ұдайы өзгерту және үкімттің көп жаңаруы осыдан туындап отыр. Оның қазіргі құрамында Министрлер кабинетінің тек төрт мүшесі ғана өз қызметінде екі жыл істеуде, ал әкімшілік басшылары бұдан да аз – бір жарым жылдан ғана жұмыс істеуде. Бұдан шығатын қорытынды қарапайым – кадрларды ауыстыра беру экономиканың пайдасына шешілмейді.

Мен бүгін үкіметті бірнеше рет сынадым. Министрлер кабинетіне шын мәнінде белгіленген экономикалық реформаларды жүзеге асыруда табандылық, жүйелілік пен серпінділік жетпей отыр. Бүгінгі мәжіліске шақырылған Министрлер кабинетінің бұрынғы құрамының алдында, егер реформалау процесі субъективті немесе объективті факторларға қарамастан кез келген бағытта тежелетін болса мен ең шешуші іс-қимылдан бас тартпайтынымды айқын мәлімдеуге тиіспін. Мұның өзі жеке лауазымды адамға да, бүкіл үкіметке де қатысты. Бірақ, екінші жағынан, орындаушы үкіметтің парасатты да прогресшіл іс-қимылы консервативтік қарсылыққа тап болатын болса, өзімде бар конституциялық барлық өкілеттіктерді дәйекті түрде алға басуды қамтамасыз ету үшін қолданатын боламын.

Қазір идеялар мен тұжырымдамалар аз ұсынылып жүрген жоқ, бірақ олардың көпшілігі абстрактылы, халық тап болып отырған проблемалардан қол үзген. Бұл жұмыста бәрімізге белгілі ақиқаттардың төңірегінде теориялық пікірталас туғызу емес, қайта бізге сындарлы да жасампаз бастаулар қажет. Жақсы ойлар шынайы практикада өзінің нақты шешімін табуы үшін өз ісін бүге-шүгесіне дейін білетін ұйымдастырушыларды дайындау және тәрбиелеу керек.

Бұл мемлекеттік басқару органдарының қызметкерлеріне белгілі бір жеңілдіктер береді, олардың өз қызмет жағдайын қадірлеуіне және материалдық тұрғыдан тәуелсіз болуына септігін тигізді. Мұның өзі жағдайды өзгертуге қабілетті шын мәнінде байыпты заң болады. Сонымен бірге аппараттың адам санын объективті түрде қажетті ең аз шамаға дейін қысқарту жөнінде барлық шараларды қолдану қажет. Сонымен қатар өкімет органдарының әртүрлі тармақтарындағы лауазым иелеріне окладтарды белгілі бір қызметкердің нақты үлесін ескерместен өз бетімен тағайындаудың қалыптасқан кесірлі тәртібін жою керек.

Жергілікті жерлерде Кеңестердің өздері емес, қайта олардың төрағалары өкілетті орган болып табылатын фактілер аз емес. Сондықтан ауылдың, селоның, поселкенің деңгейінде аудандық әкімшіліктің басшысы тағайындайтын бір лауазымды адамның – жергілікті әкімінің болғаны жөн. Қаладағы аудандар деңгейінде де осындай тәсіл ұсынылады. Бұл орайда жергілікті өкілетті және атқару органдарының мемлекеттің атқару өкіметінің біртұтас жүйесіне енгені де маңызды. Мұның өзі жергілікті жерлерге қос билікке ерік бермес еді. Бұған өтпелі кезеңде жол беру жөнсіз.

Осыған байланысты Президент Конституция жобасын талқылау кезінде айтылғандай, келесі жылдың өзінде барлық деңгейдегі өкілетті органдардың сайлау науқанын өткізу үшін осы сессияның өзінде "Сайлау туралы кодексті" қарап, қабылдау жөнінде ұсыныс жасады.

Нарықтық инфрақұрылымды жасау, Қазақстан егемендігін нақтылы мазмұнмен толықтыру, оның экономикалық тәуелсіздігі мен қауіпсіздігін күшейту мемлекеттік басқару органдары қызметінің өзегі болды. Біз қаныққан ішкі нарықты құруға ұмтылып отырмыз. Сонымен бірге Қазақстанды және оның экономикасын мемлекетаралық болжап білуге болмайтын қатынастардан қорғайтын жағдайды жасап отырмыз. Біз басқа мемлекеттермен өзімізге бір жақты танылатын шарттар негізінде емес, қайта өзара тиімді негізде қарым-қатынастарды орынықтыратын боламыз. Міндет түсінікті, бірақ оның қарапайым да тез шешімі жоқ. Экономикалық қалпына келуге, адамдардың тұрмысын жақсартуға, мемлекеттікті нығайтуға қарай

Қазақстан ілгері жүретін нақты қарқындар, сайып келгенде, қазақстандықтардың келісілген және тиімді еңбек етуге деген шешімі мен ерік-жігерімен байланысты.

Республиканың алдында тұрған проблемаларды тек қана бірлесіп, тек ортақ нысаналы іс-қимыл арқылы ғана жеңуге болады. Бұл орайда, ең алдымен, бүкіл қоғамның мүдделері мен игілігі, Қазақстанның басталған реформалар жолымен ілгерілеуі жөнінде қамқорлық жасаған жөн.

**ИЗ ДОКЛАДА
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА XI СЕССИИ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА
О СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОМ ПОЛОЖЕНИИ РЕСПУБЛИКИ
И АКТИВИЗАЦИИ ПРОВОДИМЫХ РЕФОРМ***

Алматы, 12 октября 1993 года

При всей остроте стоящих перед нами задач можно твердо констатировать, что становление Казахстана как суверенного государства имеет необратимый характер. Главной и надежной опорой нашего продвижения вперед, несомненно, являются межнациональное единство, стабильность, консолидация, духовное согласие народа. Это – важнейшее условие, отправная точка реформирования и прогресса Казахстана.

Разумеется, стабильность в обществе зависит, прежде всего, от решения экономических проблем, что непосредственно сказывается на атмосфере в обществе. Между тем о каких-то позитивных сдвигах нам пока рано. По предварительной оценке, за 1992-1993 годы производство валового внутреннего продукта против уровня 1991 года снизится на 25 процентов, объем промышленной продукции – 22, капитальных вложений всем источникам финансирования – на 70, розничного товарооборота – на 41 процент. Наряду с этим нарушилась связь между населением и результатами труда. Мы все живем потребляя, больше чем производим. Если договор об Экономическом союзе и соглашение о создании рублевой зоны нового типа не будут работать, то ему придется принять неординарное решение в интересах республики.

Большой урон экономике Казахстана, как впрочем и российской, нанесло возведение таможенных барьеров между нашими странами. Однако сегодня есть все основания заявить, что началось, наконец, движение вперед по конструктивному руслу. Заключенный недавно экономический союз между государствами СНГ, соглашение об объединении денежной системы Казахстана с денежной системой России, рассмотреть которые вам предстоит, видятся реальными шагами на пути к преодолению кризиса в экономике.

* "Казахстанская правда", 14 октября 1993 года.

Хозяйственная интеграция между нашими странами на новом рыночном уровне отвечает общим целям, поскольку иного рынка сбыта продукции нам не найти. Рыночные критерии нельзя, а в нашем случае и невозможно, соотносить с Западом или Востоком.

У нас, если говорить упрощенно, один "котел", и мы будем вынуждены долго в нем вариться.

Наша политика по отношению к странам СНГ была и остается неизменной – это равноправное экономическое и оборонное сотрудничество, взаимная координация действий на внутренней и внешней арене. Традиционно тесные отношения у нас были и будут с Россией и государствами Центральной Азии. Политический развал СССР не поколебал и не мог поколебать нашу многовековую дружбу. Исторически сложилось так, что ориентация на добрососедские отношения объективно вытекала из широких симпатий наших народов друг к другу. Миграционный процесс, который сейчас идет, – это абсолютно нормальный процесс. Он вызван множеством факторов, среди которых политический для нас – отнюдь не главный. В Казахстане не существует проблемы беженцев. Уезжают те люди, которые не имеют глубоких корней на казахской земле, кто душой, что вполне естественно, стремится вернуться в родные места, откуда был сорван очередным призывом на "стройку коммунизма" или политикой разрушения "бесперспективных" российских деревень.

Наша задача широко разъяснять всем казахстанцам, что Конституция и законы республики дают равные права всем гражданам. И поэтому у наших соотечественников нет оснований торопиться с отъездом.

В целом, партнерство Казахстана с государствами СНГ будет лишь способствовать достижению экономической независимости республики, поскольку процесс этот длительный. Он связан с решением целого ряда стратегических проблем. Прежде всего необходимо последовательно, без всяких крайностей проводить структурную перестройку экономики за счет формирования завершающих технологических стадий производства готовой продукции.

Здесь глава Правительства подробно изложил суть своей новой жилищной политики. На ней смыкаются интересы населения, руководителей предприятий, местных органов власти и правительства. По сути, для всех жилье по приоритетности идет вслед за вопросами продовольствия. Тут решается не только экономическая, но и важнейшая социальная проблема. Развитие жилищного строительства, сильное самой республике, увлечет за собой развитие многих смежных отраслей, пробуждая их от инвестиционной спячки.

В республике идет пусть пока и не очень заметный, но достаточно широкий процесс структурных изменений. Объединения "Жезказганцветмет" и "Балхашмедь", например, развивают производство медной катанки и эмальпровода. В Усть-Каменогорске и Шымкенте идет подготовка к выпуску титана и проката из него, свинцовых аккумуляторов и свинцового проката. В Павлодаре решается вопрос получения металлического алюминия и соответствующих изделий. Реконструкция Карагандинского металлургического комбината обогатит экономику республики многими современными видами металлопродукции. Освоение производства ферромарганца, пользующегося большим спросом на внешнем рынке, вдохнуло вторую жизнь в ранее малоперспективную компанию "Каратау". Начато строительство нефтепровода Тенгиз – Жанажол – Кумколь по доставке казахстанской нефти и газа на переработку в Павлодар и Шымкент, что позволит нам полностью перейти на самообеспечение горюче-смазочными материалами. Реконструкция нефтеперерабатывающего завода в Атырау, строительство аналогичных заводов в Алге и Актау превратят Казахстан в экспортера продуктов нефтепереработки, что значительно выгоднее продажи сырой нефти.

Рассматриваются различные варианты строительства на первых порах сборочных автомобильных заводов. Переговоры ведутся с известными японскими, южнокорейскими, а также шведскими, немецкими и другими европейскими фирмами.

Оборонные предприятия освоили выпуск малых пекарен, мукомольных комплексов, мини-заводов по производству колбас и мясных консервов. Они стали также выпускать тракторные прицепы, малые тракторы и микрокультиваторы, телевизионные станции, утюги экспортного уровня. Множество совместных предприятий расширили ассортимент производимых в Казахстане товаров народного потребления телевизорами, видеомагнитофонами, стиральными машинами, термосами, тканевыми обоями, разнообразными кожевенно-меховыми изделиями за счет использования наших мощностей и ресурсов. Корейская фирма "Самсунг" наладила в Караганде выпуск холодильников, полностью удовлетворяющих потребность внутреннего рынка. И таких примеров немало.

"Достраивание" завершающих технологических стадий, ориентация на обеспечение потребностей прежде всего отечественных предприятий позволяют осуществлять поворот экономики вовнутрь, на саму республику, что выигрышно во всех аспектах.

Завершается разработка четырех первоочередных государственных программ по развитию топливно-энергетического и металлургического

комплексов, насыщению рынка товарами народного потребления и продовольствием, развитию транспорта. На реализацию этих программ уже в текущем году выделено почти 250 миллиардов рублей, или более 90 процентов всех средств на производственное строительство.

Я хочу особо отметить важность для республики транспортной проблемы. Здесь проведена довольно интенсивная работа. Готовятся международные договоренности о создании трансконтинентальной железнодорожной магистрали от тихоокеанского побережья Китая через Казахстан и Центральную Азию с выходом на Ближний Восток, Средиземноморье, и далее в Европу. Осуществляются практические шаги по использованию Каспийского моря для транспортировки грузов в порты Ирана. Разрабатываются проекты строительства нефтепроводов, открывающих путь нашей нефти в другие зарубежные порты. Одновременно ведутся переговоры о налаживании межгосударственных автомобильных перевозок, в том числе с выходом на Индийский океан. Принимаются также меры по развитию воздушных сообщений с государствами дальнего зарубежья. В комплексе все эти программы направлены на укрепление экономического суверенитета, обеспечение энергетической независимости, развитие экспортного потенциала и золотого запаса, создание условий для привлечения иностранного капитала, развитие производства сложных потребительских товаров, оборудования для нефтегазовой и металлургической промышленности и переработки сельхозпродукции.

Найти доступ к новой технике и технологии мирового уровня возможно лишь при наличии твердой валюты. Другой, более приемлемый для нас вариант – создание совместных производств. У нас уже свыше полутысячи таких предприятий, в уставном капитале которых доля иностранных партнеров составляет более 53 процентов. Создаются также предприятия, в которых весь капитал является иностранным.

На этом вопросе приходится останавливаться более подробно потому, что в некоторой части нашего общества есть определенное непонимание политики привлечения иностранных инвестиций. Иногда раздаются пусть искренние, но абсолютно не соответствующие действительности заявления о якобы идущей распродаже Казахстана иноземным магнатам. В реальности же нас должно заботить другое – как быстрее и плодотворнее вовлечь иностранный капитал для экономического подъема республики, адекватно ее богатым природным ресурсам и способностям трудолюбивого народа. Без этого становление Казахстана как суверенного государства и вхождение его в строй цивилизованных и развитых стран мира затянется надолго, а жизнь многих поколений будет ущербна.

Вторым важнейшим направлением реформирования является укрепление денежной системы, без которой невозможно проводить эффективную финансово-кредитную и инвестиционную политику.

Предпринятый шаг по объединению денежной системы Казахстана с денежной системой России – мера достаточно прагматичная и наиболее ре-альная в нынешней ситуации. Введение же собственной валюты, что не противоречит, кстати, уставу Экономического союза СНГ, должно быть подготовлено временем. А рассуждения о том, что мы, мол, поступаемся суверенитетом в финансово-кредитной сфере, – это не более чем рассуждения. Мы поступаемся лишь частью этого суверенитета, как, впрочем, и российская сторона, ради сохранения независимости в будущем.

В финансовой сфере усилия – и законодательные, и управленческие – необходимо сосредоточить не на стремлении к введению собственной валюты, а на обуздании инфляции, снижении ее темпов. Только тогда можно ожидать удешевления банковского кредита, появления мотивов к накоплению и к инвестиционной активности, увеличению объемов производства. А все это, взятое вместе, – процессы, от которых зависит дальнейшая судьба экономики страны.

Еще не поздно принять конкретные направляющие меры по снижению инфляции, не пуская этот процесс на самотек. У нас же только с начала года цены возросли более чем в шесть раз, то есть в среднем на 25 процентов каждый месяц. В связи с этим сегодня страна нуждается в жесткой и эффективной антиинфляционной политике. Важно перестать идти вслед за свершившимися событиями, а принимать меры, упреждающие и приглушающие инфляционные процессы. Мы дошли до порога, когда сохранение сложившейся экономической ситуации ставит под угрозу достижение наших стратегических замыслов. Нужны сильные меры со стороны государства, чтобы выстоять и преодолеть кризисные явления, угнетающие общество и экономику. В нормальной рыночной среде цена определяется соотношением спроса и предложения. Но наше хозяйствование протекает в условиях недоразвитого рынка, в котором его главный механизм – спрос и предложение – еще не играет регулирующей роли в установлении цены.

Чтобы реально сдерживать инфляционные процессы в экономике, Правительству необходимо фонд оплаты и в целом фонд потребления поставить в определенную зависимость от спада, сохранения уровня или роста производства. При этом оплата труда, пенсии, стипендии и другие пособия в непроизводственной сфере должны расти в меру роста оплаты

труда в материальном производстве. Необходимо также долгосрочное кредитование инвестиционных вложений в приоритетных отраслях осуществлять под 5–7 процентов годовых, как принято в мировой практике, а по краткосрочным ссудам и депозитным вкладам установить ставку на 2 пункта выше роста сводного индекса потребительских цен.

Инфляция – многостороннее явление, и подходы для ее преодоления этими мерами, конечно же, не должны быть исчерпаны. Финансово-бюджетная политика должна преследовать цель сократить ежемесячный уровень инфляции как минимум до 10 процентов, снизить расходы бюджета и свести его дефицит до 4–6 процентов к валовому внутреннему продукту. Есть резон включить в состав соответствующих бюджетов созданные, по сути, на средства налогоплательщиков всевозможные многомиллионные внебюджетные фонды. Практика показала, что их автономное существование ведет к бесконтрольному и неэффективному расходованию.

Но еще важнее осознать, что в условиях сокращения производства, отсутствия средств для поддержки и оживления инвестиционного процесса другого выхода, кроме как жить по средствам, для нас не остается. Однако мы занимаемся огромной кредитной эмиссией, не подтвержденной реальным движением материальных ценностей. Это не улучшает ни производства, ни благосостояния людей. Кредитные вложения в народное хозяйство на 1 сентября этого года составили 5,6 триллиона рублей, а совокупная денежная масса в обращении в 1,7 раза превышает валовой внутренний продукт. Из каждых 100 рублей, выданных банковскими кассами, эмиссионные деньги составили по Казахстану 64, а в России – только 23 рубля. Эмиссия в расчете на каждого жителя превысила российский показатель на треть. Положение более чем серьезное, однако у нас почему-то сохраняется спокойствие по этому поводу.

Нашему Правительству и Парламенту надо наконец заняться осуществлением пусть и непопулярных, но необходимых для нынешнего времени мер. Необходимо приостановить дорогостоящие социальные, экологические программы. Наш бюджет, базирующийся на большой, сокращающейся экономике, такую тяжесть уже не выдержит. Социальные пособия и льготы следует предоставлять только малоимущим и слабо защищенным слоям населения. Есть смысл отменить все налоговые льготы, поощряя ими только рост физических объемов производства и эффективные инвестиции. Настала пора отказаться от финансовой подпитки и поддержки "на плаву" нежизнеспособных предприятий за счет бюджета и безнадежных кредитных инъекций.

Надо откровенно сказать народу, что это – жестокая необходимость, которую нужно не просто пережить, но и преодолеть общими усилиями для того, чтобы сократить кризисный период.

Адресность социальной поддержки означает отказ от стремления государства защитить все население вообще, ибо это не соотносится с его финансовыми возможностями не только в период кризиса, но и при стабильно растущей экономике. Упор должен быть на поддержку малоимущих и экономически недееспособных. У нас 2,7 миллиона человек нетрудоспособных граждан, 244 тысячи многодетных семей, чьи доходы ниже двукратного размера минимальной заработной платы. Вот они и должны социально защищаться государством. А для остальной части населения необходимо обеспечивать условия для максимальной занятости и реализации деловой предприимчивости. Важно также, чтобы в программах государственной поддержки населения в качестве основного объекта выступала семья, учитывались ее реальные доходы.

Даже понимая всю сложность мер по оздоровлению экономики и их неадекватность некоторым настроениям в обществе, нам все же придется их ввести в действие. При этом они отнюдь не сковывают руки, а, напротив, дают возможность маневрировать в финансово-кредитной политике, если иметь в виду ее внешний аспект.

Благодаря активным действиям по налаживанию экономических связей с другими странами Казахстан в настоящее время имеет 12 кредитных линий, по которым ему предоставляются ссуды под эффективные проекты без проведения специальных переговоров. За счет этих средств, в частности, начато строительство ряда валютоокупаемых гостиниц мирового класса и предприятий пищевой индустрии.

Большие экономические, и в том числе финансовые, перспективы открывают контракты по добыче нефти и газа с компаниями "Шеврон" (США), "Эльф-Акитэн" (Франция), "Бритиш газ" (Англия) и "Аджип" (Италия). Реализация только тенгизского проекта обойдется в 30 миллиардов долларов, которые мы у себя не могли бы найти. Теперь же Казахстан в качестве ежегодной платы за добычу нефти получит до 2000 года свыше двух миллиардов долларов. Всего же за 40 лет – около 80 миллиардов. Важно, что уже в предстоящие два-три года "Шеврон" за свою долю в добываемой нефти заплатит нам 870 миллионов долларов.

По карачаганакскому проекту предусматривается, что зарубежные компании выплатят Казахстану после подписания соглашения единовременную плату за право разработки месторождения в сумме 500 миллионов долларов.

Оба проекта не только решают проблему энергетической независимости Казахстана, но и делают нас крупным экспортером углеводородов, укрепляют финансовую систему, что повысит к нам доверие других потенциальных иностранных партнеров, занимающих высокие места в мировой таблице о рангах.

Подписаны многообещающие контракты с иностранными партнерами по развитию золоторудной промышленности. Продуктивно работают в Казахстане отдельные крупные австрийские, турецкие и южно-корейские компании. Набирают обороты экономические связи с Китаем. Начинают налаживаться контакты с деловыми кругами Японии. Одновременно уделяется внимание возобновлению экономических взаимоотношений со странами, которые сотрудничали с нами в рамках бывшего СЭВ. В настоящее время в республике аккредитовано свыше 160 представительств иностранных фирм и банков.

Установились постоянные и стабильные отношения со многими ведущими международными финансовыми организациями, включая комитет Европейского сообщества, Международный валютный фонд, Всемирный банк, Европейский банк реконструкции и развития, Азиатский банк развития и другие. Расширение связей с этими странами, международными организациями и компаниями – это очень важные шаги на пути утверждения экономического суверенитета Казахстана, формирования самостоятельной финансовой политики. При этом иностранные вложения будут служить вспомогательным фактором, ни в коей мере не подавляющим инициативу отечественных инвесторов.

Чрезвычайно многое в укреплении финансовой системы зависит от правильно проводимой налоговой политики. Надо обеспечить четкий и простой механизм исчисления и взимания налогов, а также привести его в соответствие с налоговыми стандартами стран с рыночной экономикой.

Заметные прорехи в доходах бюджета возникают из-за неполного сбора налогов. Особенно большие отклонения от налогов в коммерческой и частнопредпринимательской сфере. Конечно, государство заинтересовано в становлении зажиточного слоя, но вместе с тем нельзя счастье богатых выдавать за счастье народа. Налоги должны идти прежде всего на решение проблем широких масс населения.

Еще одно направление нашей политики – реализация программы антикризисных мер и углубления социально-экономических реформ. Реформирование казахстанского общества имеет достаточно выверенные

направления, и оно в целом последовательно осуществляется. Сегодня в республике действуют три с половиной тысячи кооперативов, свыше 15 тысяч малых и более 11 тысяч частных предприятий с совокупными финансовыми активами около 200 миллиардов рублей, на селе – более 14 тысяч крестьянских и фермерских хозяйств. Функционируют, помимо многочисленных коммерческих структур, 160 коммерческих банков и 37 различных бирж. Процесс разгосударствления и приватизации прошел более чем на семи тысячах предприятий. Из них около 700 приходится на промышленность, около пяти тысяч – на сферу торговли и услуг. С каждым месяцем преобразование государственной собственности становится интенсивнее, усиливая многоукладный характер казахстанской экономики. Доля частного сектора на селе составляет в производстве картофеля 68 процентов, мяса – 44, молока – 55, яиц и шерсти – 37 процентов, а во всей валовой продукции сельского хозяйства – 35 процентов.

Это реальные плоды экономических реформ. Их ход пока еще напрямую зависит от государственного влияния. В переходный период его избежать никак нельзя.

В программе мер по преодолению кризиса и реформированию экономики центральное место занимает задача восстановления управляемости экономики, но не через возобновление прямых безоговорочных команд сверху, а методами, близкими и совместимыми с рыночными отношениями. У нас изначально собственник государственного имущества не директор, не трудовой коллектив, а государство в лице Правительства. В процессе разгосударствления собственности игнорирование именно этого решающего обстоятельства вело к тому, что народ выразительно обозвал "прихватизацией" и что подтверждается проведенными в последнее время проверками. Приходится отменять незаконную приватизацию или вносить в нее существенные коррективы. Только по шести областям таких объектов набралось более 120.

В связи с этим как Глава государства я пошел на акционирование государственных предприятий с созданием, что предусмотрено антикризисной программой, компаний типа многопрофильных холдингов с государственным участием. Со временем свой пакет акций, посредством которого Правительство участвует в управлении холдингом, оно может продать через биржу отечественным или зарубежным предпринимателям, любому другому покупателю. С помощью такого алгоритма государственные предприятия, теряя свои ортодоксальные черты, плавно и в достаточно короткие сроки вписываются в рыночные правила.

Программа приватизации – решающее, но не единственное звено экономической реформы. Должны возникать новые рыночные институты, создающие и обслуживающие процесс конкуренции, оборота капитала и другие стороны рыночных отношений.

Необходимо ускорять рыночные преобразования в направлении формирования мобильного рынка жилья и труда, рынка ценных бумаг, системы страхования инвестиционного риска, банковской системы нового типа. До сих пор не действует программа государственной поддержки частного предпринимательства, без которого не может быть полноценного рынка и мобильной экономики.

Особое внимание в докладе уделено политике по отношению к селу. Во всех странах селу оказывают государственную поддержку. Но не так, как это делается у нас, когда дотируются заведомо безнадёжные хозяйства. К тому же Министерство сельского хозяйства вместе с Агробанком распределяют государственные субсидии, которые до товаропроизводителей не доходят, но ставят их в зависимость от банка и министерства. Каждый год село выдвигает перед Правительством одно и то же требование: дать льготный, до беспроцентного, кредит, освободить от налогов. Объясняют это отсутствием паритета цен, на который Казахстан не может влиять. В то же время не обеспечивается целенаправленное и эффективное использование выделяемой государством помощи.

В связи с этим предлагаю ряд новых подходов к проблемам села.

Закуп зерна для государственных нужд, по нашим расчетам, можно снизить до уровня внутриреспубликанских потребностей – примерно семи миллионов тонн. При этом покупать зерно у села необходимо по мировым или близким к ним ценам. Остальным зерном производители должны распоряжаться сами, включая, если им выгодно, механизм реализации по межправительственным соглашениям. Это позволит сдерживать цены на внешнем рынке и провести полную либерализацию отпускных цен на сельхозпродукцию. В качестве эффективной меры предлагается также прекращение безвозмездного содержания государством убыточных хозяйств.

В такой ситуации по-новому ставится вопрос о дотациях селу. С введением свободных цен отрасли земледелия в целом выйдут из положения и смогут поддерживать расширенное воспроизводство. Определенные сложности будут в животноводстве, но здесь должно помочь акционирование предприятий молочно- и мясоперерабатывающей промышленности.

Село едва ли найдет у себя, особенно в кризисное время, финансовые ресурсы на развитие перерабатывающей промышленности и базы хранения. Правительство должно прийти ему на помощь со своими средствами. В значительной мере за счет централизованных кредитов будет осуществляться формируемая национальная программа "Развитие малой сельской индустрии на 1994-1995 годы и на период до 2010 года", разработку которой надо ускорить. Она предусматривает создание в сельской местности, особенно в отдаленных районах, широкой и многопрофильной сети промышленных предприятий на основе ресурсосберегающих и безотходных технологий. Эти предприятия дадут много новых рабочих мест сельской молодежи, будут приближать уровень комфортности жизни на селе к городским условиям, помогут формированию сельской научно-технической интеллигенции.

Здесь, как предполагается, найдут сферу приложения прежде всего отечественные бизнесмены, местные администрации, а также иностранный частный капитал, международные банки и организации, поскольку при этом обеспечиваются быстрый оборот и окупаемость вкладываемых средств.

Наконец, нельзя исключать, особенно в нынешнем переменчивом финансово-кредитном мире, компенсацию селу на возвратных... условиях отдельных резких и неожиданных удорожаний горючего, удобрений, гербицидов, основных видов техники.

Эти меры должны помочь стабилизации сельской экономики, облегчить прохождение ею кризисной стадии.

Остановить спад производства невозможно без жесткой политики в деле охраны нашего национального богатства. Либерализация внешней экономики привела к бесконтрольному растаскиванию и неэффективному его использованию. Это относится как к руководству, так и в целом к трудовым коллективам предприятий экспортных отраслей.

Многие директора не выдержали испытания свободой внешнеэкономических связей. Валютная выручка зачастую оставляется за пределами Казахстана. Немало фактов, когда при недостатке валюты для переоснащения собственного технически отсталого производства она бездарно расходуется на приобретение ширпотреба и персональных автомобилей престижных иномарок. В результате Правительство получает лишь малую часть валютных отчислений, необходимых на неотложные общегосударственные нужды и для выплаты процентов по внешнему долгу Казахстана.

Поэтому не случайно в этой области приняты радикальные меры. Во-первых, установлена государственная монополия на экспорт 15 укрупненных наименований стратегических ресурсов, приносящих основную долю валюты. Во-вторых, вся выручка должна продаваться Национальному банку по курсу, близкому к рыночному. В-третьих, директорам предприятий-экспортеров поручено закрыть все зарубежные счета и вернуть средства в республику.

Если это требование не будет выполнено, то Правительство должно занять крайне жесткую позицию и избавляться от таких руководителей. Пока же ни один из них за незаконные внешнеторговые сделки не пострадал, хотя, по данным Генеральной прокуратуры, материальный ущерб только от безлицензионного вывоза сырья превысил 200 миллиардов рублей.

Комиссии по борьбе с коррупцией с привлечением опытных специалистов дано поручение предметно с этим разобраться. Сейчас идет проверка деятельности ряда крупных предприятий. И нельзя не обратить внимание на то, что именно в этот момент началась активная критика Правительства со стороны отдельных директоров. Одни из них пытаются представить себя жертвами, у которых отнимают свободу, а другие прикрываются депутатскими мандатами Советов разного уровня. Возможно, есть резон вернуться к отдельным положениям Закона о народных депутатах, который сделал степень их неприкосновенности такой высокой, что правосудие практически опускает руки в случаях правонарушений с их стороны.

Говоря о борьбе с коррупцией, хочу особо остановиться на банковской системе. Пока она больше дестабилизирует ситуацию, используя кредитные ресурсы в спекулятивных целях и не по целевому назначению. Льготные кредиты стали лакомым куском не только для нечистых на руку предпринимателей, но и государственных структур, щедро раздающих ссуды облепившим их коммерческим банкам, товариществам, корпорациям и малым предприятиям, функционирующим без видимой пользы для государства. А те используют эти средства для спекуляций через конвертирование и игру на разности курса валют, грея руки и сколачивая себе капитал на государственных ресурсах. Проверками Комитета госфинконтроля только в половине областей выявлено нецелевое использование таких кредитов на полтора миллиарда рублей. А на деле значительно больше. Наши банки, к сожалению, не имеют опыта инвестиционной деятельности и компетентных специалистов, нередко просто не хотят этим заниматься и в погоне за быстрыми и большими доходами концентрируются на торговых операциях.

Дальше такое положение недопустимо. Государство должно с предпочтением относиться к банкам и другим коммерческим структурам, занимающимся созданием, развитием производства. Тех же, кто сделал основной упор на посреднические операции, следует отлучить от централизованных кредитных ресурсов и инвестиций. Проще всего сосредоточить на правительственном банке развития, создание которого предусмотрено антикризисной программой. Только так можно обеспечить целевое направление кредитов на финансирование приоритетных направлений.

По преступлениям в сфере банковских отношений возбуждено 210 уголовных дел с общим ущербом на сумму около 11 миллиардов рублей, осуждено 19 председателей правлений банков, шесть их заместителей и 19 служащих банков. Но ведь это только лишь то, что правоохранительные органы смогли раскрыть.

Многие неурядицы в банковском деле, включая прямые злоупотребления, имеют свои истоки в работе Национального банка. Сегодня он, выполняя немало несвойственных ему функций, неудовлетворительно занимается самым главным, за что несет ответственность, – обеспечением нормального денежного обращения. Поисками выхода из кризиса неплатежей и нехватки наличности занимаются кто угодно, но только не банки. Причина, надо догадываться, простая – ералаш выгоден отдельным коммерческим банкам, которые стремятся нажиться на государственных кредитных ресурсах. Но у всякой веревочки есть конец. Чтобы прекратить кивание Правительства и Нацбанка друг на друга, последний надо включить в состав Кабинета министров.

Необходимо провести серьезную работу по совершенствованию уголовного законодательства. Существенные пробелы в нем, а также недостаточная разворотливость правоохранительных органов очень сильно мешают выполнению мер по борьбе с организованной преступностью и коррупцией. Глава государства внес на рассмотрение сессии целый блок предложений по совершенствованию уголовного законодательства, предусматривающих строгие меры ответственности за нанесение ущерба экономической безопасности страны, включая нецелевое использование кредитов, за преступления против личности.

Серьезные проблемы надо решать и в сфере судебной системы. Ситуация требует перехода к назначаемости судей с учетом рекомендаций судебных советов или квалификационных коллегий. Следует также

разработать четкие процедуры и механизм снятия с должностей лиц, неспособных или не имеющих морального права вершить правосудие.

Касаясь законотворчества в республике, следует осудить практику, когда министерства сами разрабатывают и сами же исполняют законы, зачастую преследующие их узковедомственные интересы. Если законодательская инициатива принадлежит органам исполнительной власти, то квалифицированным разработчиком государственных актов на профессиональном уровне должно становиться Министерство юстиции.

На рассмотрение сессии Правительство предложит программу действий по активизации антиинфляционной политики. Для ее осуществления потребуется широкий спектр организационных, экономических и нормативных мер. В связи с этим я ставлю вопрос о временном, до проведения выборов в новый Парламент, предоставлении Правительству права принятия оперативных нормативных актов по вопросам экономической реформы. Это поможет адекватно реагировать на быстро меняющуюся ситуацию.

Мы по разным причинам пока не очень преуспели в формировании рыночных отношений. Однако нельзя не видеть, что они уже проникли во все сферы жизни общества. В разрушении старой командной системы мы зашли далеко, и стоит только задержаться с комплексными рыночными реформами, как экономика пойдет вразнос. Надо идти только вперед.

На пути реформирования допущено немало ошибок. Среди них, в частности, формальное преобразование министерств в отраслевые концерны, а государственных банков – в акционерно-коммерческие. Немало просчетов допущено в регулировании внешнеэкономических связей. Не самым удачным образом распорядились богатым урожаем зерна в прошлом году, просмотрев ловушки, расставленные высокой инфляцией. В законодательной сфере это относится, например, к законам о предприятии и о свободных экономических зонах. Многие невпады делались при формировании новых бюджетной и налоговой систем, которые и сегодня далеки от совершенства.

Все это стало очевидным, когда уже сформировался новый, более высокий уровень понимания сложных проблем реформирования экономики. Но ведь идет стадия становления и поиска, когда быстро меняющаяся ситуация выдвигает новые задачи и новые требования к управлению обществом. Именно этим вызваны постоянные изменения структуры органов управления и высокая обновляемость Правительства. В его нынешнем составе только четыре члена Кабинета министров находятся на своих постах

более двух лет, а главы администраций работают и того меньше – полтора года. Практически это то время, которое необходимо для вхождения в работу. Вывод из этого простой – кадровая чехарда не идет на пользу экономике.

Сегодня я неоднократно критиковал правительство. Кабинету министров действительно не хватает настойчивости в осуществлении намеченных экономических реформ, недостает системности и динамизма. В присутствии практически всего состава Кабинета министров, приглашенного на сегодняшнее заседание, могу однозначно заявить, что не остановлюсь перед самыми решительными действиями, если процесс реформирования затормозится на любом направлении независимо от субъективных или объективных факторов. Это касается и персоналий, и Правительства в целом. Но, с другой стороны, для обеспечения последовательного продвижения вперед использую все имеющиеся у меня конституционные полномочия, и если разумные и прогрессивные действия исполнительной власти будут натаскиваться на консервативное противодействие.

Сегодня идей и концепций выдвигается немало. Но многие из них страдают абстрактностью, оторванностью от тех проблем, которыми живет народ. Нам в этой работе нужны конструктивность, созидательное начало, а не теоретизирование вокруг всем известных истин. Нужно готовить и воспитывать организаторов, знающих до тонкостей свое дело, для того чтобы хорошие замыслы находили конкретное воплощение реальной практике.

Поэтому я придаю особое значение принятию на нынешней сессии закона о государственной службе. Он даст определенные привилегии работникам органов госуправления, заставит их дорожить своим положением и сделает материально независимыми. Это будет действительно солидный закон, способный переломить ситуацию. В то же время необходимо принять все меры по снижению численности аппарата до объективно необходимого минимума.

Одновременно надо исключить сложившийся порочный порядок, когда должностные лица в различных ветвях власти оклады устанавливают произвольно, без учета реального вклада того или иного работника.

Есть немало фактов, когда представительными органами на местах являются не сами Советы, а их председатели. Поэтому на уровне аула, села, поселка целесообразно иметь одно лицо – местного акима, назначаемого главой районной администрации. Такой же подход предлагается на уровне городских районов. При этом важно, чтобы местные представительные и исполнительные органы входили в единую систему исполнительной власти государства. Это исключило бы двоевластие на местах. Допустить его – неразумно в переходный период.

В связи с этим предлагаю на нынешней сессии рассмотреть и принять Кодекс о выборах, чтобы уже в будущем году провести выборную кампанию представительных органов всех уровней, как и было оговорено при обсуждении проекта Конституции.

Подводя итоги последних лет, хочу сказать, что у органов государственного управления лейтмотивом деятельности было создание рыночной инфраструктуры, наполнение суверенитета Казахстана конкретным содержанием, усиление его экономической независимости и безопасности. Мы стремимся построить насыщенный внутренний рынок, одновременно создавая условия, ограждающие Казахстан и его экономику от непредсказуемости межгосударственных отношений. Мы будем налаживать отношения с другими государствами на взаимовыгодных, а не односторонне навязываемых условиях. Задача понятная, но не имеющая простого и быстрого решения. Реальные темпы, которыми Казахстан будет продвигаться вперед к экономическому восстановлению, улучшению жизни людей, укреплению государственности, зависят в конечном счете от решимости и воли казахстанцев к согласованному и эффективному труду.

Стоящие перед республикой проблемы можно преодолеть только сообща, только совместными целенаправленными действиями, заботясь прежде всего об интересах и благе всего общества, о продвижении Казахстана по пути начатых реформ.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚЫТАЙҒА РЕСМИ САПАРМЕН БАРҒАН КЕЗІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Пекин, 19 қазан 1993 жыл

Қытай Азия құрлығындағы ұжымдық қауіпсіздік және тұрақтылық жүйесін құру туралы Қазақстан бастамасын белсенді түрде қолдайды.

Осы бастаманы жүзеге асыру нақты сипатқа ие болып келеді. Көп жақты консультацияларға қатысушылар – Қазақстан, Ресей, Қытай, Орта Азия мемлекеттері, Иран, Үндістан, Пәкстан, Таиланд және Түркия сыртқы саясат ведомстволары басшыларының кездесуін өткізу көзделген келіссөздің жаңа кезеңіне қадам басты.

Лобнор полигонындағы Қытайдың ядролық сынақтары проблемасы көтерілді. ҚХР-дің Төрағасы Цзян Цзэминь Қытай мұндай сынақтарды өте сирек бір жарым-екі жылда бір рет өткізетіндігі, бұл мораторий енгізуге парапар екендігі туралы хабарлады. Дегенмен, қытай жағы ядролық қаруға тыйым салу туралы кез келген келіссөзге өзінің ашық екендігін тағы да қуаттады. Қытай мемлекеті басшысымен келіссөз барысында талқыланған мәселелердің бәріне дерлік көзқарастарымыз толық сәйкес келді. Енді, Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының барлық салалары құқықтық, шарттық негізге ие болады.

Біз үшін ұлы көршіміз ретінде Қытаймен қарым-қатынастардың маңызы өте зор. Екі жыл ішінде екі ел арасындағы экспорт-импорт операцияларының ауқымы 150 есе артты, қазіргі кезде Қытай Қазақстанның аса ірі сауда әріптесі болып табылады.

...Екі ел арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастықта елеулі проблемалардың орын алып отырғандығын да мойындаймыз. Ең алдымен, бұл Қазақстан нарығын жайлап алған, сол арқылы Ресейді қоса алғанда ТМД-ның басқа да елдеріне толып кеткен Қытай тауарлары сапасының төмендігі. Қытайдың сапасы төмен тауарларының тасқынына тосқауыл қою

* "Егемен Қазақстан", 21 қазан 1993 жыл.

үшін Алматы биік кедендік баж салығын белгілеуге мәжбүр болды. Оның әкелінуі төрт есе қысқарды. Цзян Цзэминьмен келіссөз барысында осы проблема қозғалды.

Қытайдың экономикалық реформалар саласындағы тәжірибесін пайдалануға мүмкіндік бар. Қытайдың шаруашылық практикасын зерттеуге лайық. Бұл елдегі реформалар тұрақтылық жағдайында біздегі оларды жүзеге асырудың бас кезінде болғандай, бей-берекетсіздікке ұрынбастан өтуде.

Екі ел шекарасындағы Қорғас ауданында Гонконг капиталының қатысуымен арнаулы экономикалық аймақ құру туралы уағдаластыққа қол жеткізілді. Ол республикаға ең жаңа технологиялар тарту орталығына айналмақ.

Қытай Қазақстанға ешқандай аумақтық талап қоймайды. 1994 жылы екі ел арасындағы шекара өтетін желіні бекітетін құжаттарға қол қойылуға тиіс.

Тәжікстаннан басқа жерлерде жағдай қалыпты дамып отыр. Біз ислам фундаментализмінің енуіне қарсы тұруға тиіспіз.

**ИЗ ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ЖУРНАЛИСТАМ, ОСВЕЩАВШИМ ВИЗИТ В КНР ***

---

19 октября 1993 года

Китай активно поддерживает инициативу Казахстана о создании системы коллективной безопасности и стабильности на азиатском континенте.

Реализация этой инициативы обретает реальные контуры. Участники многосторонних консультаций – Казахстан, Россия, Китай, среднеазиатские государства, Иран, Индия, Пакистан, Таиланд и Турция выходят на новый этап переговоров, предполагающий проведение встречи глав внешнеполитических ведомств.

На переговорах в Пекине поднималась проблема китайских ядерных испытаний на полигоне Лоп-Нор. Председатель КНР Цзян Цзэминь сообщил, что Китай проводит такие испытания крайне редко, один раз в полтора-два года, что равносильно введению моратория. Тем не менее китайская сторона вновь подтвердила свою открытость к любым переговорам о запрещении ядерного оружия.

Характеризуя переговоры с главой китайского государства, нужно отметить полное совпадение взглядов по всем обсуждавшимся вопросам. Теперь все аспекты казахстанско-китайского сотрудничества имеют правовую, договорную основу.

Для нас отношения с Китаем как с великим соседом имеют очень важное значение. За два года объем импортно-экспортных операций между двумя странами увеличился в 60 раз. В настоящее время Китай является крупнейшим торговым партнером Казахстана.

Вместе с тем нужно признать наличие проблем в торгово-экономическом сотрудничестве между двумя странами.

Прежде всего это низкое качество китайских товаров, наводнивших рынок Казахстана, а через него и других стран СНГ, включая Россию. Чтобы

---

* "Казахстанская правда", 21 октября 1993 года.

перекрыть доступ низкопробной продукции из Китая, Алматы был вынужден установить высокие таможенные пошлины. Ее ввоз был сокращен в четыре раза. Эта проблема затрагивалась в ходе переговоров с Цзян Цзэминем.

Хозяйственная практика Китая достойна изучения. Реформы в этой стране проходят в стабильной обстановке и без хаоса, как это случилось у нас на начальном этапе их осуществления.

Достигнута договоренность о создании специальной экономической зоны на границе двух стран в районе Хоргоса с участием гонконгского капитала. Она станет центром привлечения новейших технологий в республику.

Китай никаких территориальных претензий к Казахстану не имеет. В 1994 году должно состояться подписание документов, закрепляющих линию прохождения границы между двумя странами.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ КӘСІПКЕРЛЕРДІҢ "АЛМАТЫДА КЕЗДЕСУ"
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ФОРУМЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ
ҚҰТТЫҚТАУЫ*

Алматы, 20 қазан 1993 жыл

Кәсіпкерлердің халықаралық форумына қатысушыларды шын жүректен құттықтаймын. Қоғам сіздерді әрқашанда мемлекеттердің прогресі мен халықтардың гүлденуі үшін көп іс тындыра алатын орасан зор күш деп көріп келді және көріп отыр.

Қазақстанда кәсіпкерлікті дамытуға зор мән берілуде. Өзіміздің іскер адамдарымызды белсенді қолдау – мемлекеттік саясатымыздың негізгі бағыттарының бірі. Біз – бизнес елдің шаруашылық өмірінің тірегі бола алатынына және болуға тиіс екеніне сенімдіміз. Егер бұл құрылымдардың және ірі өндірістің күш-жігерін әлемдік практикамен және кәсіпкерлік тәжірибемен біріктірсе, онда біздің экономикамыз тұрақтануға, өзінің әлеуетін дамытуға қуатты серпін алады. Бұл орайда инвестициялық практиканы дамыту мен осы процеске сіздердің мақсатты қатысуларыңыз аса маңызды рөл атқаруға тиіс. Біз сіздердің тәжірибелеріңіз, білімдеріңіз, кәсіпкерліктеріңіз республика экономикасын реформалауға көмектесетініне, бірлескен жұмысты қомақты да жемісті ететініне сенеміз.

Сіздерге табыс тілеймін және форумның игілікті мақсаты мен идеялары іске асатынына, республикада іскер және белсенді кәсіпкерлер табын құруға көмектесетініне сенім білдіремін.

---

* "Егемен Қазақстан", 20 қазан 1993 жыл.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ ФОРУМА "АЛМАТЫДА КЕЗДЕСУ"***

Алматы, 20 октября 1993 года

Сердечно приветствую участников Международного форума предпринимателей. Общество всегда видело и видит в вас огромную силу, способную многое сделать для прогресса государств и процветания народов.

В Казахстане развитию предпринимательства придают большое значение, активная поддержка наших деловых кругов – одно из ключевых направлений государственной политики. Мы убеждены, что бизнес может и должен стать центром хозяйственной жизни страны. Если объединить усилия этих структур и крупного производства с мировой практикой и опытом предпринимательства, то наша экономика получит мощный импульс для стабилизации, развития своего потенциала. Чрезвычайно важную роль в этом должны сыграть развитие инвестиционной практики и ваше целенаправленное участие в данном процессе. Мы надеемся, что ваш опыт, знания, предприимчивость помогут реформированию экономики республики, сделают весомой и плодотворной совместную работу.

Желаю вам успехов и выражаю уверенность, что благородные цели и идеи форума будут реализованы на деле, помогут формированию в республике деятельного и активного класса предпринимателей.

---

* "Казахстанская правда", 20 октября 1993 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ДҮНИЕЖҮЗІЛІК ЗАҢ ШЫҒАРУ
КОНФЕРЕНЦИЯСЫНА ҚАТЫСУШЫЛАРДЫ ҚҰТТЫҚТАУЫ***

Мансла, 24 қазан 1993 жыл

Әлем тарихы дүниенің барлық шарықтауы және құлдырауының алмасуы арқылы жеке адамның да, сондай-ақ бүкіл адамзаттың да өміріндегі құқықтың рөлін арттыру жөніндегі өзекті айқындама үздіксіз алға жылжып келе жатқанын бір мәнді көрсетіп отыр. Құқықтылық кез келген қоғамның өркениеттілігінің өлшемі болып табылады, өйткені құқықсыз, қазіргі Қазақстанның негізгі бағдарлары – әлеуметтік бостандық та, нарық та, демократия да болмақ емес. Сондықтан да біз өзіміздің барлық әлеуметтік бастамаларымызда заңды және құқықтың іргелі принциптерін басшылыққа алуымыз керек.

Конференция жұмысының жемісті болуына тілектеспін.

---

* "Егемен Қазақстан", 23 қазан 1993 жыл.

**ПРИВЕТСТВИЕ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
УЧАСТНИКАМ КОНФЕРЕНЦИИ ПО МИРОВОМУ
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ***

Манила, 24 октября 1993 года

Мировая история однозначно свидетельствует, что через все смены ее взлетов и падений неуклонно пробивается магистральная тенденция возвышения роли права в жизни как отдельного человека, так и всего человечества. Право является мерилom цивилизованности любого общества, ибо без права нет ни социальной свободы, ни рынка, ни демократии – основных ориентиров современного Казахстана. Вот почему мы должны во всех наших социальных начинаниях руководствоваться законом и фундаментальными принципами права.

Желаю конференции плодотворной работы.

---

* "Казахстанская правда", 23 октября 1993 года.

**ИЗ ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ГАЗЕТЕ "КАЗАХСТАНСКАЯ ПРАВДА"***

Алматы, 10 ноября 1993 года

**ГАЗЕТА ДОЛЖНА БЫТЬ ОСТРОЙ.
ИНАЧЕ ЭТО НЕ ГАЗЕТА**

...Газета "Казахстанская правда" остается на волне реформ. Она смогла преодолеть идеологическую зашоренность. Когда мне предлагают создать свою газету, я считаю, что есть "Казправда", и это и есть "президентская" газета. Если, конечно, в будущем мы идейно не разойдемся. В свою очередь я стараюсь, чтобы то, что я говорю, то, что я провозглашаю, чтобы слово, политика совпадали с делом в вопросах прав людей, в межнациональных отношениях...

Чтобы газета действовала эффективней, ей надо помочь финансами и оборудованием, сделать ее еще интересней.

...Хочу выразить пожелание, чтобы собкоры на местах правдиво и честно отражали жизнь, не занимались лакировкой, не прислуживали местной администрации, изображали всю палитру жизни и спектр общественного мнения. Смело вторгаться в жизнь, критически осмысливать законы, постановления, вскрывать факты коррупции, опровергать слухи, которые дестабилизируют общество, сеют страх и панику. Также он высказал свою точку зрения на политические процессы, происходящие в обществе.

...Не понимаю российское руководство... Случилось то, что должно случиться. Конечно, лучше, если бы это произошло через полгода – поднакопили товаров, валюты, золота. Но и оснований для паники нет. Как, впрочем, не надо давать возможность определенным силам, используя развод финансовых систем, вбить клин во взаимоотношения России и Казахстана.

Танго танцуют вдвоем. В России непростая ситуация, как политическая, так и экономическая. Мы это понимаем. Дай Бог выйти из нее России крепкой и неделимой.

---

* "Казахстанская правда", 18 ноября 1993 года.

Для Казахстана это благо... Мы настроены искренне и дружески к своему соседу, мы России желаем того, чего желаем себе, – процветания. Мы желаем, чтобы 12 декабря к власти пришли настоящие демократические силы, настоящие патриоты, которые по-настоящему любят русский народ, многонациональных россиян.

Я с удесятенной силой буду увеличивать интеграционные процессы в СНГ. Призываю изучить опыт Европы – как работают Европарламент, его комиссии, система внедрения экю, передвижение граждан в странах ЕС.

... "Идейная консолидация общества – как условие прогресса Казахстана" – это не идеологическая концепция Назарбаева, а попытка ответить на вопрос: куда мы идем, что мы представляем? Пусть каждый считает, что думает... Не нужно охаивать прошлое... И в то же время не дать поднять голову коммунистическим силам прошлого.

С дотированием убыточных предприятий будем кончать. Особенно с мелкотой, которая сосет государство, но взамен ничего не дает.

О демократии

Демократия – это подчинение закону. Нас же приучили обходить законы. Народу не привито законопослушание.

О власти

В Конституцию не вошло мое предложение о возможности роспуска парламента и импичмента президента. Почему народ должен быть заложником того, какой человек оказался у власти – хороший или плохой. Люди должны иметь возможность отстранять плохих политиков от власти. Как это делается в цивилизованном мире.

Многие вопросы мы сможем решить, если изберем нормальный парламента в будущем... Я считаю, что должно быть прямое президентское правление, законодательная власть должна заниматься только законами.

Есть не три власти, а три ветви одной власти. И я не хочу единолично назначать кадры. Возьмем судебную ветвь. Должен быть судебный совет при президенте из видных юристов, три человека от Верховного Совета, три человека от депутатов, три человека от президента, три – от Верховного суда, Конституционного суда, которые через фильтр проводят эти кадры и предлагают кандидатуры как для назначения, так и для снятия.

О выборах

Очень важный закон о выборах. В будущем парламенте будут работать профессионалы, поэтому его состав должен быть малочисленным, 270 округов в Казахстане я предлагаю сократить до 35, плюс 19 районов и два города республиканского подчинения. Предлагаю по две свои кандидатуры от каждой административной единицы. Хотя в других государствах президент просто назначает, я все же предлагаю пустить своих кандидатов на выборы. Изберут так изберут, нет – буду предлагать других.

Об аппарате

Нужно принять закон о государственной службе, как делается во всем мире. Человек, однажды попавший в аппарат, всю жизнь должен гордиться этим и внукам рассказывать. Плохой должен быть изгоняем, хороший, проработав 10 лет в аппарате, должен получать пенсию в 70 процентов от оклада, 15 лет – в 85 процентов, 25 лет – 100 процентов своего оклада. Его обеспеченность должна быть нормальной, чтобы в аппарат приходили лучшие люди...

Ни одно государство, ни одна структура не может работать без служащих. Возьмите, например, американское министерство торговли – там работают 3,5 тысячи человек, правда, и торговля там идет со всем миром. В японском министерстве торговли работают пять тысяч человек.

В аппарате Президента и правительства сегодня у нас 340 человек (кстати, в ЦК было 850 человек). И все равно говорят – много.

О социальной защите, многодетных и стариках

Казахстан должен будет отказываться от больших социальных программ – "Арал" (800 миллиардов), Семипалатинский полигон (900 миллиардов)... Мы должны честно сказать – граждане, мы вам это отдадим, но через 5–7 лет. Сейчас у нас штаны дырявые. Залатаем, потом отдадим. А теперь потерпите, родные, 40 лет терпели.

Во всем мире каждый решает сам, сколько иметь детей, однако исходит из ответа на вопрос: прокормлю ли их? Но не требует этого от государства. Именно из такого понимания вопроса должны исходить и мы.

Каждый должен страховать свой завтрашний день сам. А для этого надо пересмотреть всю налоговую систему.

...Мы платим малоимущим старикам. А кто-нибудь из вас задумался и поднял вопрос: а где дети этих стариков? Конечно, надо поддержать

одиноким, но не 10 миллионов стариков, как мы считали раньше, а только три, два миллиона, которые действительно остались одни. Им можно и нужно создать условия.

Или одинокие матери. Какую помощь необходимо оказывать, если она получает на работе 500 тысяч?

Я начинаю поднимать эти вопросы. И что? Начинают говорить: Назарбаев против Арала, против социальной защиты, против многодетных... Не против, но жизнь заставляет считать и выбирать. Теперь уже не на кого кивать, не от кого ждать поддержки... Нигде вы не найдете государство, где 70 процентов бюджета шло бы на благотворительность. А чем же развиваться?

Депутаты требуют... льгот для определенных регионов, категорий людей. Криком принимаются законы. Возьмем пример с минимальной зарплатой в 14,6 тысячи. Говорю, нет таких денег, в декабре появятся. Давайте 10 тысяч. Но никакие доводы не принимаются...

Давайте почаще материалы, где показываются первые ростки рыночной экономики, давайте почаще примеры с мест: "Вот человек начал становиться на ноги, вот приобрел частную собственность, магазинчик например. Пока все это не будет, отдавать в руки, не будет у людей первичного капитала для приватизации большого... Это во всем мире так. Это хрестоматия рыночной экономики..."

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҰЛТТЫҚ ВАЛЮТАНЫ ЕНГІЗУ ЖӨНІНДЕ ҚАЗАҚ ТЕЛЕДИДАРЫНАН СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 12 қараша 1993 жыл

ТЕҢГЕ ТАЛАЙЛЫ БОЛСЫН

Бәріңізге белгілі, Президенттің, парламенттің және үкіметтің ұстанған бағыты өзара тиімді ынтымақтастықтың артықшылықтарын барынша пайдалануға мүмкіндік беретін Достастық елдерінің экономикасын интеграциялауға бағытталған болатын. Бүгін Қазақстанды осы стратегиялық жолдан бұрылып кетті деп ешкім кінәлай алмайды.

Біз жаңа тұрпаттағы сом аймағын құру жөнінде бастама көтердік. Бірлескен күш-жігердің нәтижесінде мүдделі мемлекеттер басшылығының жоғары деңгейінде тиісті құжаттарға қол қойылды. Мен бұл жерде 7 тамыздағы Ресей, Қазақстан және Өзбекстан Президенттерінің мәлімдемесін, жаңа тұрпаттағы сом аймағын құру жөніндегі практикалық шаралар туралы 7 қыркүйектегі алты жақты келісімді және Қазақстан ақша жүйесі мен Ресей Федерациясының ақша жүйесін біріктіру туралы 23 қыркүйектегі екі жақты келісімді айтып отырмын.

Бірақ осы келісімдерді нақты жүзеге асыру туралы екі жақты қызу өрбіген келіссөздер барысында республиканың экономикалық егемендігін шектейтін жаңа талаптар қойыла бастады. Сонымен қатар ескі үлгідегі қолда бар ақшаның Қазақстанға ағылуы, бірқатар мемлекеттер территориясында оны пайдаланудың неғайбылдығы қазан айының аяғында республиканың ақша жүйесіне кеселін тигізді, инфляцияны одан әрі ушықтырды, "қазақстандық" және ресейлік сомдардың сатып алу қабілеті едәуір алшақтады.

Бұлай жалғаса беруі мүмкін емес. Біз осы жағдайды тағы да мұқият таразылай отырып, өз валютамызды енгізуге шешім қабылдадық. Бұл экономикалық одақ туралы келісімнің негізгі ережелеріне қайшы келмейді. Ашық принциптерімізді басшылыққа ала отырып, біз осы қадамдарымыз туралы Ресейді, Достастықтың басқа да мемлекеттерін дер кезінде хабардар еттік.

* Н. Назарбаев. Тәуелсіздігіміздің бес жылы. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 197-200 бб.

Бірегей ақша жүйесінің Қазақстанның ғана емес, Ресейдің де экономикалық және саяси мүддесіне сай келетініне қазір де көзім толық жетіп отыр. Өкінішке қарай, стратегиялық мүдделер ысырып тасталды. Қалыптасқан жағдайға байланысты мәжбүр болып отырған бөліну және өз валютамызды енгізу арқылы баршамыздың интеграцияға қарай бет алуымызға тура келеді.

Сондықтан ұлттық валютаны енгізу туралы мен қабылдаған шешім – орын алған жағдайдан шығудың бірден-бір жолы.

Соңғы жылдары өріс алған оқиғалар республиканың жеке ақша жүйесін орнықтыру жолдарын дайындауға міндеттеді. Біз басқа елдердегі, оның ішінде Достастық мемлекеттеріндегі ақша реформаларын жүргізу мен ұлттық валюталарды енгізу тәжірибелерін ескердік. Тиянақты экономикалық дайындықтар жүргізілді. Процестің ықтималды дамуына сараптық және болжамдық бағалар берілді. Ақша таңбаларының жаңа үлгілері жасалды, Ұлттық банк пен үкімет дереу ұлттық валютаның банкноттарын дайындады.

Біздің алдымызда тұрған ендігі міндет – теңгенің тұрақтылығы мен жоғары сатып алу қабілетін қамтамасыз ету, реформаны жүргізуде берекесіздікке жол бермей, мүмкін болатын әлеуметтік шығындарды барынша қысқарту.

Осы мақсатта мен қараша айының 3-і күні ұлттық валютаны енгізу жөніндегі тұрғылықты жерлерде өкілетті өкілдері бар мемлекеттік комиссия құрдым. Оларға қысқа мерзім ішінде барлық қажетті нормалық базаларды дайындау тапсырылды, ұйымдық мәселелерді шешу құқығы берілді. Комиссия валюта рыногінің жұмыс істеу механизмін, Қазақстан кәсіпорындары мен бұрынғы сом аймағындағы елдер арасындағы төлем тәртібін айқындауға, халықтың ақша ауыстыру, Қазақстан валютасын қолдау туралы Халықаралық валюта қорымен, Бүкіл дүниежүзілік, Еуропалық және Азия даму банкілерімен, сондай-ақ әлемнің бірқатар дамыған елдерінің үкіметтерімен келісімге қол жетті.

Бүгін теңгеміз соңғы екі жылдың ішінде қалыптасқан 700 миллионнан астам АҚШ долларының сомасында өзіміздің алтын-валюта резервімізбен қамтамасыз етіліп отыр. Бұл басқа валюталарға қарағанда тұрақты курсты сақтау үшін алғы шарттар жасайды, әрине, егер қатаң түрде ақша-несие, бюджет-салық саясатын жүргізген жағдайда ғана.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ ПО КАЗАХСКОМУ ТЕЛЕВИДЕНИЮ О ВВЕДЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ВАЛЮТЫ*

Алматы, 12 ноября 1993 года

ТЕНГЕ БУДЕТ РАБОТАТЬ

Вам известно, что проводимая мной, как Президентом Казахстана, нашим Парламентом и Правительством политика была направлена, прежде всего, на политический союз и интеграцию экономик стран СНГ, позволяющую наиболее эффективно использовать преимущества взаимовыгодного сотрудничества и, в особенности, в преодолении трудностей перехода к рыночной экономике. И сегодня никто не может упрекнуть Казахстан в отклонении от этой стратегической линии.

И в последние месяцы Казахстан получал неоднократные заверения руководства России о том, что наша республика может войти в новую рублевую зону на равных правах. Казахстан выступил инициатором формирования рублевой зоны нового типа, основанной на использовании российского рубля. В результате совместных усилий, как вы знаете, на уровне высшего руководства заинтересованных государств были подписаны соответствующие документы. Я имею в виду Заявление президентов России, Казахстана и Узбекистана от 7 августа, шестистороннее Соглашение Армении, Беларуси, Казахстана, России, Таджикистана и Узбекистана о практических мерах по созданию рублевой зоны нового типа от 7 сентября и двустороннее Соглашение об объединении денежной системы Республики Казахстан с денежной системой Российской Федерации от 23 сентября этого года.

Однако в ходе интенсивных двусторонних переговоров по практической реализации этих договоренностей российской стороной выдвигались все новые и новые условия, которые вылились в трудновыполнимые финансовые требования, граничащие с существенной утратой экономического суверенитета республики. С другой стороны, массовый сброс в Казахстан старой рублевой наличности, неопределенность условий и правил их обращения на территории нескольких государств привели к концу октября к дезорганизации денежной системы Казахстана, ускорению инфляции, существенному расхождению покупательных способностей старого и нового

---

* Н. Назарбаев. Пять лет независимости. – Алматы: Қазақстан, 1996. – 165–168 сс.

российского рубля и снижению уровня жизни населения. Происходили большие задержки в выдаче заработной платы нашим труженикам.

Так дальше продолжаться не могло, возникла острая необходимость незамедлительно определиться в этом вопросе. Мы еще раз обсудили сложившуюся ситуацию с руководством ряда стран СНГ и в первую очередь России и получили полную поддержку решения Казахстана ввести свою собственную валюту, что не противоречит основополагающим принципам договора об Экономическом союзе.

Желая быть до конца откровенным перед вами, скажу, что я и сейчас убежден в том, что создание единой денежной системы сегодня соответствовало бы долгосрочным экономическим и политическим интересам как Казахстана, так и Российской Федерации, хотя, надо признать, что существовала определенная вероятность для России подвергнуться кратковременному риску ухудшения достигнутой ею относительной финансовой стабильности. Но стратегические интересы были принесены в жертву интересам сегодняшнего дня.

Поэтому принятое мной решение о введении национальной валюты – единственный выход из создавшегося положения.

Перспективы развития рублевой зоны, возможные пути ее эволюции нами тщательно анализировались, и республика имела проработанные варианты действий в зависимости от развития событий. Национальным банком и Правительством был размещен заказ и оперативно изготовлены банкноты национальной валюты.

Взяв во внимание как отрицательный, так и положительный опыт введения национальной валюты в других странах, я поручил созданной 3 ноября Государственной комиссии в сжатые сроки подготовить необходимые документы и решить все организационные вопросы, уделив особое внимание отработке вопросов функционирования валютного рынка, платежных механизмов между предприятиями Казахстана и стран бывшей рублевой зоны и облегчению условий переводов и обмена денег для населения.

Многое уже сделано. За последние две недели в дополнение к ранее достигнутым договоренностям заключен ряд соглашений по указанным вопросам между правительствами и центральными банками Казахстана, России, Узбекистана и других государств, в том числе о взаимных обязательствах и взаимной поддержке в связи с введением национальной валюты, о неторговых платежах и другие.

Достигнуты договоренности, что казахстанская валюта будет поддержана Международным валютным фондом, Всемирным, Европейским и Азиатскими банками развития, а также правительствами ряда развитых стран мира.

Республика на сегодня имеет обеспечение тенге золотовалютными резервами в размере более 700 млн. долларов США, созданными за последние два года. Их объем по отношению к денежной массе создает предпосылки для поддержания стабильного курса по отношению к другим валютам при условии соблюдения жесткой денежно-кредитной и налогово-бюджетной политики.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ҚОСТАНАЙ, АҚТӨБЕ, МАҢҒЫСТАУ
ЖӘНЕ КӨКШЕТАУ ОБЛЫСТАРЫНА ЖҰМЫС САПАРЫ КЕЗІНДЕ
ЖЕРГІЛІКТІ АТҚАРУШЫ ЖӘНЕ ӨКІЛЕТТІ ОРГАНДАРЫНЫҢ,
ЖЕТЕКШІ КӘСІПОРЫНДАР МЕН ҰЙЫМДАР БАСШЫЛАРЫМЕН
КЕЗДЕСУІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

18–19 қараша 1993 жыл

– Қазіргі кезең біздің мемлекетіміздің қалыптасуындағы шын мәнісіндегі күрт бұрылысты. Өзіміздің ұлттық валютамызды енгізу тек ірі экономикалық акті болып қана қойған жоқ, сонымен бірге аса маңызды саяси оқиға болды. Бұл Қазақстан қоғамы өміріндегі көптеген құбылыстарға жаңа көзқарастарды, бұрынғы бағытты қайта ой елегінен өткізуді және белгілі бір түзетулерді талап етеді. Басталған реформаны сапалық тұрғыдан тереңдету үшін жағдайды пайдаланып қалу керек. Дағдарыс шырғалаңынан шығу және алға басқан қадамды жалғастыру үшін тек бір ғана жол бар – ол, түптеп келгенде, билік құрылымдарындағы тәртіпті нығайту, олардың өзара іс-қимылын қамтамасыз ету, атқарушы өкілетті өкіметтің үйлесімді жұмыс істейтін жүйесін құру, өте жоғары жауапкершілікке және аса қатаң тәртіпке қол жеткізу керек.

Мемлекет басшысы бірқатар аса маңызды мәселелерге тоқталды. Ал республиканың болашағы көбіне солардың табысты да шұғыл шешілуіне байланысты болмақ.

Қазақстандықтардың барлығын бірдей толғандырып отырған маңызды мәселелердің бірі – ақша реформасы. "Ақша жүйесін тұрақтандыру жөніндегі кезек күттірмес шаралар туралы" Жарлыққа және одан кейінгі үкімет актілеріне сәйкес, барлық жерде бірдей практикалық жұмыстар қанат жайған. Дегенмен, жергілікті жерлерден бірқатар үкімет органдарының икемсіздігі, адамдарға, әсіресе зейнеткерлерге селқос қарауы туралы хабарлар келіп түсуде. Теңгені енгізу процесін, қандайда да болсын сылтаулармен бұдан әрі созуға болмайды.

Белгіленген шараларды жүзеге асырудың жеке жауапкершілігі бірінші басшыларға жүктелген. Талдап жасалған іс-қимыл бағдарламасы олқылықтарының әрбір фактісі, банкілердің, сауданың, қоғамдық көліктің,

---

* "Егеменді Қазақстан", 20 қараша 1993 жыл.

халыққа қызмет көрсететін басқа мекемелер қызметтерінің бұзылуы олардың тарапынан жедел де қатаң баға алуы тиіс. Айырбас курсына барабар бағаны төмендетуді қамтамасыз ету, олардың тасқынына, демек – инфляцияның жаңа шарықтауына жол бермеу өте маңызды. Бұл жерде кінәлілерді қылмысты жауапкершілікке тартуға дейінгі реттеудің және ықпал етудің барлық заңды тәсілдері шұғыл қолданылуы керек.

Біздің алдымызда өз валютамыздың тұрлаулылығын, содан соң еркін өтімділігін қамтамасыз ету міндеті тұр. Міне, сондықтан да онымен алыпсатарлыққа және басқа да көлеңкелі операциялардың дамуына ешқашан да жол беруге болмайды. Әсіресе, бұл Ресей сомына қатысы жағынан өте маңызды. Ресей валютасын айырбас пункттері арқылы айырбастау мен сатуды ұйымдастыра отырып, қазақстандықтарға қажетті Ресей Федерациясы тауарларының ұйымдасқан түрдегі импортын жүзеге асыру үшін оны сатып алу-сатудың қалыпты ликвидті нарығын құрамыз. Бұл ретте көп іс әкімдерге – арнаулы мемлекеттік комиссияның өкілетті өкілдеріне байланысты.

Теңгені енгізумен бірге біздің, іс жүзінде жаңа экономикалық саясатымыздың, оның өзіндік монитарлық үлгісінің қалыптасуы басталатындығын түсінуіміз керек. Бұл ең алдымен республиканың ішкі мүмкіндіктері мен әлеуеттерін пайдалануға бағыт алған әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жүргізудің принциптерін түбірімен қайта қарауды талап етеді.

Бірақ, ұлттық валютаны енгізу ТМД-ның Экономикалық одағы шеңберіндегі бірігуден біздің кетуімізді, Ресеймен байланысты үзуімізді білдірмейді. Керісінше, өзіміздің ақшамыздың болуы әрбір мемлекеттің мүмкіндіктерін объективті түрде бағалауға жағдай жасайды. Ал бұл болашақта Достастықтың валюталық одағын құруды жеңілдетеді. Еркін және өркениетті валюта алмасуы жолға қойылған кезде – біздің елдеріміздің азаматтары сияқты, кәсіпорындардың да өзара есеп айырысуында проблемалар болмайды.

Ғасырлар бойғы көршілер Қазақстан мен Ресейдің бұрынғысынша достық жағдайында, бірлік пен ынтымақта өмір сүруін, олардың арасындағы сауда мен адамгершілік байланыстарда шекараның болмағандығын жақтады.

Өтпелі кезеңнің қазіргі барлық қиындықтары мен күрделі жағдайларында, ең бастысы және мызғымайтын нәрсе реформаны одан өрі дамыту мен тереңдету, нарықтық экономика құру болып қалады. Бұл саясат барлық дәрежедегі және деңгейдегі мемлекеттік органдар үшін, Қазақстанның әрбір азаматы үшін міндетті болып табылады.

Бірінші кезекте, әуел бастан теңгенің құнсыздануына жол бермеу үшін инфляцияға қарсы бағытты батыл да мақсатты түрде ұстау қажет. Бұл үшін кредит және бюджет саясатын қайта қарау керек. Көрпемізге қарап көсілетін, барлық жоспарлар мен жобаларды тек бір ғана тұрғыдан – қаржының тиімділігі мен қолда болуы арқылы бағалайтын боламыз. Мемлекеттен қайтарымызсыз жәрдем, одан кез келген тәсілмен қаржы алу келмеске кетуі тиіс.

Экономиканың басты проблемаларын шешудің түп тамыры өндірісті көтеруде, біздің индустриямыз өнімдерінің бәсекелестігін арттыруда жатыр. Жаңа құрылымдардың – акционерлік және холдингілік компаниялардың қызмет механизмдерін тезірек іске қосу қажет. Ынталандырулар мен шаралардың тұтастай жүйесін құру мәселесі жеке және аса елеулі пысықтауды қажет етеді. Ал ол отандық тауар шығарушылар санын арттыруды қамтамасыз етіп, Қазақстан нарығын өз кәсіпорындарының өнімдері есебінен барынша толықтыруға мүмкіндік берер еді.

Экономиканың сыртқы секторы да барынша мол қайтарым беруге тиіс. Мұнда көп нәрсе сыртқы экономикалық қызметке қатысушылардың бәрінің республика сұранысына мақсаткерлікпен бағыт алуы мен жеделдетілген қайта бағдар ұстауы тұрғысынан қайта қарауға мұқтаж болып отыр.

Жекешелендіру тактикасына өзгерістер енгізу, негізгі қорларды, бүкіл мемлекеттік мүлікті қайта бағалау қажет. Оларды теңгемен бағалауда әр кәсіпорын мен объектінің нақты құны көрініс табуға тиіс. Сондай-ақ жаңа меншік иелері, ең алдымен, Қазақстан рыногы үшін тауарлар өндіріп, қызмет түрлерін көрсететін адамдар үшін қосымша ынталандыруды қалай құру керектігі туралы ойланған жөн.

Біздің алдымызда, заң шығару негіздерін елеулі түрде қайта қарау, салық салу, кредит беру, кеден тарифтері мен алымдары мәселелері, экспорт және импорт операциялары тұтқаларының қызметі және басқа көптеген нәрселер жөнінде жаңа нормативтік өкімдік құжаттардың көптеген санын дереу әзірлеп, іске қосу міндеті тұр. Қаржы және басқа мемлекеттік институттардың қызметтері мен жұмыс принциптеріне түзетулер енгізу, сөйтіп олардың жаңа экономикалық саясатымызды тиімді де икемділікпен жүргізуіне жағдай жасау талап етіледі.

Сонымен, алда аса ауқымды да сан қилы жұмыс күтіп тұр, оның табысты болуы атқарушы өкіметтің барлық буындарының үйлесімді, нақты және жоғары ұйымшылдықпен жұмыс істеуіне тікелей байланысты.

Бұрын қолданылған шараларға қарамастан қылмыстың ауыр түрлерінің, бұзақылық әрекеттердің өршуі жалғасып отыр. Мемлекеттік басқару

органдарының кейбір басшылары бұрынғысынша коммерциялық құрылымдардың жұмысына қатысуда, қызмет бабында қиянат жасауы тоқталмай отыр. Сайып келгенде, қоғамды құқықтық тұрғыдан көркейтуді жетілдіре отырып, мұндай шынында да алаңдатарлық тенденцияларды жеңіп шығу керек.

Алда, Жоғарғы Кеңестің XI сессиясының екінші кезеңінде Қазақстан мемлекеттігінің негіздерін нығайтуға қабілетті бірқатар заң жобаларын қарау тұр. Әңгіме Министрлер кабинеті туралы конституциялық заңдардың, сайлау туралы, сондай-ақ жергілікті өкілетті және атқару органдары туралы және республиканың әкімшілік-аумақтық құрылымы туралы заңдардың жобалары жөнінде болып отыр. Қазірдің өзінде бірқатар жекелеген ережелер мен шетін сәттер бойынша айқындалып алу өте маңызды. Мұның өзі осы заң жобаларын талқылау көрсетіп отырғанындай бір мәнді қабылданбауда.

Жергілікті деңгейде – облыста, ауданда, қалада бір басшылық принциптерінде жұмыс істейтін атқару өкіметінің органы болуға тиіс деп есептеймін. Оған жоғары лауазымды адам – әкім басшылық жасайды. Ол өзінің алдына орталық атқару органдары да, сондай-ақ тиісті жергілікті өкілетті органдар да қоятын міндеттердің бүкіл кешенін жүзеге асыру үшін жауапты болады. Жергілікті өкілетті орган нақты құзырлығы бекітіліп берілген Кеңестер болып табылады. Мұны ол сессия арқылы іске асырады. Сессияның ұсынылып отырған жұмысының ерекшелігі Кеңес төрағасының тұрақты лауазымының жоқтығында. Ол әрбір сессияда депутаттар немесе тұрақты комиссиялар төрағаларының арасынан сайланады. Жұмыс жоспарына байланысты осы төрағаның келесі сессияда да Кеңестің жұмысына басшылық жасауына келісуге болады.

Тұрақты комиссиялардың қызметін үйлестіріп отыру, материалдарды сессияға әзірлеу Кеңес аппаратына басшылық жасау Кеңестің атқарушы хатшысына жүктелуге тиіс.

Поселкелік және ауылдық Кеңестерді жоюдың кезі жеткені анық. Осы елді мекендерде әкімнің қызметін енгізуді көздеген жөн. Сөйтіп, әкімдердің жауапкершілігі арта түседі. Осы әкімдерді аудан әкімдері тағайындауы керек. Бірақ азаматтар да оларға бақылау және мерзімді есеп беру арқылы ықпал жасай алады, жиналыстарда және жиындарда әкімге сенімсіздік білдіруі әбден мүмкін.

Бірқатар өкілетті өкімет органдарының сессияларында депутаттар өз өкілеттіктерін доғаруға шешім қабылдап, республика парламенті мен жергілікті өкілетті органдарға мерзімінен бұрын сайлау өткізу туралы ұсыныс жасады. Мән-жайға қарағанда, бұл мәселе пісіп-жетілген тәрізді: көптеген

Кеңестер өз күштерін жұмсайтын саланы таба алмай отыр, құрамы бойынша әрқашан іскер де шебер емес, шынайы жергілікті басқару органы бола алмай, екінші дәрежелі мәселелерді шешумен шұғылданады.

Қазіргіге қарағанда мүлдем бөлек қоғамдық-саяси жағдайда сайланған депутаттарға уақыттың өзі де жоғары талаптар қойып отыр. Және, ақыр аяғында, барлық өкімет билігі құрылымдары қызметтерінің ара-жігінің ажыратылуы мен айқын белгіленуі принципін өмірге енгізу қажет. Мұнда басты міндеттерді шешу, ортақ мақсатқа жету үшін күш-жігерді барынша шоғырландыруды қамтамасыз ететін сындарлы жүйе қажет.

Біз еніп отырған кезең – түбегейлі шешімдер, нақты да дәйекті іс-қимыл жасайтын уақыт екендігін табандылықпен атап көрсетті. Жағдайды тұрақтандыру және әлеуметтік-экономикалық реформалардың қарқынын үдете бастау үшін қолда бар мүмкіндіктердің бәрін толық пайдалану қажет.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЙ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА ВО ВРЕМЯ РАБОЧЕЙ ПОЕЗДКИ В КУСТАНАЙСКУЮ, АКТЮБИНСКУЮ, МАНГИСТАУСКУЮ И КОКШЕТАУСКУЮ ОБЛАСТИ*

18–19 ноября 1993 года

...Нынешний этап в становлении нашего государства как поистине переломный. Введение собственной национальной валюты стало не только крупным экономическим актом, но и важнейшим политическим событием. Это требует нового взгляда на многие явления в жизни казахстанского общества, переосмысления и определенной корректировки прежнего курса. Нужно воспользоваться ситуацией для углубления начатых реформ с качественно новых позиций. И для того чтобы выйти из кризисной спирали и продолжить движение вперед, есть только один путь – утвердить наконец порядок во властных структурах, обеспечить их взаимодействие, создать стройную работающую систему исполнительно-представительной власти, добиться высочайшей ответственности и непререкаемой дисциплины.

Денежная реформа волнует всех без исключения казахстанцев. В соответствии с Указом "О неотложных мерах по стабилизации денежной системы" и последующими правительственными актами повсюду развернута практическая работа.

Персональная ответственность за реализацию намеченных мер возложена на первых руководителей. И каждый факт срыва выработанной программы действий, нарушений в функционировании банков, торговли, общественного транспорта, других учреждений, обслуживающих население, должен получать с их стороны немедленную и жесткую оценку. Крайне важно обеспечить снижение цен адекватно обменному курсу, не допустить их всплеска, а значит – и нового витка инфляционной спирали. И здесь надо оперативно применить все законные способы регулирования и воздействия, включая привлечение виновных к уголовной ответственности.

Нам предстоит обеспечить устойчивость, а затем и конвертируемость своей валюты. Вот почему ни в коем случае нельзя позволить развиваться

---

* "Казахстанская правда", 20 ноября 1993 года.

спекуляции и другим теневым операциям с нею. Особенно это важно по отношению к российскому рублю. Организуя обмен и продажу российской валюты через обменные пункты, мы создаем нормальный ликвидный рынок ее купли-продажи для осуществления организованного импорта товаров из РФ, необходимых казахстанцам. Многие зависят при этом от глав администраций – полномочных представителей специальной госкомиссии.

Следует уяснить, что с введением тенге начинается формирование нашей, по сути, новой экономической политики, ее собственной монетарной модели. Это требует коренного пересмотра принципов проведения социально-экономических преобразований с поворотом на использование прежде всего внутренних возможностей и потенциала республики.

Но ввод национальной валюты не означает нашего отхода от интеграции в рамках экономического союза СНГ, разрыва связей с Россией. Напротив, появление собственных денег позволит объективно оценить возможности каждого государства, что облегчит создание в будущем валютного союза Содружества.

При всех существующих трудностях и сложностях переходного периода главным и незыблемым остается одно – дальнейшее развитие и углубление реформ, построение рыночной экономики. Эта политика является обязательной для государственных органов всех рангов и уровней, для каждого гражданина Казахстана.

В первую очередь необходимо твердо и целенаправленно выдерживать антиинфляционный курс, чтобы с самого старта не допустить обесценивания тенге. Для этого нужно пересмотреть кредитную и бюджетную политику. Жить будем по средствам, все планы и проекты оценивать исходя только из одного критерия – эффективность и наличие средств. Безвозвратные субсидии государства, выбивание у него средств любыми способами должны уйти в прошлое.

Корень решения ключевых проблем экономики лежит в подъеме производства, повышении конкурентоспособности продукции нашей индустрии. Надо быстрее запустить механизмы деятельности новых структур – акционерных и холдинговых компаний. Отдельной и очень серьезной проработки требует проблема создания целостной системы мер и стимулов, которые обеспечивали бы увеличение числа отечественных товаропроизводителей, позволили максимально наполнять казахстанский рынок за счет продукции собственных предприятий.

Максимальную отдачу должен приносить и внешний сектор экономики. Здесь многое нуждается в пересмотре с точки зрения целенаправленной и ускоренной переориентации всех участников внешнеэкономической деятельности на потребности республики.

Необходимо внести изменения в тактику приватизации, провести переоценку основных фондов, всего государственного имущества. Их оценка в тенге должна отражать реальную стоимость каждого предприятия и объекта. Следует также подумать о том, как создать дополнительные стимулы для новых собственников, прежде всего тех, кто производит для казахстанского рынка товары и услуги.

Нам предстоит существенно пересмотреть законодательную базу, срочно подготовить и задействовать большое количество новых нормативно-распорядительных документов по вопросам налогообложения, кредитования, таможенных тарифов и сборов, действия механизмов экспортных и импортных операций и многим другим. Требуется скорректировать функции и принципы деятельности финансовых и иных государственных институтов с тем, чтобы они могли эффективно и гибко проводить нашу новую экономическую политику.

Таким образом, впереди – огромная и многоплановая работа, успех которой будет напрямую зависеть от слаженности, четкости и высокой организованности всех звеньев исполнительной власти.

...На втором этапе XI сессии Верховного Совета предстоит рассмотреть ряд законопроектов, способных укрепить основы государственности Казахстана. Речь идет о проектах конституционных законов, о Кабинете Министров, о выборах, а также законов о местных представительных и исполнительных органах и об административно-территориальном устройстве республики. И важно именно сейчас определиться по целому ряду отдельных положений и острых моментов, которые, как свидетельствует обсуждение этих законопроектов, воспринимаются неоднозначно.

На местном уровне – в области, районе, городе – должен быть орган исполнительной власти, действующий на принципах единоначалия. Им руководит глава администрации – высшее должностное лицо, которое несет ответственность за реализацию всего комплекса задач, поставленных перед ним как центральными исполнительными органами, так и соответствующим местным представительным органом. Таковым является Совет с четко закрепленной компетенцией, реализуемой через сессию. Особенность предлагаемой работы сессии – отсутствие постоянной должности председателя Совета. Он избирается на каждой сессии из числа депутатов или председателей постоянных комиссий. Допустимо, в зависимости от плана работы, чтобы этот председатель руководил работой Совета и на следующей сессии.

Координация деятельности постоянных комиссий, подготовка материалов к сессии, руководство аппаратом Совета должны возлагаться на исполнительного секретаря Совета.

Назрела, очевидно, необходимость упразднить поселковые и аульные Советы, предусмотрев в этих населенных пунктах должность акима. Тем самым будет повышена ответственность главы администрации. Акимы должны назначаться главами районных администраций. Но и граждане будут иметь на них влияние через контроль и периодическую отчетность, на собраниях и сходах вполне допустимо выразить акиму недоверие.

Говоря о выборной системе, хочу обратить внимание на те процессы, которые происходят сейчас в местных Советах различных уровней. На сессиях ряда органов представительной власти депутаты приняли решения прекратить свои полномочия и выдвинули предложение о проведении досрочных выборов парламента и местных представительных органов республики. Вопрос этот, судя по всему, назрел: многие Советы не находят сферы приложения своих сил, не всегда профессиональны по составу, занимаются решением второстепенных проблем, не являясь органами подлинного местного управления.

Само время предъявляет депутатам, избранным в совершенно иной, нежели нынешняя, общественно-политической обстановке, повышенные требования. И должен наконец воплотиться в жизнь принцип разделения и четкого определения функций всех властных структур. Здесь нужна стройная система, которая обеспечила бы максимальную концентрацию усилий в решении главных задач, в достижении общей цели.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА СОБРАНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО АКТИВА
МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ***

Мангистауская область, 18 ноября 1993 года

**ОТЪЕЗД ЛЮБОГО ЧЕЛОВЕКА ИЗ КАЗАХСТАНА –
ОГРОМНАЯ ПОТЕРЯ ДЛЯ ЭКОНОМИКИ РЕСПУБЛИКИ**

...Мною в Верховный Совет республики внесен проект закона, который, я думаю, вызовет большую борьбу. И если Верховный Совет этот законопроект не поддержит, то я, согласно праву, данному мне Конституцией, обращусь непосредственно к избравшему меня народу.

Речь в президентском проекте идет о реформировании представительных органов власти на местах, а также и самого Верховного Совета.

Как бы мы ни пыжились, но и Верховный, и местные Советы выбирались в другом государстве, и работать они могут только при большевиках. Новый Верховный Совет должен быть профессиональным, немногочисленным и работающим на постоянной основе.

...Казахстанцы должны воспользоваться сложившейся ситуацией, чтобы углубить преобразования в обществе. У казахстанцев нет никаких оснований для паники. Нам всем надо пережить это время главный вопрос, который стоит перед правительством республики, – стимуляция производства товаров народного потребления. За три дня до ввода национальной валюты, предвидя ажиотажный покупательский спрос, мы убрали с прилавков магазинов товары. Таким образом удалось создать в республике запас товаров и продовольствия более чем на 60 суток. На первых порах пришлось и зафиксировать цены на продовольствие (в Актау, кстати, вынуждены были пойти на введение талонов на основные продукты питания). Однако если мы хотим иметь полновесную национальную валюту – один из важных атрибутов суверенного государства, – придется, по-видимому, идти на другие непопулярные меры: замораживание зарплат, сворачивание некоторых социальных программ. Бюджет республики должен быть бездефицитным – это одно из главных условий помощи Казахстану международного экономического сообщества.

---

* "Казахстанская правда", 20 ноября 1993 года.

Впредь не будет никаких дотаций убыточным предприятиям. Лучше платить пособие по безработице, чем субсидировать производство никому не нужной продукции, да еще и переводить на это сырьевые ресурсы.

Экономическое процветание государства вплотную зависит от миграционных процессов в обществе. Отъезд любого человека из Казахстана – это огромная потеря для экономики республики.

О двойном гражданстве

Рассматривавшая этот вопрос Организация Объединенных Наций пришла к заключению, что двойное гражданство не стабилизирует обстановку в обществе. Не надо драматизировать ситуацию. Русские и казахи – два самых крупных по численности этноса в республике, и я не знаю других, столь похожих по своему характеру, душе, простоте, искренности и человечности народов. И это не случайно – в течение многих веков мы живем рядом, и никуда нам друг от друга не деться. Национальный вопрос – это не этнический вопрос, а вопрос эгоизма, гордыни, нетерпимости к другим мыслям и иному укладу жизни. Моя просьба не создавать проблему на ровном месте. Мы должны установить между казахстанцами полное доверие, чувство настоящего братства, тогда и все остальное будет в порядке.

Новые нормы законов республики предусматривают теперь суровое наказание за оскорбление по национальному признаку и призывы к разделу территории Казахстана. Усилилась также и ответственность за ряд уголовных преступлений – рэкет, взяточничество, хищения. Это результат развернутой в республике борьбы с организованной преступностью и коррупцией. Однако, по моим данным, главы многих областных администраций не проводят систематической целенаправленной работы в этом вопросе. Зачастую принятые ими распоряжения лишь механически дублируют соответствующие указы Президента, не учитывая специфики регионов.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЗАҢГЕРЛЕРДІҢ РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
КЕҢЕСІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 23 қараша 1993 жыл

ЖАҢА ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕФОРМА –
ЭКОНОМИКАМЫЗ БЕН САЯСИ ӨМІРІМІЗДЕГІ ТҮБІРЛІ ӨЗГЕРІСТЕРГЕ
ТІРЕК БОЛСЫН

Біз үшін мемлекеттің құқықтық жүйесін дамыту мен реформалаудың бұдан арғы жолдары мен келешегін анықтап алуымыз аса маңызды. Біз мұнда қоғам өмірінің басқа салаларындағы өзгерістер барысынан едәуір кейін қалып келеміз. Оның үстіне, қазір ұлттық валютаның енгізілуіне байланысты принципті жаңа саяси және экономикалық бағытты жүзеге асыруға кірісіп отырмыз.

Бүкіл әділет жүйесі бір кезде қатаң бақылауда болып келген өз аумағын қарсыласына шайқассыз беріп қойды, қылмыстың өршуіне, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына қарсы тұра алар емес.

Міне, сондықтан да заңдылықты, қылмысқа қарсы күресті нығайту, сот және құқық қорғау органдарының жұмыс сапасын көтеру қазір бірінші дәрежелі маңызы бар мемлекеттік проблема болып табылады. Мұндай жағдайда құқықтық жүйені қайта құрудың принципті негіздерін ең қысқа мерзім ішінде айқындау қажет.

Өкінішке қарай, атқарушы өкімет органдары бұл жұмыста Жоғарғы Кеңес тарапынан әрқашан бірдей қолдау тауып отырған жоқ. Жоғары сот органдарының қызметінде сынды жақтырмау, оқшаулану, қайткен күнде де шекпен намысын сақтап қалуға ұмтылу, мемлекет басшысының шешімдеріне қарсы әрекет жасау басым болып отыр. Қоғамда нағыз құқықтық нигилизм белең алған. Заңгер кадрларды даярлау практикасы байыптылықпен қайта қарауды талап етеді. Бірақ осы міндеттерді шешуден біздің заңгерлер жұртшылығы да сырт қалып отыр.

Қазақстан заңгерлер ассоциациясын құру идеясын құптаймын. Заңгерлерді қай ведомствоға жататындығына қарап бөліп тастамай, оларды біріктіретін мұндай қоғамдық ұйым қажет. Оның үстіне, осыдан бірнеше жыл бұрын құрылған заңгерлер одағы ондай күшке айнала алмады.

---

* "Егемен Қазақстан", 24 қараша 1993 жыл.

Республикамызда жүріп жатқан заң шығарушы байыпты процесс, қазірдің өзінде, ең алдымен сапаны көтеру тұрғысынан түзетулер енгізуді талап етеді.

Жаңа Конституцияның қабылдануымен біздің мемлекеттігіміздің қалыптасуының бірінші және барынша күрделі кезеңі аяқталды. Алайда, конституцияның бірқатар ережелері құқықтық жүйенің дамуына кедергі болып отырғаны қазірдің өзінде айқын болып отыр.

Бірқатар конституциялық нормаларды өзгертудің қажеттілігі күні бүгінге дейін бізде құқықтық реформаның біртұтас тұжырымдамасының болмауына байланысты. Құқықтық реформаның әзірленген мемлекеттік бағдарламасының жобасы осы ақтаңдақты біршама жояды.

Біздің қоғамымызға бұрынғы жүйенің көптеген елестерінен сөзсіз құтылуға тура келеді. Бұл, конституциядағы және қазір күшіндегі заңдардағы нарықтық қатынастарды дамытуға және тауар өндірушілердің қатаң бәсекелестігіне тосқауыл болатын нормалардан құтылудың қажеттігін білдіреді.

Жоғарғы Кеңестің тек өкілеттілігін ғана емес, сондай-ақ құрылуы мен құрылысын да конституциялық жолмен анықтау үшін оны құру мен құрылымының тәртібін, болашақ парламент депутаттарының санын белгілеу қажет. Сондай-ақ, парламенттік дағдарысты шешу механизмі туралы мәселенің туары да сөзсіз.

Тұрақты қызмет істейтін парламент саяси-құқықтық реттеудің ұқыпты реттелген механизмін талап етеді және күшті президенттік биліктің болуын көздейді. Мемлекеттік биліктің барынша ойластырылған тізгінді және қарсы салмақты жүйесі қажет.

Президенттің өкілеттігі туралы мәселеде де шешімін таппаған ақтаңдақтар бар. Оның әзірге референдуммен өз сайлаушыларына дербес шығу құқығы жоқ. Айтқандайын, халықтың өзінде де мұндай құқық жоқ. Президентке парламент тарату құқығы берілмеген, Президент импичменті көзделмеген.

Тиімді құқықтық саясатты талдап жасаудың нақ ортасында Әділет министрлігі тұруға тиіс. Сондай-ақ, бұл жерде біздің парламенттің қызметіне де көп нәрсе байланысты. Оның құрамында құқықтық реформа жөнінде арнайы комитет құру қажет болар.

Парламентке ұсынылған Жоғарғы Кеңес, Министрлер кабинеті, жергілікті өкілетті және атқарушы органдар, республиканың әкімшілік-аумақтық құрылымы туралы жаңа заңдар қабылдаудың айырықша маңызы бар.

Сайлау жүйесін жетілдіру проблемасы да ерекше көкейкесті. Бұл кодекстің жобасы да Жоғарғы Кеңеске ұсынылған. Сайлауды мажоритарлық жүйе бойынша өткізу, мемлекет басшысына мемлекеттік тізім жасау мүмкіндігін беру көзделіп отыр, Жоғарғы Кеңес депутаттарының шамамен

төрттен бірі осы тізім бойынша сайланатын болады. Сайлауды осындай схема бойынша ұйымдастыру депутаттық корпустағы сабақтастықты қамтамасыз етуге, жоғары өкілетті органға лайықты да білікті депутаттарды сайлауға мүмкіндік береді. Бұл орайда қоғамдағы келісімге қол жеткізуге, өкімет органдарын құру процесінде мемлекет басшысы ықпалының күшейтілуіне нақты алғышарттар жасалады.

Жергілікті кеңестердің саяси аренадан кету процесінің басталуы әбден заңды болып табылады. Өткен заманда қалыптасқан өкімет институттары реформалар барысында өздерінің іске мүлдем қабілетсіз екендіктерін көрсетті. Жергілікті жерлердегі депутаттардың бастамасы бізге конституциялық жергілікті өкілетті органдарды, яғни құрылымының біліктілігінің демократиялық бастауларының принциптері мүлдем жаңа "депутаттар жиналысын" құрудың объективті қажеттілігін көрсетіп берді. Бұл үшін Жоғарғы Кеңес негізгі тұжырымдамасы қазіргі саяси шындыққа сай келетін "Жергілікті өкіметтің өкілетті және атқарушы органдары туралы" заңды кейінге қалдырмастан желтоқсан айында қабылдауы керек. Жергілікті жерлердегі депутаттар жиналысы тұрақты төрағаға мұқтаж бола қояр ма екен.

Реформалаудағы тағы бір маңызды бағыт – заң жобаларын, ал олардың негізінде жаңа ақша жүйесін нығайту, ақша реформасына байланысты түзетулер енгізілген әлеуметтік бағдарланған нарықтық өзгерістерді жеделдету жөнінде нормативті актілерді талдап жасау және қабылдау болуға тиіс. Сессияның желтоқсан айындағы кезеңіне осындай көкейкесті заң жобаларының тұтас бір тобы қарауға ұсынылып отыр.

Конституциядағы көптеген ықтимал өзгерістер қоғамымыздың ең көп сыналатын және сәтсіздікке ұрына берген институттарының бірі – сот және құқық қорғау органдары жүйесіне қатысты. Қырсық мынада: соңғы жылдары осы салада қабылданған заң жобаларын тиісті министрліктердің өздері жасап шығарған. Бұл ведомстволық мүдделердің жалпы азаматтық мүдделерге нұқсан келтіру арқылы заң тұрғысынан баянды етілуіне әкеліп соқтырды.

Мәселен, сот билігінің дербестігі сот органдарының мемлекеттік және қоғамдық бақылаудан толығымен босатылған деп қаралмауға тиіс. Сот қызметін және де, ең алдымен, сот құрылысын ұйымдастыру нысандарын реттейтін бірқатар заң актілерін қабылдау қажет. Оның негізгі принциптері: сот қызметіне ғұмыр бойына сайлау және оларды Президенттің тағайындауы; тек соттар мен Әділет министрліктерінің қызметкерлері ғана емес, сондай-ақ депутаттар, ғылыми мекемелер, адвокатура және басқа қоғамдық бірлестіктер өкілдері кіретін сот кеңестерін немесе біліктілік коллегияларын құру, ал олар кең конкурстық негізде халықаралық-құқықтық нұсқауларға сәйкес сотқа кандидаттар ұсынатын болады, әділ сот жүргізуге қабілетсіз

адамдарды сот қызметінен босатудың айқын механизмдерін құру болып табылады.

Әділет органдары да едәуір реформалауды қажет етеді. Әділет министрлігінің құқықтық мәртебесін көтеру керек. Ал мұның өзі оның атқарушы өкімет органдары жүйесінде лайықты орынға ие болуына мүмкіндік береді.

Сондай-ақ Президент құқықтық реформаның мемлекеттік бағдарламасы жобасына қатысты пікірін білдірді. Ол реформалау мәселелерін тек ішінара ғана шешеді. Өйткені ол кемшіліктерден құр алақан емес. Онда тұғырнамалық тәсілдерден гөрі, нақты органдардың құқық қорғау қызметіндегі практикалық принциптері мен реформа бағыттары баяндалған.

Жобада реформаның көптеген аса маңызды қырлары көрінбеген.

Кеңеске қатысушылар, мемлекеттік бағдарлама жобасын талқылау кезінде сындарлы әңгіме жүргізулеріңізге тілектеспін.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА РЕСПУБЛИКАНСКОМ СОВЕЩАНИИ ЮРИСТОВ ПО ОБСУЖДЕНИЮ ПРАВОВОЙ РЕФОРМЫ*

Алматы, 23 ноября 1993 года

...Нам крайне важно определить дальнейшие пути и перспективы развития и реформирования правовой системы государства. Здесь значительно отстаем от хода преобразований в других сферах жизни общества. Тем более что сейчас мы приступили к реализации принципиально нового политического и экономического курса, связанного с введением национальной валюты.

Вся система сдала противнику без боя некогда жестко контролируруемую территорию, не в состоянии противостоять разгулу преступности, нарушениям прав и законных интересов граждан.

Вот почему вопросы укрепления законности, борьбы с преступностью, повышения качества работы судебных и правоохранительных органов сегодня являются государственной проблемой первостепенной важности.

В этих условиях необходимо в кратчайшие сроки определить принципиальные основы реорганизации правовой системы.

К сожалению, органы исполнительной власти не всегда получают поддержку в этой работе со стороны Верховного Совета. Неприятие критики, обособленность, стремление во что бы то ни стало защитить честь мундира, противодействие решениям Главы государства преобладают в деятельности высших судебных органов. Самый настоящий правовой нигилизм процветает в обществе. Серьезного пересмотра требует практика подготовки юридических кадров. Но в стороне от решения этих задач находится и наша юридическая общественность.

...Одобряю идею учреждения Ассоциации юристов Казахстана. Подобная общественная организация, объединяющая юристов, а не разъединяющая их по ведомственной принадлежности, нужна. Тем более что созданный несколько лет назад Союз юристов такой силой не стал.

---

* "Казахстанская правда", 24 ноября 1993 года.

Серьезный законотворческий процесс, идущий в республике, уже сегодня требует коррективов, прежде всего в сторону повышения качества.

С принятием новой Конституции завершился первый и весьма сложный этап становления нашей государственности. Однако уже сейчас становится ясным, что ряд положений Конституции тормозит развитие правовой системы.

Необходимость изменения некоторых конституционных норм связана с тем, что до сих пор у нас не было целостной концепции правовой реформы. Подготовленный проект государственной программы правовой реформы отчасти устраняет этот пробел.

Нашему обществу неизбежно придется расстаться со многими иллюзиями прежней системы. Это означает, что в Конституции и в текущем законодательстве необходимо избавиться от норм, препятствующих развитию рыночных отношений и жесткой конкуренции товаропроизводителей.

Чтобы конституционно определять не только полномочия, но и учреждение и строение Верховного Совета, предстоит установить порядок его формирования и структуру, количество депутатов будущего парламента. Неизбежен также вопрос о механизме разрешения парламентского кризиса.

Постоянно действующий Парламент требует тщательно отлаженного механизма политико-правового регулирования и предполагает сильную президентскую власть. Нужна более продуманная система сдержек и противовесов государственной власти.

Имеются нерешенные пробелы и в вопросах о полномочиях Президента. У него пока нет права самостоятельно выйти к своим избирателям с референдумом. Кстати, этого права лишен и сам народ. Президент не наделен правом роспуска парламента, не предусмотрен импичмент президента.

В центре выработки эффективной правовой политики должно находиться Министерство юстиции. Многое зависит здесь также от деятельности нашего Парламента, в составе которого, очевидно, следует создать специальный комитет по правовой реформе.

Важное значение имеет принятие новых законов о Верховном Совете, Кабинете министров, местных представительных и исполнительных органах, об административно-территориальном устройстве республики, которые внесены в парламент.

Особую актуальность приобретает и проблема совершенствования избирательной системы. Президент высказал свою принципиальную позицию в отношении Кодекса о выборах, проект которого также внесен в Верховный Совет. Предполагается проведение выборов по мажоритарной

системе, предоставление главе государства возможности формировать государственный список, по которому будет избираться примерно четвертая часть депутатов Верховного Совета. Организация выборов по такой схеме позволит обеспечить преемственность в депутатском корпусе, избрать достойных и компетентных депутатов в высший представительный орган. При этом создаются реальные предпосылки к достижению консенсуса в обществе, усилению влияния главы государства на процесс формирования органов власти.

Начавшийся процесс ухода с политической арены местных Советов является вполне закономерным. Институты власти, сформировавшиеся в минувшую эпоху, проявили в ходе реформ свою полную недееспособность. Инициатива депутатов на местах ставит нас перед объективной необходимостью сформировать конституционные местные представительные органы, т. е. "собрания депутатов" на совершенно новых принципах их структуры, компетенции, демократических начал. Для этого в декабре Верховному Совету следует, не откладывая, принять Закон "О местных представительных и исполнительных органах власти", основная концепция которого отвечает нынешним политическим реалиям. Собрания депутатов на местах вряд ли будут нуждаться в постоянном председателе.

Другим важным направлением реформирования должны стать разработка и принятие законопроектов, а на их основе – нормативных актов по укреплению новой денежной системы, ускорению социально ориентированных рыночных преобразований, скорректированных в связи с денежной реформой. На рассмотрение декабрьского этапа сессии предлагается целый ряд таких актуальных законопроектов.

Многие возможные изменения в Конституции касаются системы судебных и правоохранительных органов, одного из самых критикуемых и неблагополучных институтов нашего общества. Беда в том, что разработчиками принятых в этой области в последние годы законопроектов выступали сами соответствующие министерства, что и привело к законодательному закреплению ведомственных интересов в ущерб общегражданским.

Так, самостоятельность судебной власти не должна рассматриваться как полное освобождение судебных органов от государственного и общественного контроля. Необходимо принятие ряда законодательных актов, регулирующих организационные формы судебной деятельности и прежде всего устройство судов. Основными принципами должны стать: пожизненность производства в судьи и назначение их президентом; создание судебных советов или квалификационных коллегий, включающих не только судей и работников Министерства юстиции, но и депутатов, представителей

учреждений науки, адвокатуры и иных общественных объединений, которые будут предлагать кандидатов в судьи в соответствии с международно-правовыми рекомендациями на широкой конкурсной основе; формирование четких механизмов освобождения от судейской должности лиц, не способных вершить правосудие.

Необходимо повысить правовой статус Минюста, что позволит ему занять подобающее место в системе органов исполнительной власти.

Проект государственной программы правовой реформы лишь отчасти решит вопросы реформирования, поскольку не лишена недостатков. В ней изложены не столько концептуальные подходы, сколько практические принципы и направления реформы правоохранительной деятельности конкретных органов. В проекте не отражены очень многие важнейшие аспекты реформы.

Желаю участникам совещания конструктивного разговора при обсуждении проекта государственной программы.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ГЛОБЛ ПЭНЛ" ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Нидерланд, Маастрихт, 27 қараша 1993 жыл

ҚАЗАҚСТАН БҮКІЛ ӘЛЕММЕН БЕЛСЕНДІ ІСКЕРЛІК БАЙЛАНЫСТАР ОРНАТУДА

Қазақстан 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан кейін дамушы нарықтық экономикасы бар демократиялық және зиялы мемлекет құрудың батыл да айқын жолына түсті. Бұл республиканың стратегиялық бағыты. Мұны жүзеге асыруға оның бүкіл ішкі және сыртқы саясаты жұмылдырылған.

Бүгінде біз қиын кезеңді бастан өткеріп отырғанымыз айқын. Бұрынғы одақ тарағаннан кейін пайда болған барлық дағдарысты жағдайлар бізде ТМД-ның басқа да елдеріндегі сияқты соншалықты өткір де ауыртпалықты болып отыр. Бұл бірінші кезекте барлық республикалар арасындағы бір кездегі тығыз да жан-жақты өзара байланыстардың жаппай үзілуімен байланысты. Дегенмен мәселелер қаншама сан қырлы, алда тұрған міндеттер барынша күрделі болғанымен, Қазақстанның егемен мемлекет ретінде аяғынан нық тұруының тұрлаулы сипаты бар екендігін айтуға толық негіз бар.

ТМД шеңберінде біз тұрақтандырушы рөл атқаруға тырысамыз. Достастықпен және өзіміздің басқа да көршілерімізбен өзара тиімді жағдайда сенім, тату көршілік және экономикалық бірігу ахуалын құруды біз тұрақты нысана етіп отырмыз.

Біздің алға басуымыздың басты да сенімді негізі, адам құқын толығымен сақтауға негізделген ұлтаралық бірлік, тұрақтылық және халықтың рухани татулығы болып табылатыны сөзсіз. Қазақстанда нақ осы принциптер негізінде қоғамның идеялық бірігуін қамтамасыз ету жөніндегі саясат талдап жасалып, оның басым жақтары анықталған. Оларға біз реформалау мен прогрестің аса маңызды ережесі ретінде қараймыз.

Осында, Маастрихтте – Еуропалық одақ орталығында болған кезімде, экономикалық мақсаттылық үшін, адамдардың жақсы тұрмысы үшін бірігуді

* "Егемен Қазақстан" 30 қараша 1993 жыл.

жақтайтындығымды тағы да білдіремін. Біз Ресеймен және Орталық Азия мемлекеттерімен дәстүрлі тығыз байланыстарды сақтағымыз келеді. КСРО-ның саяси ыдырауы біздің көп ғасырлық тату көршілік қатынастарымызға іріткі сала алған жоқ. Ынтымақтастыққа бағыт ұстау біздің халықтарымыздың бір-біріне деген объективті де кең көлемді достық ықыласынан тууының өзі тарихи қалыптасқан. Сондай-ақ ТМД-дағы тұрақтылық – Еуропадағы және Азиядағы барлық халықтардың мүддесіне жауап беретіндігіне сенімдімін. ТМД-ның барлық елдерінде дерлік болып жатқан жаңа валютаны енгізу әрбір мемлекеттің, соның ішінде достастықтың болашақ валюта одағына ену үшін де мүмкіндігін объективті түрде бағалауға мүмкіндік береді. Еркін де өркениетті валюта айырбастау жолға қойылған кезде біздің мемлекеттеріміздің өзара есеп айырысуында проблемалардың болмайтындығына біз сенеміз. Мен ТМД елдерімен сауда және басқа экономикалық байланыстарда шекараның болмағандығын жақтаймын. Халық та қажет етіп отыр.

Мен сондай-ақ, Еуропа одағының тәжірибесін пайдалана отырып, Азия континентінде барынша тығыз экономикалық бірігуді, болашақта іскерлік серіктестікте біртұтас Еуразия кеңістігін құруды жақтаймын.

Нұрсұлтан Назарбаевтың журналистердің Ресеймен екі жақты қарым-қатынас жайында сұрағына жауабы.

Қазақстан еш уақытта да Ресеймен қарым-қатынасты нашарлатуға бағытталған саясат жүргізбейді. Қазір Ресейде күрделі процестер жүріп жатыр, экономикалық дағдарыс саяси дағдарыспен қатар жүруде. Таяуда Ресей Федерациясында парламент сайлауы өтеді. Онда нағыз демократиялық күштер, шын мәнісінде Ресейдің қайта түлеуін тілейтін нағыз демократтар мен отансүйгіштер жеңіске жеткенін қалар едік. Біз күшті билікті, мемлекеті нығайтылып жатқан қуатты Ресейді жақтаймыз.

Ресейде сайлау қарсаңындағы күрес барысында айтылып жатқан әңгімелер мені алаңдатады. Онда орыс тілді халықты қорғауды желеу етіп біздің елдеріміздің арасында алауыздық оты жағылуда. Басқа да ұлттар сияқты Қазақстанда тұратын орыстарды қорғау – біздің міндетіміз, өйткені олар біздің азаматтарымыз. Біздің Конституциямыз ұлтына, діни сеніміне және партиялығына қарамастан тең құқықтыққа кепілдік береді. Орыс тілі бізде қазақ тілімен қатар жүреді. Сондықтан да біздің халықтарымызды байланыстырып отырған достықтың ғасырлар бойғы тінін ыдыратудың қажеті жоқ.

ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНФЕРЕНЦИИ "ГЛОБЛ ПЭНЛ"

Нидерланды, Маастрих, 27 ноября 1993 года

СТАНОВЛЕНИЕ КАЗАХСТАНА КАК СУВЕРЕННОГО ГОСУДАРСТВА ИМЕЕТ НЕОБРАТИМЫЙ ХАРАКТЕР

Казахстан с обретением в 1991 году независимости твердо и бесповоротно встал на путь построения демократического и светского государства с развитой рыночной экономикой. Это стратегический курс республики, реализации которого подчинена вся ее внешняя и внутренняя политика.

Безусловно, сегодня мы переживаем сложный период. Все кризисные явления, возникшие после распада бывшего Союза, у нас обозначились так же остро и болезненно, как и в других странах СНГ. В первую очередь это вызвано обвальным разрывом некогда тесных и многосторонних взаимосвязей между всеми республиками. Однако при всем многообразии проблем, всей сложности стоящих задач есть все основания утверждать, что становление Казахстана как суверенного государства имеет необратимый характер.

В рамках СНГ мы стремимся выполнять стабилизирующую роль, постоянно нацелены на создание атмосферы доверия, добрососедства и экономической интеграции на взаимовыгодных условиях в Содружестве и с другими своими соседями.

Главной и надежной опорой нашего продвижения вперед, несомненно, явятся межнациональное единство, стабильность и духовное согласие народа, основанные на полном соблюдении прав человека. В Казахстане выработана политика и определены приоритеты по обеспечению идейной консолидации общества на базе именно этих принципов. Их мы рассматриваем как важнейшее условие реформирования и прогресса.

Находясь здесь, в Маастрихте – столице Европейского союза, еще раз выскажу свою приверженность интеграции ради экономической целесообразности, ради лучшей жизни людей. Традиционно тесные связи

---

* "Казахстанская правда", 30 ноября 1993 года.

мы хотим сохранить с Россией и государствами Центральной Азии. Политический развал СССР не смог поколебать наши многовековые добрососедские отношения. Исторически сложилось так, что ориентация на сотрудничество объективно вытекает из широких дружеских симпатий наших народов друг к другу. Уверен, что стабильность в СНГ отвечает также интересам всех народов Европы и Азии. Ввод новой валюты, который происходит почти во всех странах СНГ, позволит объективно оценить возможность каждого государства, в том числе и для будущего вхождения в валютный союз Содружества. Мы надеемся, что когда будет налажен свободный и цивилизованный обмен валют, не будет проблем во взаиморасчетах наших государств. Я выступаю за то, чтобы торговля и другие экономические связи со странами СНГ не имели границ. Этого хотят и народы.

Я выступаю также за более тесную экономическую интеграцию на азиатском континенте, используя при этом опыт Европейского союза, за последующее формирование единого евроазиатского пространства в деловом партнерстве.

Из интервью

...Казахстан никогда не будет проводить политику, направленную на ухудшение отношений с Россией. Сейчас в России идут сложные процессы: экономический кризис сопровождается политическим. Вскоре в Российской Федерации состоятся парламентские выборы. Хочется, чтобы победителями на них стали истинно демократические силы, те подлинные демократы и патриоты, которые по-настоящему хотят возрождения России. Мы выступаем за мощную Россию, где есть сильная власть, где государство укрепляется.

Меня беспокоят раздающиеся в ходе предвыборной борьбы в России высказывания, из которых под видом защиты русскоязычного населения сеется рознь между нашими странами. Защищать русских, как и другие национальности, проживающие в Казахстане, – наша задача, поскольку они наши граждане. Наша Конституция гарантирует равные права вне зависимости от национальности, вероисповедания или партийности. Русский язык у нас действует наравне с казахским. Поэтому не следует расшатывать вековые узы дружбы, связывающие наши народы.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "РУХАНИЯТ" ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҚАУЫМДАСТЫҒЫ ОҒАН "ЖЫЛ АДАМЫ" АТАҒЫ ИЕГЕРІНІҢ
АЛТЫН МЕДАЛІ МЕН ҚҰРМЕТ ДИПЛОМЫН ТАПСЫРУ КЕЗІНДЕ
СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ***

Бішкек, 3 желтоқсан 1993 жыл

Өз достарымның, әртүрлі ұлттар өкілдерінің, саяси және әлеуметтік ортаның, алуан дінді ұстайтын адамдардың арасында болған кезімде, саясаткерлерге, ғалымдарға, өнер және мәдениет қайраткерлеріне, өз мемлекеттерінің азаматтарына да – біздің барлығымызға ұйымдасудың, халықтардың бірлігі мен рухани татулығының қаншалықты маңызды екендігіне мен тағы да көз жеткіземін. Өзім үшін осы бір ізгілікті мақсаттарды ең басты деп санаймын.

Маған, қазақстандық адам үшін Қырғызстан – шын мәнінде достас әрі туған өлке. Біздің екі халқымыздың туысқандық берік тамырлары мыңдаған жылдардың терең қойнауына барып таралады. Біздің қуанышымыз бен қайғымыз бірдей, тағдырларымыз Алатаудың қарлы шыңдарындай ортақ.

Біздің халықтарымыздың мықты рухани байланысы тарихтың күрделі кезеңдерінде әсіресе анық байқалды. Менің отандастарым 1733 жылғы Орбұлақтағы өз отанын қорғау жолындағы шешуші шайқасты жадында берік сақтаған. Онда Жәңгір сарбаздарына жаужүрек қырғыз жігіттері көмекке келген болатын.

Әлемдік мәдениет қазынасы – "Манас" эпосын тоталитарлық идеологияның тұзағынан сақтап қалған Мұхтар Әуезовты қырғыз халқының қашан да құрмет тұтатындығына, оның сәттілік тілеуімен және шын демеуімен заманымыздың аса көрнекті жазушысы Шыңғыс Айтматовтың салтанатты сапарының басталғандығын да есте ұстайтындығына сенім білдіремін.

Өз кезегінде, қазақстандықтар, өздері үшін қиын сағатта Шыңғыс Төрешұлының біздің халқымыздың ары мен ожданын қорғауға ерлікпен кіріскенін, оның тарихи зерделерін философиялық тұрғыдан ой елегінен өткізуде көп іс жасағанын және тындырып отырғандығын біледі. Бұл зерде

---

* "Егемен Қазақстан", 7 желтоқсан 1993 жыл.

қазақтар мен қырғыздар үшін – ортақ. Өткенге деген тарихи көзқарас империялық биліктің барлық көмектіктеріне қарамастан, біздің халықтарымыздың Ресей мен ғасырлар бойғы достастықтан көп нәрсе тапқандығын айғақтайды.

Біздің өмір шындығымыз әлемге бұрынғы көптеген қасаң қағидаларымыздың күйрегенін көрсетіп, адамдарды оның аяусыз езгісінен азат етті. Бірақ, сонымен бірге, өткендегінің бәрін тегіс ысырып тастаудың өзі екінші бір қауіпке, адамның еңбегімен және ақыл-ойымен жасалған ізгі нәрсенің бәрін де мансұқ етуге әкелуі мүмкін.

Біз тәуелсіздікке күрделі де ұзақ жолмен жеттік. Енді мұның өзі – тарихи заңдылық әрі тұрлаулы құбылыс. Дегенмен біздің барлығымыз нағыз егемендікке қол жеткізудің қиын да ұзақ процесс екендігін жақсы түсінеміз. Ол тек біздің ниетіміз ғана емес, сонымен бірге экономикалық және саяси өзгерістерді жүзеге асыру жолындағы шеберлікті, ерік-жігерді және әзірлікті қажет ететін процесс. Бұл жеке батыр, жалғыз адамның жолы емес. Мұны бүкіл әлемдік өркениет тәжірибесі көрсетіп отыр. Ғасырлар бойы жасалған және сынақтан өткен өзара ынтымақтастық, халықтар арасындағы достық көпірін бузуға біздің құқымыз жоқ.

Біздің ортақ мақсатқа жетуімізге көптеген мүмкіндіктеріміз бар. Биыл Оңтүстік Қазақстан облысындағы Ордабасыда халықтар бірлігі күнін тойлау менің жадымда мәңгілік қалмақ. Мен Асқар Ақайұлына, Өзбекстан Президенті Ислам Әбдуғаниұлы Кәрімовке Ордабасыға шақыруымды құп алғандықтарына, бұл оқиғадан біздің халықтарымыздың экономикалық қиындықтарды жеңуде бірігудің, біздің елдеріміздегі тұрақтылық жағдайын нығайту мүмкіндіктерінің ерекше рәмізін көргендіктеріне ризалығымды білдіремін.

Дегенмен еңбастысы, халықтар бірлігінде біздің нені мұрат тұтатынымызда болса керек. Бұл – республикадағы барлық ұлттар мен халықтар өмірінде ұлтаралық келісімнің басымдылығы сияқты моральдық-имандылықтың жоғары қасиетін орнықтыру. Өйткені, мұндай ахуалсыз республиканың қандай да болмасын қоғамдық прогресі туралы айтуға болмайды.

Қазақстандық отансүйгіштік идеясы тек бір ғана қазақ ұлтымен шектелмейді және шектелуге де тиіс емес. Конституцияға сәйкес, барынша тең құқық пен бостандық берілген республиканың толық құқықты азаматтарына мәдениетті, дәстүрді, тілді толыққанды дамытуы үшін жағдай жасалған. Ал олардың қатарында орыстар да, немістер де, украиндар да, ұйғырлар да, корейлер де, тұтастай алғанда Қазақстан халқын құрайтын ұлттардың барлығы да бар. Біз республиканың әлемдік қауымдастыққа табысты түрде енуі үшін мұны елеулі алғышарт және мүмкіндік деп

есептейміз. Қырғызстанда да бұл бағытта көп жұмыс атқарылуда. Ал Бішкекте славян университетін ашудың өзі біздің бүкіл аймағымыз үшін дер кезінде жасалған әрі маңызды қадам.

Осы ретте кейбір "қамқоршысымақтардың" біздің республикаларымыздағы орыстарға кенеттен жаны аши қалуы тіптен түсініксіз. Олардың қандай да бір болмасын қорғауды қажет ететінін немесе қажет етпейтінін ең алдымен адамдардың өздерінен сұрамай-ақ жаны ашыған сыңай танытатыны түсініксіз. Бұл жерде ұлтаралық алауыздықтан басқа ешнәрсе де бермейтін фашистік сипаттағы сөздерді адамдардың мүлдем жақтырмайтынын айтып тұрғаным жоқ. Мен Қазақстанның батыл айқындамасын білдіріп тұрмын, ал оны Қырғызстанда да қолдайтындығына сенімдімін. Біз үзілді-кесілді талаптар тіліне, сайлау қарсаңындағы қарбаласта біздің халықтарымыздың достығына жік салуға, адамдардың, оның үстіне біздің мемлекеттеріміздің даму перспективасының мүддесі үшін емес, өздерінің тек бас пайдалары үшін "орыс картасын" ойнауға жол бермейміз.

Ресей халқымен біз қашанда достықта, бірлікте және бір-бірімізге деген сеніммен өмір сүретін боламыз. Міне, осылар ғана адамдардың арман-мүддесіне жауап береді.

ТМД-да біздердің бейбітшілік тілімен сөйлесе білуді – экономикалық ынтымақтастық, саудадағы кеден тосқауылдарын алу, мәдени өзара байланысты кеңейтуге үйренуіміз керек. Ұлттық валютаны енгізу бұл жолда ешқандай да тосқауыл бола алмайды. Керісінше, енді біздердің тереземіз тең ынтымақтасуымызға мүмкіндігіміз бар.

Әзірге достастықтың бірде-бір мемлекетінің әлемдік нарыққа шығуға кең мүмкіндіктерінің жоқ екендігі құпия емес. Оның үстіне, көптеген аймақтардағы дағдарысты жағдай сыртқы көмекке емес, тек қана өзара қолдауға сүйенуге мәжбүр етеді.

Мен бұрынғысынша оптимистпін және біздің мемлекеттеріміздің бұрынғы түсініктегі емес, жүректер мен жан-дүниелер бірлігі деген түсініктегі одағына сенемін. Біздің туысқан Орталық Азия республикалары қазірдің өзінде мұндай саясаттың ақиқаттығымен және өміршеңдігін нақты істерімен дәлелдеуге мүмкіндіктері бар.

Біздің мақсатымыз бірдей, ортақ проблемаларымыз да көп. Біздер, қазақстандықтар, Қырғызстанда жүргізіліп жатқан реформаларға сырт бақылаушылар ретінде емес, нағыз достар ретінде жіті көз салып отырамыз, Біздің экономикадағы дағдарысты көріністерді жеңуге, халықтары бірін-бірі өзара байытатын және дамып келе жатқан нағыз демократиялық, құқықтық, зиялы мемлекеттер құруға барлық мүмкіндіктеріміз бар. Бұл жұмыстағы айқын нәтижелерді мен көбіне Президент Асқар Ақайұлы Ақаевтың қызметімен байланыстырамын. Екеуіміз ішкі және сыртқы саяси процестер

туралы жиі пікір алысамыз, көптеген мәселелер бойынша айқындамаларымыз да ортақ. Сіздердің Президенттеріңіз ғалымның терең білімдарлығын, үлкен саясаткерлік, мемлекеттік қайраткерлік ойды, жеке басының ұнамдылығын үйлестіре отырып Қырғызстан беделін ТМД-дағы сияқты әлемдік аренада да елеулі дәрежеге көтеруде және нығайту үстінде деп ойлаймын.

Таяу күндері мен Асқар Ақайұлының өзіне республика Президенті ретінде сенім туралы референдум өткізуге шешімі туралы білдім. Мен мұны батыл қадам, нағыз саясаткердің қадамы деп есептеймін. Басталған қайта жаңару ісінде, сіздердің мемлекеттеріңіздің шын тәуелсіздігі, Қырғызстан халқының игілігі мен гүлденуі жолындағы қызметінде оған табыс тілеймін.

Осы айтулы күнде "Руханият" қауымдастығының құрметті наградасымен бүкіл көп ұлтты Қазақстан халқымен бірге бөлісемін.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ЦЕРЕМОНИИ НАГРАЖДЕНИЯ ЕГО ЗОЛОТОЙ МЕДАЛЬЮ И
ПОЧЕТНЫМ ДИПЛОМОМ ОБЛАДАТЕЛЯ ЗВАНИЯ
"ЧЕЛОВЕК ГОДА" ОТ МЕЖДУНАРОДНОЙ АССОЦИАЦИИ
СОДЕЙСТВИЯ ВОЗРОЖДЕНИЮ ДУХОВНОСТИ "РУХАНИЯТ"***

Бишкек, 3 декабря 1993 года

Сердечно благодарю за оказанную мне высокую честь, которая обязывает ко многому.

Находясь в кругу своих друзей, представляющих разные нации, политические и национальные круги, исповедующих разные религии, я еще раз убеждаюсь в том, насколько важно всем нам – политикам, деятелям искусства и культуры, гражданам своих государств – объединять усилия во имя сплоченности, единения и духовного согласия народов. Для себя я считаю эти гуманные цели самыми главными.

Для меня, казахстанца, Кыргызстан – поистине дружественный и родной край. Мощные корни братства двух наших народов уходят в глубину тысячелетий. У нас общие радости и печали, единые, как заснеженные вершины Алатау, судьбы.

Крепкая духовная связь наших народов особенно ярко проявлялась на переломных этапах истории. Мои соотечественники свято хранят в памяти решающую для спасения моего Отечества битву при Орбулаке в 1733 году, когда на помощь сарбазам Жангира пришли бесстрашные кыргызские джигиты. Я убежден, что кыргызский народ всегда будет чтить Мухтара Ауэзова, сумевшего сберечь от посягательств тоталитарной идеологии сокровищницу мировой культуры – эпос "Манас", помнить том, что с его благословения и искренней поддержки начался триумфальный путь выдающегося писателя современности Чингиза Айтматова.

В свою очередь казахстанцы знают, что в трудный для них час Чингиз Турекулович мужественно встал на защиту чести и достоинства нашего народа, многое сделал и делает для философского осмысления его исторической памяти. Эта память для казахов и кыргызов – общая.

---

* "Казахстанская правда", 7 декабря 1993 года.

Исторический взгляд в прошлое верно подсказывает, что, несмотря на все издержки имперского правления, наши народы многое обрели в вековом содружестве с Россией.

Наша действительность явила миру крах многих былых догм, раскрепостила людей от беспощадного гнета.

Но вместе с тем стремление отречься от прошлого может принести другую опасность, уничтожить добрые всходы, порожденные человеческим трудом и разумом.

Мы пришли к независимости сложным и долгим путем. Отныне этот факт – историческая закономерность и необратимое явление. Однако мы все отдаем себе отчет в том, что достижение подлинного суверенитета – процесс еще более трудный и длительный, требующий не только желания, но и умения, воли и готовности осуществить экономические и политические преобразования. Это – отнюдь не путь одиночек, что подтверждает весь опыт мировой цивилизации. Сжигать за собой уже построенные и испытанные веками мосты взаимосотрудничества, дружбы между народами мы не имеем права.

У нас есть немало возможностей для достижения общих целей. В моей памяти навсегда останется празднование Дней народного единства в местности Ордабасы Южно-Казахстанской области в нынешнем году. Я благодарен Аскарму Акаевичу, президенту Узбекистана Исламу Абдуганиевичу Каримову за то, что они приняли приглашение посетить Ордабасы, увидели в этом событии знаменательный символ, возможность сплотить наши народы на преодоление экономических трудностей, на укрепление стабильной обстановки в наших странах.

Но самое важное, во имя чего мы стремимся к единству народа, это – утверждение в республике такой высшей морально-нравственной категории, как верховенство межнационального согласия в жизни всех наций и народностей. Ибо нельзя говорить о каком-либо общественном прогрессе республики вне такой атмосферы.

Идея казахстанского патриотизма отнюдь не замыкается, да и не может замыкаться на одной казахской нации. Полноправными гражданами республики, которым в соответствии с Конституцией предоставлены абсолютно равные права и свободы, созданы условия для полнокровного развития культуры, традиций, языка, являются и русские, и немцы, и украинцы, и уйгуры, и корейцы, и в целом все те нации, которые составляют народ Казахстана. Мы считаем это серьезным условием и возможностью для успешного вхождения республики в мировое сообщество. И в Кыргызстане многое

делается в этом направлении, а такой шаг, как создание в Бишкеке Славянского университета, – крайне своевремен и важен для всего нашего региона.

И тем более странно на этом фоне звучат голоса тех "добродетелей", которые вдруг начали проявлять заботу о русских в наших республиках, не спросив прежде всего самих людей, нуждаются ли они в какой-то защите или нет. Не говорю уже об остром неприятии людьми выступлений чуть ли не фашистского толка, ничего, кроме как межнационального раздора, принести не способных. Я выражаю твердую позицию Казахстана, которую, убежден, поддерживают и в Кыргызстане, что мы не допустим языка ультиматумов, стремления в предвыборном угаре внести раскол в дружбу наших народов, разыграть "русскую карту" в собственных конъюнктурных соображениях, а вовсе не в интересах людей, и тем более перспектив развития наших государств.

Говоря об отношениях с Россией как с государством подлинно демократическим, твердо стоящим на пути реформ, убежден в незыблемости добрососедских отношений с ней. Мы всегда будем жить в дружбе, единстве и доверии с российским народом. Именно это отвечает чаяниям людей.

Нам в СНГ надо научиться брать на вооружение мирный язык – язык экономического сотрудничества, снятия таможенных барьеров в торговле, расширения культурных взаимосвязей. Введение национальных валют ни в коей мере не служит препятствием на этом пути. Наоборот, теперь мы все имеем возможность сотрудничать на равных.

Ведь не секрет, что пока еще ни у одного из государств Содружества нет широких возможностей для выхода на мировой рынок. Более того, кризисная ситуация во многих регионах заставляет опираться только на взаимоподдержку, а не на внешнюю помощь.

Я по-прежнему являюсь оптимистом и верю в союз наших государств не в прежнем его понимании, а в понимании единства сердец и душ. Наши братские центральноазиатские республики уже сейчас имеют возможность конкретными делами доказать реализм и жизненность такой политики.

У нас общие цели, много общих проблем. Мы, казахстанцы, не как сторонние наблюдатели, а как истинные друзья пристально следим за реформами, проводимыми в Кыргызстане. Убежден, что у нас есть все шансы для преодоления кризисных явлений в экономике, построения подлинно демократических, правовых, светских государств, народы которых взаимно обогащаются и развиваются. Реальные результаты в этой работе я во многом связываю с деятельностью Президента Аскара Акаевича Акаева. Мы до-

волью часто обмениваемся с ним мнениями о внутри- и внешнеполитических процессах, имеем общую позицию по многим вопросам. Думаю, что ваш Президент, сочетая глубокую эрудицию ученого, мышление большого политика, государственного деятеля, личное обаяние, в значительной степени повышает и укрепляет авторитет Кыргызстана как в СНГ, так и на мировой арене.

На днях я узнал о решении Аскара Акаевича провести референдум о доверии к нему как к Президенту республики. Считаю это смелым поступком, шагом настоящего политика. Желаю ему успехов в деле начатых преобразований, в становлении реальной независимости вашего государства, в деятельности во имя блага и процветания народа Кыргызстана.

В этот знаменательный день я разделяю почетную награду ассоциации "Руханият" со всем многонациональным народом Казахстана.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ТӘУЕЛСІЗДІК КҮНІНЕ АРНАЛҒАН САЛТАНАТТЫ ЖИЫНДА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Алматы, 15 желтоқсан 1993 жыл

Бірнеше жыл бұрын Қазақстан халқы саналы түрде тәуелсіздік жолын таңдап, сол арқылы келер ұрпақ алдында өзіне аса зор жауапкершілік алды. Өркениетті дүниежүзілік қоғамдастыққа кіре отырып, біз өзіміздің мемлекеттік егемендік туралы Декларациямыз бен республиканың жаңа Конституциясында басым орын алатын жалпыадамзаттық құндылықтарды жарияладық. Әлеуметтік нарықтық экономикалы құқықтық мемлекет құру, ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, сыртқы салада ашық болу, қоғамдағы топтасу, ұлтаралық және азаматтық келісім – жалпы халық таныған басымдылыққа ие болды.

Өткен уақыттағы біздің күш-жігеріміз бұрынғысынша өзіміздің ұлттық валютамызды енгізгеннен кейін мүлдем жаңа мәнге ие болған экономикалық проблемаларды шешуге жұмылдырылды. Осы экономикалық қана емес, сонымен қатар ірі саяси акті Қазақстан қоғамы өмірінде көптеген құбылыстарға жаңа көзқараспен қарауды, мемлекеттік әрі таза адами мүдделерді де ескере отырып басталған реформаларды саналық жаңа айқындамалар тұрғысынан тереңдетуді қамтамасыз ету үшін біздің бағытымызды қайтадан ой елегінен өткізіп, белгілі бір түзетулер енгізуді талап етті.

Өз валютамызды енгізу жағдайындағы халықтың күрделі экономикалық ахуалға біртіндеп бой үйретуі мақсатында, біз ақшаның құнсыздануының жаңадан шиыршық атуын болдырмау үшін аса маңызды тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің бағасын уақытша реттеуге шешім алдық. Біз әзірше ақшаның құнсыздануына қарсы бағытты ұстап келеміз және оны бұдан былай да сақтап қалу үшін барлық шараларды қолданатын боламыз.

Және бұл кезеңде біз қоғамдық-саяси тұрақтылықты, біздің азаматтарымыздың тыныштығы мен ертеңгі күнге деген сенімін қамтамасыз

---

* "Егемен Қазақстан", 16 желтоқсан 1993 жыл.

ету, халықтың әлеуметтік әлсіз бөліктеріне қолдау көрсету, қылмысқа қарсы ымырасыз күрес жүргізу үшін барлық күш-жігерді жұмсайтынымыз белгілі.

Теңге енгізілгеннен бері іс жүзінде біздің жаңа экономикалық саясатымызды қалыптастыру басталды. Бұл процесс әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді жүзеге асыру принциптерін түбірлі қайта қарау, ең алдымен республиканың ішкі мүмкіндіктері мен әлеуетін пайдалануға бет бұру арқылы жүргізілуде. Қазіргі кезде Қазақстан экономикасын реформалау да осы бағытта жүргізіліп отыр.

Біз отандық товар өндірушілердің, нақты экономикалық егемендік жағдайында Қазақстан рыногы үшін тауарлар мен қызмет көрсетуді шеберлікпен жасап жүрген жаңа меншік иелерінің санын арттыруды қамтамасыз ететін шаралар мен ынталандыру жүйесін құратын боламыз. Бүгіннің өзінде Қазақстан үшін принципті түрде жаңа және ең сан алуан мақсаттағы аса қажет жаңа өнімдерді игеру мен шығарудың ондаған мысалдарын келтіруге болады.

Әрине, мұның бәрі әзірше салыстырмалы түрде шағын көлемде болып отыр. Бірақ терең нарықтық реформаларды жүргізуде біз, әсіресе бұқаралық санадағы осы реформалардың негізгі принциптерін ең алдымен – жеке меншік принципін енді ғана түсініп келеміз.

Алайда көптеген ағаттықтар мен кемшіліктерге қарамастан, әсіресе, осы жылы біз бұл салада тұралап қалған орнымыздан алға жылжыдық. Республикада реформалау едәуір көзге көрінерлік нысанға ие болды. Мәселен, экономиканың мемлекеттік емес секторында бүгін 40 мыңнан астам, соның ішінде 13 мың жеке меншік кәсіпорын қызмет істейді. Мұнда 400 мыңға жуық адам еңбек етеді. Жекелеген аймақтар мен салаларда жеке меншік қазірдің өзінде басым жағдайға ие болып отыр.

Сегіз мыңнан астам мемлекеттік кәсіпорындар жекешелендірілді, бұл олардың жалпы санының 22 проценті. Биыл біз шаралардың жаңа жүйесін жасап, бұл процесті үш бағытқа бөлдік. Олардың әрқайсысының өз тұтқасы, шарттары мен тәртібі бар. Келер жылы белгіленген жоспарларды жүзеге асыру жөнінде неғұрлым белсенді де мақсаткерлік жұмысты кеңінен жүргізу қажет.

Экономиканы басқару жүйесін жетілдіру жекешелендіруді өткізумен үзілмес байланыста жүргізілуге тиіс. Біз осы салада жаңа шаруашылық құрылымдары – холдингтік және акционерлік компаниялар – басқару құрылымында өз орындарын алады деп пайымдап, мемлекеттің бұл саладағы шығындарын елеулі түрде қысқартпақпыз.

Қазақстанның басқа елдермен сыртқы экономикалық байланыстары да елеулі түрде кеңейді. Қазір бізге бірнеше несие желісі ашылып отыр, ал

инвестициялық жобаларды жүзеге асыру үшін 1,7 миллиардтай АҚШ доллары болатын несиелік келісімдерге қол қойылды. Біздің республикамызға 160 шетелдік фирма мен банкінің өкілдіктері орналасты. 1100-ден астам бірлескен кәсіпорындар тіркелді.

Қазақстанның қалыптасуының қазіргі кезеңінің аса маңызды ерекшелігі, біздің бүгінгі және келешек ұрпақтар үшін қазірдің өзінде мемлекет қауіпсіздігінің берік іргетасын қалап, қолайлы сыртқы жағдайларды қамтамасыз етуге міндетті екендігімізге тіреліп отыр. Қазақстан Республикасы ғаламдық қауіпсіздікті сақтауға өзінің ішкі тұрақтылығы арқылы елеулі үлес қосуымен дүниежүзілік қоғамдастықтың табиғи ажырамас бөлігіне айналды. Еуроазиялық мемлекет бола отырып, біз республиканың геосаяси жағдайына сәйкес келетін сыртқы саясат жүргізуге тиіспіз. Осы жыл біздің мемлекетіміздің халықаралық беделін нығайтуға арналған маңызды оқиғалармен айтулы жылға айналғанын сеніммен айтуға болады.

Қазақстанның ядролық қаруды таратпау туралы шартқа қосылуы оның халықаралық айқындамаларының нығаюына қызмет еткендігі сөзсіз. Шетелдерден түсіп жатқан пікірлер бұл шешімді дүние жүзінің құптап отырғанын көрсетіп отыр.

Сондай-ақ аяқталып келе жатқан жыл Франциямен, Иранмен, Түркиямен, Моңғолиямен ірі уағдаластықтарға қол жеткізілгендігімен айтулы. Қазақстан Каспий өңірі мемлекеттерімен ынтымақтастық ұйымын құруға белсенді түрде қатысуда.

Биыл сыртқы саясат бойынша қол қойылған барлық құжаттарда біздің еліміздің қауіпсіздігі мен тұтастығын құрайтын басты мәселелер: егемендікті құрметтеу, қазіргі шекаралардың және аумақтық тұтастықтың мызғымастығы көрінісін тауып, баянды етілді.

Қазақстан алдағы уақытта да олардың әлеуметтік-экономикалық және саяси бағдарларына қарамастан бізге шын ниетімен және адал көңілімен келетін мемлекеттердің бәрімен белсенді ынтымақтасатын болады.

Мен Қазақстанның бейбітшіл мемлекет болуға әзір екендігіне өзімнің миллиондаған отандастарымның қолдайтындығына сенімдімін. Ең алдымен, сіздердің қолдау көрсетуіңізге сүйене отырып, мен Біріккен Ұлттар Ұйымының сессиясында Азиядағы сенім шаралары және өзара қауіпсіздік жүйесін құру туралы ұсыныс жасадым. Бұл бастама өзінің аса маңызды мәнділігінің арқасында әлемнің көптеген елдерінде түсіністік тапты.

Біздің экономикалық, қоғамдық-саяси, мәдени өміріміз тығыз интеграцияланған, өзара тәуелді және бұдан былай да солай бола береді. Ұлттық валютаны енгізуге байланысты қиындықтар, осыған байланысты уақытша алшақтау ақыр аяғында бізден бір-бірін құрметтейтін сенімді әріптестер

қалыптастырып шығаруға тиіс. Біздің болашақ ынтымақтастығымыздың қолайлы келешегі жайында, біздің мемлекеттеріміздің ортақ рыногын құру тұрғысынан бекем сенімді бола аламыз.

Бұл біздің елдеріміздің әрқайсысы үшін экономикалық дағдарысты барынша жеңуге өз арамызда шаруашылық байланыстарын жолға қоюға көмектесетін Экономикалық одақ туралы шартты жүзеге асыруға үлкен мүмкіндіктер ашады.

Біздің Ресей Федерациясымен достық, тату көршілік, ынтымақтастыққа бағытталған бағытымыз бекем де сындарлы болып қалады. Бұл біздің елдеріміз халықтарының арман-мүддесіне толық сай келеді және саяси конъюнктураға, тайыздыққа және кімнің де болса шамшылдығына жағыну үшін өзгере алмайды.

Біз тең құқықты әріптестікті одан әрі дамытуды жақтаймыз. Бұл тұрғыдан қазір Ресейде жүріп жатқан саяси процестердің бір сипатта еместігіне және көп жағынан байсалды бағалауды талап ететіндігіне есеп береміз. Бұл жерде бір нәрсе анық – қазір өте күрделі жағдай қалыптасты. Әрине, бүгін Ресейде өткізілген сайлаудың түпкілікті қорытындысы туралы айтуға әлі ерте. Бірақ кейбір тенденциялар әжептәуір айқын байқалып отыр. Іс жүзінде осы сайлау Ресей қоғамының алдында тұрған өте маңызды саяси проблемаларды айқындаған ауқымды әлеуметтік зерттеу болып отыр. Мен батыстағы кейбір талдаушылар тәрізді тым тереңге барып, Ресейде реакциялық күштер жеңіске жетті деп айтпас едім. Мұның фашизмнің хайуандық бейнесін танып-білген, қоңыр обаға қарсы шайқасқа түсіп, оны жеңіп шыққан бұрынғы одақ халықтары, ең алдымен орыс халқы тарапынан реакциялық идеялар ешқашан қолдау табуы мүмкін емес.

Саясаткерлерге, аймақ басшыларына, шаруашылық жүргізушілерге, бейбітшілік тілін – экономикалық ынтымақтастық, мәдени өзара байланысты дамыту, еркін саудадағы тосқауылды алып тастау тілін әлдеқашан нысанаға алулары қажет. Бүгінде бүкіл әлемдік қауымдастық жаңа мыңжылдық қарсаңында айқын көрініп отырған осы ғаламдық проблемамен бетпе-бет келіп отыр. Адамзат бірін-бірі қырып-жойып жатқан соғыс өршіген кезде, ғасырлар бойғы дұшпандық, таптық, ұлттық және діни төзімсіздіктің құрдымға кетіретінін енді ғана сезіне бастаған сияқты. Қазақ ұлтына, Қазақстанның барлық халқына, біздің жас мемлекетімізге аспаннан шұға жауған жоқ. Ғасырлар бойғы достықтан туған мүмкіндіктің арқасында нақ қазір бүкіл әлемге өзінің ізгілікке деген ұмтылысын, ұлтаралық татулықта тұруға және оған деген әзірлігін көрсетудің сәті түсті.

Қазақстанның ішкі істеріне қайта оралып, мемлекет басшысы, республикада өкіметтің тұрақты және мақсатты іс-әрекетін талап ететін

жағдайдың қалыптасқандығын атап өтті. Соңғы күндері біз әдеттен тыс оқиғалардың куәгері болдық. Кеңестер түріндегі өкілетті органдар жүйесі тарады. Олардың өзін-өзі таратуының жаппай процесі парламенттің өзінің Жоғарғы Кеңес өкілеттілігін мерзімінен бұрын тоқтату туралы заңды қабылдаумен аяқталды. Асырып айтпағанда, өзінің тарихи қызметін аяқтай келіп, Жоғарғы Кеңес мемлекеттік өкіметті құру мен жетілдіру үшін үлкен маңызы бар бірқатар заңдарды: сайлау туралы кодексті, жергілікті өкілетті және атқарушы органдар туралы және біздің республикамыздың аумақтық құрылысы туралы бірқатар заңдарды қабылдады.

Байсалды саяси шешім нәтижесінде бізде өкілетті құрылымдардың ауысуы әлеуметтік тайталассыз өтуде. Ал оның аса қауіптілігіне Ресейдегі қазан оқиғалары кезеңінде көзіміз жетті.

Республикаға қазір қай кездегіден де жоғары сапалы заң қабылдай алатын және сол арқылы жүргізіліп отырған реформаның заңдылық базасын құратын тұрақты жұмыс істейтін кәсіби парламент қажет.

Біздің қоғамымызда шапшаң өтіп жатқан саяси, экономикалық және әлеуметтік процестер Конституцияда осындай көріністерді талап етеді. Атап айтқанда, заң шығару, атқару және сот билігін ұйымдастыруға, құзырына және өзара қарым-қатынасына қатысты ережелерін, әсіресе меншік пен кәсіпкерлік мәселелерімен байланыстыларын қайта қарау міндеті тұр.

Тұтас алғанда, өкіметтің өкілетті органдарының барлық жүйесі терең реформалануы тиіс. Кеңестер іс жүзінде нағыз жергілікті өзін-өзі басқару органдары болуы тиіс, ал олар бұлай бола алған жоқ. Кеңестерде өз ісіне берілген адамдардың, тамаша ұйымдастырушылардың, мамандардың жұмыс істегендіктері сөзсіз. Олар өзгерістерді ілгерілету үшін аз жұмыс атқарған жоқ. Бірақ Кеңестердің бұрынғы шеңбері тым тар болатын. Бұл адамдар өзінің күш-жігерін жұмсай білетін жұмысты таба алары анық. Бұл шын мәнінде айқын нәрсе: экономикамызды, саяси жүйемізді, мәдениетімізді, білім беруді, денсаулық сақтауды, өмірдің барлық саласын реформалауды алғандағы орасан зор кеңістік. Сондықтан да жұмыс елдің бәріне жетеді.

Жақында республикада сайлау қарсаңындағы күрес қанат жаяды. Ол қоғамның әртүрлі жіктерінің мүддесін көрсететін болады. Және де сайлау қарсаңындағы пікірсайыстар құқықтық, өркениетті шеңберде, демократиялық ахуалда өтері аса маңызды. Саяси күрестің қоғамды көкейкесті сұхбат әлсіретуіне жол беруге болмайды. Керісінше, нақ осы кезеңде оны берік тұрақтандыруымыз, қазақстандықтарды белгіленген жоспарды табыспен жүзеге асыру мақсатында біріктіруге тиіспіз және оған міндеттіміз.

ВЫСТУПЛЕНИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ, ПОСВЯЩЕННОМ ДНЮ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ

Алматы, 15 декабря 1993 года

ПУТЬ ОБНОВЛЕНИЯ – ЕДИНСТВЕННЫЙ ПУТЬ ДЛЯ МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО НАРОДА КАЗАХСТАНА

Несколько лет назад народ Казахстана осознанно выбрал путь независимости, приняв тем самым на себя огромную ответственность перед будущими поколениями. Вступая в цивилизованное мировое сообщество, мы провозгласили в своей Декларации о государственном суверенитете и новой Конституции республики доминирующие общечеловеческие ценности. Общепризнанными приоритетами стали построение правового государства с социальной рыночной экономикой, обеспечение национальной безопасности, открытость во внешней сфере, консолидация общества, межнациональное и гражданское согласие.

Наши усилия в минувшее время были по-прежнему сосредоточены на решении экономических проблем, которые получили совершенно новое звучание с введением собственной национальной валюты.

Этот крупный не только экономический, но и политический акт потребовал нового взгляда на многие явления в жизни казахстанского общества, переосмысления и определенной корректировки нашего курса с тем, чтобы обеспечить углубление начатых реформ качественно новых позиций, с учетом как государственных, так и чисто человеческих интересов. В целях мягкой адаптации населения к сложной экономической ситуации, в условиях введения собственной валюты, мы решили прибегнуть к временному регулированию цен на важнейшие товары и услуги, чтобы не допустить нового витка инфляционной спирали. И, разумеется, в этот период мы будем прилагать все усилия, чтобы обеспечить общественно-политическую стабильность, спокойствие и уверенность наших граждан в завтрашнем дне, оказывать поддержку социально уязвимым слоям населения, вести беспощадную борьбу с преступностью.

С введением тенге началось формирование нашей новой, по сути, экономической политики. Этот процесс сопровождается коренным пересмотром принципов осуществления социально-экономических

“Казахстанская правда”, 16 декабря 1993 года.

переобразований, с поворотом прежде всего на использование внутренних возможностей и потенциала республики.

Несмотря на многочисленные промахи и упущения, мы все-таки сдвинулись в этой сфере, особенно в нынешнем году, с мертвой точки. Реформирование приобрело в республике достаточно зримые формы. Например, в негосударственном секторе экономики сегодня действует более 40 тысяч предприятий, в том числе 13 тысяч частных. Здесь работают около 400 тысяч человек. В отдельных регионах и отраслях частная собственность уже начинает занимать доминирующее положение. В неразрывной связи с проведением приватизации должна совершенствоваться система управления экономикой. Мы намерены серьезно сократить расходы государства в эту сферу, полагая, что новые хозяйственные структуры – холдинговые и акционерные компании – займут свое место в управленческой структуре.

Заметно расширились и внешнеэкономические связи Казахстана с другими странами. Сегодня нам открыто несколько кредитных линий, а всего подписано кредитных соглашений для реализации инвестиционных проектов почти на 1,7 млрд. долларов США. В нашей республике аккредитовано более 160 представительств иностранных фирм и банков, зарегистрировано свыше 1100 совместных предприятий.

Важнейшая особенность нынешнего этапа становления Казахстана состоит в том, сказал далее Президент, что мы обязаны ради нынешнего и будущего поколений заложить уже сегодня прочный фундамент безопасности государства, обеспечить благоприятные внешние условия. Республика Казахстан стала неотъемлемой, органической частью мирового сообщества, внося своей внутренней стабильностью существенный вклад в сохранение глобальной безопасности. Являясь евроазиатским государством, мы должны проводить такую внешнюю политику, которая соответствует геополитическому положению республики. И можно с уверенностью сказать, что нынешний год ознаменован важнейшими событиями, укрепившими международный престиж нашего государства.

В этой связи Нурсултан Назарбаев высоко оценил результаты казахстанско-китайской встречи на высшем уровне и недавнего визита в Казахстан вице-президента США Альберта Гора, которому предшествовали переговоры с госсекретарем Уорреном Кристофером. Дальнейшему развитию сотрудничества с США, несомненно, будет служить и предстоящая встреча с президентом Биллом Клинтонем.

Укреплению международных позиций Казахстана, безусловно, послужило его присоединение к Договору о нераспространении ядерного оружия. Поступающие из-за рубежа отклики свидетельствуют, что мир приветствует такое решение.

Уходящий год ознаменован также достижением крупных договоренностей с Францией, Ираном, Турцией, Монголией. Казахстан принимает активное

участие в создании организации сотрудничества Прикаспийских государств.

Во всех внешнеполитических документах, подписанных в этом году, подчеркнул Глава государства, отражены и закреплены главные составляющие безопасности и целостности нашей страны: уважение суверенитета, нерушимость существующих границ и территориальная целостность.

Я убежден, что в этой готовности Казахстана быть миролюбивым государством меня поддерживают миллионы моих соотечественников. Опираясь прежде всего на вашу поддержку, я выступил на сессии Организации Объединенных Наций с предложением создать в Азии систему мер доверия и взаимной безопасности. Эта инициатива в силу ее важнейшего значения нашла понимание во многих странах мира.

Затем Президент остановился на проблемах взаимоотношений республики со странами Содружества Независимых Государств.

Большие возможности для этого открывает договор об экономическом союзе, реализация которого помогла бы налаживанию хозяйственных связей между нашими странами, скорейшему преодолению каждой из них экономического кризиса.

Особо выделил Глава государства тему взаимоотношений с Россией. Наш курс дружбы, добрососедства, сотрудничества с Российской Федерацией остается твердым и последовательным. Он полностью соответствует чаяниям народов наших стран и не может подвергнуться изменению в угоду политической конъюнктуре, недалёковидности и амбициям кого бы то ни было.

Мы за дальнейшее развитие равноправного партнерства. При этом отдаем отчет в том, что происходящие сегодня в России политические процессы неоднозначны и требуют взвешенной оценки. Очевидно одно – здесь сложилась далеко не простая ситуация. Разумеется, сегодня еще рано говорить об окончательных итогах состоявшихся в России выборов. Но некоторые тенденции обозначились достаточно явно. Выборы стали, по сути, огромным социологическим исследованием, которое выявило очень серьезные политические проблемы, стоящие сегодня перед российским обществом. Я бы не стал заходить слишком далеко, как это делают некоторые аналитики на Западе, и говорить, будто в России победили реакционные силы. Этого не может быть по той простой причине, что у народов бывшего Союза, и прежде всего русского, познавших зверимый облик фашизма, вступивших в смертный бой с коричневой чумой и победивших ее, реакционные идеи никогда не найдут поддержки.

Политикам, руководителям регионов, хозяйственникам давно следует брать на вооружение мирный язык – язык экономики, расширения культурных взаимосвязей, устранения торговле. Все мировое сообщество столкнулось сегодня с этой глобальной проблемой, ставшей во весь рост накануне нового тысячелетия. Похоже, человечество только теперь, когда разгораются братоубийственные войны, начинает осознавать губительность вековой

вражды, классовой, национальной и религиозной нетерпимости. Казахской нации, всему народу Казахстана, нашему молодому государству выпал не дарованный с неба, выстраданный в вековой дружбе шанс именно сейчас продемонстрировать миру свои гуманные устремления, способность и готовность встать на межнациональном согласии.

В республике сложилась ситуация, требующая последовательных и целенаправленных действий властей. В последние дни мы стали свидетелями неординарных событий: распалась система представительных органов в форме Советов. Массовый процесс их самороспуска завершился принятием самим парламентом Закона о досрочном прекращении полномочий Верховного Совета. Завершая свою, без преувеличения, историческую деятельность, Верховный Совет принял ряд законов, имеющих большое значение для формирования и совершенствования государственной власти: Кодекс о выборах, законы о местных представительных и исполнительных органах и территориальном устройстве нашей республики.

В результате взвешенного политического решения смена властных структур происходит у нас без социальной конфронтации, в чрезвычайной опасности которой мы убедились во время октябрьских событий в России.

Республике сейчас, как никогда, нужен профессиональный, постоянно действующий парламент, способный принимать законы высокого качества и тем самым создать законодательную базу проводимых реформ. В новый парламент придут компетентные, современно мыслящие специалисты, способные обеспечить преемственность в его работе, конструктивное сотрудничество законодательной и исполнительной властей.

Стремительно происходящие в нашем обществе политические, экономические и социальные процессы требуют адекватного отражения в Конституции. В частности, предстоит пересмотреть положения, касающиеся организации, компетенции и взаимоотношений законодательной, исполнительной и судебной властей, обеспечения процесса приватизации, и особенно те, что связаны с вопросами собственности и предпринимательства.

Глубокой реформации должна подвергнуться в целом вся система представительных органов власти. Советы, по сути, должны являться органами подлинно местного самоуправления, каковыми они не были.

В Советах, безусловно, работало много преданных делу людей, отличных организаторов, специалистов. Они немало делали для утверждения нового, но бывшие рамки Советов им были слишком узки. Эти люди вполне могут найти поле для приложения своих сил. Оно уже, по сути, известно – это огромное поле реформирования нашей экономики, политической системы, культуры, образования, здравоохранения, всего уклада жизни. Так что дел хватит на всех.

Скоро в республике развернется предвыборная борьба. Она будет отражать интересы различных слоев общества. И очень важно, чтобы предвыборные дискуссии проходили в правовых, цивилизованных рамках,

в демократичной атмосфере. Нельзя допустить, чтобы политическая борьба расшатывала общество. Напротив, мы можем и обязаны именно в этот период еще прочнее стабилизировать его, сплотить казахстанцев во имя успешной реализации намеченных планов.

Обращаясь затем к присутствовавшим на торжественном собрании новым лауреатам Президентской премии мира и духовного согласия, Глава государства высказал в их адрес добрые слова.

Чингиз Торекулович Айтматов – выдающийся писатель современности и общественный деятель. В Казахстане, как и повсюду, высоко ценят его как хранителя духовной культуры, вносящего огромный вклад в возрождение исторической памяти народа.

Анатолий Петрович Гужвин – глава администрации Астраханской области Российской Федерации. Если вы побываете в этой области, то узнаете, как много внимания уделяет ее руководитель улучшению условий жизни всех жителей, среди которых немало наших соотечественников. И особо низкий поклон ему за то доброе, что он делает для возрождения культуры, традиций, языка нашего народа.

Салык Зиманович Зиманов – академик, крупнейший ученый в области права. Мы знаем его по огромной законотворческой и общественно-политической деятельности, направленной на поддержание стабильности, единства многонационального народа республики.

Я поздравляю всех казахстанцев с Днем республики, искренне пожелаю им новых свершений во имя процветания Родины. Мы с вами живем во времени, которое, безусловно, войдет в историю особой страницей прежде всего из-за огромного уровня начатых преобразований. Их масштабы способно оценить только будущее. Так будем же упорными, настойчивыми и сплоченными в этой ответственной работе!

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ ЕКІБАСТҰЗДА 2-ГРЭС-ІҢ ҚУАТЫ
500 МЕГАВАТТ ЕКІНШІ ЭНЕРГОБЛОГЫН ІСКЕ ҚОСУҒА
АРНАЛҒАН САЛТАНАТТЫ ЖИНАЛЫСТА СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ*

Екібастұз, 22 желтоқсан 1993 жыл

ҒАСЫРЛАР БОЙЫ ҚАЛЫПТАСҚАН ТАТУ КӨРШІЛІК ПЕН
ДОСТЫҚТЫ САҚТАЙЫҚ

Тарихтың қазіргі кезеңінің күрделілігі мен қиындықтары аясында бұл оқиғашын мәнінде біздің республиканың экономикасы үшін өте елеулі болып отыр. Жаңа энергоблогты іске қосу тек Қазақстанның ғана емес, сондай-ақ бүкіл Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығының энергия құрылысшылары мен энергия монтажшыларының сан мың адамдық ұжымының қауырт жұмысының қорытындысы болып табылады.

Бұл, Санкт-Петербург труба жасаушыларының, Новосибирск және Запорожье электрлі машина жасаушыларының, Мәскеу маңындағы Подольскінің қазан жасаушыларының, сондай-ақ Ресейден, Әзірбайжаннан, Түрікменстаннан, Өзбекстаннан, Қырғызстаннан және Тәжікстаннан вахтамен келіп жұмыс істейтін жылу монтажшылары еңбегінің нәтижесі. Олардың көмегі аса сүбелі болды.

Мұның өзі кез келген басқа фактілерден гөрі біздің елдеріміз арасындағы экономикалық интеграцияның пайдалы екендігін көрсетеді. Біздің шаруашылық байланыстарымыздың ғана емес, сонымен қатар адами байланыстарымыздың да үзілмейтіндігінің айқын дәлелі.

Осынау ірі де маңызды объектіні тұрғызудың ойдағыдай аяқталуымен, оның құрылысшыларын құттықтаймын!

Екібастұз 1-ГРЭС-інің толық қуатымен жұмыс істеуіне объективті себептер кедергі болып отыр. Бірақ осының өзінде Екібастұз көмірімен жұмыс істейтін Павлодар, Ақмола, Қарағанды, Солтүстік Қазақстан, Қостанай және Алматы облыстарының энерго-жүйелері қазірдің өзінде республикада өндірілетін барлық электр энергиясының 50 процентіне дейінін өндіреді. Және, өте маңыздысы – оның өзіндік құны ең төмен болып табылады – республика бойынша орта есеппен алғанда ол 2 есе төмен және біздің шетелдерден сатып алатындығымыздан үш еседен астам арзан. Бұл фактор

---

* Егемен Қазақстан", 24 желтоқсан 1993 жыл.

біздің экономикалық тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуымыздың дағдарысты сәтінде айырықша рөлге ие болып отыр.

Оның үстіне, Екібастұз энергетика торабы қазірдің өзінде халықаралық маңызға ие болып отыр. 30 миллион тоннадан астам Екібастұз көмірі жыл сайын Ресей, Украина және Балтық өңірі елдерінің аса маңызды энергия көздеріне жіберіледі. Магистралды электр желілері Екібастұзды Батыс Сібірмен және Оралмен байланыстырады.

Бірақ Қазақстан энергетикасы дамуының қазіргі кезеңінде аса маңызды міндет – электр энергиясын оған өте мұқтаж болып отырған республиканың оңтүстігін аса жоғары кернеудегі электр желілері бойынша қамтамасыз ету, сондай-ақ Екібастұзда ашық әдіспен өндірілетін арзан энергетика көмірі негізінде жұмыс істейтін Оңтүстік Қазақстан ГРЭС-ін тезірек тұрғызу.

Республика үкіметі ұлттық энергетика бағдарламасын талдап жасады. Онда басты назар электроэнергетиканы, әсіресе Екібастұз отын-энергетикалық кешенін дамытуға аударылатын болады. Онсыз егемен Қазақстанның бүкіл көп салалы экономикасында іс жүзінде қалыпты жұмыс істеу мүмкін емес.

Энергобағдарлама шараларын жүзеге асыру 2010 жылға қарай электр энергиясын өндіруді, оны қазіргімен салыстырғанда екі есе арттырып, 160 миллиард киловатт-сағатқа дейін өсіруге мүмкіндік береді. Осы кезеңде электр энергиясын тұтыну бір жарым есе өсіп, 140 миллиард киловатт-сағатқа жетеді.

Осылайша, егер үстіміздегі жылы электр энергиясын жалпы өндіру тұтырудан 10 миллиард киловатт-сағатқа кейін қалса, 2010 жылға қарай оны өндіру қажеттіден 20 миллиардқа артатын болады. Ал энергиясының өзіндік тепе-теңдігіне 2000 жыл деңгейінде қол жеткізіледі.

Белгіленген ірі көлемді жұмысты негізінен өз күшімізбен атқаруға тура келеді. Сондықтан да энергетиктер, энергия құрылысшылары мен көмір өндірушілер өздерінің тәжірибесі, жұмыс істей білуі Қазақстанның энергетикалық тәуелсіздігін қамтамасыз ету, оның экономикалық өлеуетін нығайту жөніндегі біздің жоспарларымызды жүзеге асыруда толығымен өз орнын табатындығын түсінулері керек.

Біз өте қиын, күрделі оқиғаларға толы уақытта өмір сүріп отырмыз. Бұрынғы КСРО-ның барлық республикалары егемен мемлекеттерге айналды. Оларды әлемдік қауымдастық таныды. Бірақ бұл біздің елдеріміз бен халықтарымыздың игілігі үшін тығыз ынтымақтаспауымыз, ғасырлар бойы қалыптасқан тату көршілік пен достықты сақтамауымыз керек дегенді білдірмейді. Дегенмен, бүгінде бұл өз халқына шын мәнінде жақсылық тілейтін саясаткерлердің жауапкершілігіне байланысты.

Жаңа қақтығыстар мен қантөгістер ошағының пайда болуына жол беруге болмайды. Керісінше, 1994 жылы ТМД-ға барлық қатысушылардың бірлескен күш-жігерімен Кавказ бен Тәжікстандағы қантөгісті тоқтатуға қол жеткізу қажет. Алдағы жылды сенім жылы, өзара қатынастарды нығайту жылы, шекараларды ашу жылы, Достастық Мемлекеттерінің ортақ нарығын құру жылы деп жариялау керек. Мұны халықтар үмітпен тосып отыр. ТМД мемлекеттері басшылары осы туралы мәлімдеулері және ең болмағанда бір рет өз міндеттерін орындаулары тиіс.

Қазақстан, өз Конституциясында халықтарды ұлттық белгісіне, діни нанымы мен сеніміне қарай бөлмей олардың құқық теңдігін салтанатты түрде жариялады. Және оны іс жүзінде орындап келеді. Қазақстандықтар өз болашағына, балаларының келешегіне сенімді, өйткені олар өз отанында – Қазақстан Республикасында тұрады. Біз барлық көршілерімізбен достықта тұрғымыз, сауда жасағымыз және араласқымыз келеді. Біздің ешбір мемлекетке ешқандай да талабымыз жоқ. Біз өзімізге де осындай көзқарасты қалаймыз.

Бізді экономикалық өмірде біртұтас энергия жүйесінің үзілмес күретамырымен байланыстырғаны сияқты, біздің барлығымыз да өзіміздің адами қарым-қатынасымызда сондай тығыз бауырластық байланыстамыз. Біртұтас экономикалық және ортақ адамзаттық кеңістікте өмір сүре отырып, бұл туралы қашанда есте ұстау қажет.

**ИЗ ВЫСТУПЛЕНИЯ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
НА ТОРЖЕСТВЕННОМ СОБРАНИИ В ЭКИБАСТУЗЕ,
ПОСВЯЩЕННОМ ПУСКУ НА ГРЭС-2 ВТОРОГО ЭНЕРГОБЛОКА
МОЩНОСТЬЮ 500 МЕГАВАТТ***

Экибастуз, 22 декабря 1993 года

...На фоне сложностей и трудностей нынешнего этапа истории это событие по праву стало очень значительным для экономики нашей республики. Пуск нового энергоблока является итогом напряженной работы многотысячного актива энергоносителей и энергомонтажников. Причем не только Казахстана, но всего Содружества Независимых Государств.

Это результат труда турбостроителей Санкт-Петербурга, электромашиностроителей Новосибирска и Запорожья, котлостроителей подмосковного Подольска, а также вахтовиков-тепломонтажников из России, Азербайджана, Туркменистана, Узбекистана, Кыргызстана и Таджикистана. Их помощь была очень весомой.

Такой факт лучше любого другого свидетельствует о несомненной пользе экономической интеграции между нашими странами, говорит о неразрывности наших не только хозяйственных, но и человеческих связей.

...Объективные причины пока препятствуют полному набору нагрузки на Экибастузской ГРЭС-1. Но и при этом уже сегодня энергосистемы Павлодарской, Акмолинской, Карагандинской, Северо-Казахстанской, Кустанайской и Алматинской областей, действующие на экибастузских углях, вырабатывают до 50 процентов всей производимой в республике электроэнергии. И очень важно, она имеет самую низкую себестоимость – в два раза ниже, чем в среднем по республике, и в три с лишним раза, чем та, которая покупается нами за пределами страны. И этот фактор в кризисные моменты нашего становления как экономически независимого государства приобретает особую роль.

Более того, Экибастузский энергетический узел уже сегодня имеет и международное значение. Свыше 30 миллионов тонн экибастузского угля в год поставляется на важнейшие энергоисточники России, Украины и

---

* "Казахстанская правда", 24 декабря 1993 года.

Прибалтики. Магистральные ЛЭП связывают Экибастуз с Западной Сибирью и Уралом.

Но на нынешнем этапе развития энергетики Казахстана важнейшей задачей является обеспечение передач электроэнергии по строящимся ЛЭП сверхвысокого напряжения на испытывающий ее острый дефицит юг республики, а также форсированное строительство Южно-Казахстанской ГРЭС на базе дешевых энергетических углей, добываемых в Экибастузе открытым способом.

Правительством республики разработана национальная энергетическая программа, в которой приоритетное внимание уделяется развитию электроэнергетики, особенно Экибастузского топливно-энергетического комплекса, без которого немислимо нормальное функционирование, по сути дела, всей многоотраслевой экономики суверенного Казахстана.

Реализация мероприятий энергопрограммы позволит поднять производство электроэнергии к 2010 году до 160 млрд. киловатт-часов, увеличив его по сравнению с нынешним в два раза. За этот же период потребление электроэнергии достигнет 140 млрд. киловатт-часов – рост в полтора раза.

Таким образом, если в текущем году общее производство электроэнергии отстает от потребления на 10 млрд. киловатт-часов, то к 2010-м ее выработка будет превышать потребность на 20 млрд., а самобаланс электроэнергии достигается на рубеже 2000 года.

Выполнять намеченные крупномасштабные работы придется в основном собственными силами. Поэтому энергетики, энергостроители и угольщики должны уяснить себе, что их опыт, умение трудиться в полной мере найдут место в реализации наших планов по обеспечению энергетической независимости Казахстана, укреплению его экономического потенциала.

...Мы живем в очень непростое, насыщенное сложными событиями время, все республики бывшего СССР стали суверенными государствами. Что признано мировым сообществом. Но, это вовсе не означает, что мы не должны тесно сотрудничать во благо наших стран и народов, сохранять веками нажитое добрососедство и дружбу. Однако сегодня это зависит от ответственности политиков, по-настоящему желающих добра своим народам.

Нельзя допустить возникновения новых очагов столкновений и кровопролитий. Напротив, в 1994 году необходимо совместными усилиями всех участников СНГ добиться прекращения братоубийства на Кавказе и в Таджикистане. Надо объявить будущий год годом доверия, годом укрепления взаимосвязей, годом открытия границ, годом создания общего рынка

государств Содружества. Этого с надеждой ждут народы. Главы государств СНГ должны заявить об этом и хоть раз выполнить свои обязательства.

Казахстан в своей Конституции торжественно объявил равенство прав своих народов, не разделяя их по признакам национальности, вероисповедания и убеждениям. И следует этому на деле. Казахстанцы спокойны за свое будущее, будущее детей потому, что они живут на своей родине – в Республике Казахстан. Мы хотим дружбы и доверия со всеми соседями, хотим торговать и общаться, у нас нет ни к какому государству никаких претензий. Мы хотим такого же отношения и к нам.

Так же как единая энергосистема связывает нас неразрывными артериями в экономической жизни, сказал в заключение Глава государства, так же кровно связаны и все мы в наших человеческих взаимоотношениях. Живя в едином экономическом и общечеловеческом пространстве, надо помнить об этом всегда.

**ИЗ БЕСЕДЫ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
С ЖУРНАЛИСТАМИ ПОСЛЕ ВСТРЕЧИ ГЛАВ ГОСУДАРСТВ –
ЧЛЕНОВ СНГ ***

Ашгабат, 24 декабря 1993 года

...Я расцениваю состоявшийся саммит как весьма успешный. И, возможно, именно с этого дня начнется новая жизнь СНГ.

Для столь оптимистичного вывода есть веские основания. Подписаны почти все соглашения, подготовленные к рассмотрению. Заложен механизм взаимодействия стран Содружества на более гибкой основе. Сформулированы также основные критерии функционирования экономического союза, базирующиеся на принципах открытости и доверия. И, что не менее важно, удалось подключить к договору о создании экономического союза Туркменистан. А это не что иное, как завершение формирования единой экономической системы республик, входящих в СНГ.

...Какие бы границы нас ни разделяли, в каких бы суверенных государствах ни приходилось жить, все мы выросли в одном Отечестве, на одной земле. Эта земля обильно полита кровью и потом наших предков. В результате вот такого тесного совместного проживания у нас выработаны столь уникальные узы человеческих отношений, что они стали нашим общим бесценным достоянием.

Сейчас всем нам приходится трудно, но я уверен, что мы сумеем все преодолеть, просто обязаны снова быть на высоте положения. И это на нас, руководителей государств, возлагает особую ответственность. Надо как можно скорее найти пути улучшения жизни наших народов, принимать решения прежде всего в интересах простых людей.

В новом году я желаю всем нашим народам вести дела так, чтобы не растерять бесценное наследство родства, братства и дружбы. Лично у меня нет сомнения: придет день – и история востребует все это. И мы должны быть всегда готовы к этому.

---

* "Казахстанская правда", 28 декабря 1993 года.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ
Н. Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ "ПОСТФАКТУМ" АҚПАРАТ АГЕНТТІГІНІҢ
ТІЛШІСІМЕН СҰХБАТЫ***

---

30 желтоқсан 1993 жыл

**ЕГЕМЕН ҚАЗАҚСТАН ӨЗІНДЕГІ БАРЛЫҚ ҰЛТ АЗАМАТТАРЫНЫҢ
ТЫНЫШТЫҒЫ МЕН ТЕҢ ҚҰҚЫҒЫ ҮШІН ЖАУАП БЕРЕДІ**

Сұхбатта республикамыздағы қос азаматтық және тіл саясаты, ТМД-дағы интеграциялық процестердің болашағы, Қазақстан парламентіне алдағы сайлау және өкіметтің жоғарғы буынындағы кадр саясаты туралы көкейкесті мәселелер көтерілді.

Тілші:

– Егер Қазақстанда орыс тілді тұрғындардың проблемасы жоқ болса, онда республикада қос азаматтық туралы заңды неге енгізбеске?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Біздің Конституциямыз қос азаматтыққа жол бермейді. Бірақ адамдарды толғандырып отырған бұл емес.

10 ай ішінде Қазақстанға 154 мың орыс көшіп келді, соның ішінде Орта Азиядан келгендер – 54 мың. Кетіп жатқандар да бар. Қазір эмиграция Қазақстанның ұлты неміс азаматтары есебінен көбейіп отыр. Олардың тек осы жылы ғана 300 мыңы көшіп кетті. Төпе-теңдік біздің пайдамызға шешілмей отыр. Бірақ, Мәскеудегі АҚШ, Израиль, Батыс Еуропа мемлекеттері елшіліктерінде Ресей азаматтары осы елдерге көшіп барып, сол жақта мәңгі қалу мақсатымен шақырту алуға үміттеніп кезекте тұрған жоқ па? Неге біз бұл туралы ештеңе айтпаймыз? Дәлел ретінде эмиграцияны мысалға келтіру – саяси сөзuarлық қана.

Адамдарды толғандыратын басқа нәрсе. Мысалы, маған турасынан былай дейді: қазіргі саясат барда, Назарбаев барда біз мазасызданбаймыз, бірақ біз ертең өз балаларымыздың күні қандай болады деп ойлануға тиіспіз. Бұл адамдарды мен жақсы түсінемін. Сондықтан Азаматтық туралы Заңда көп реніш туғызған бірнеше ережені өз Жарлығыммен бекіттім. Атап

---

* "Егемен Қазақстан", 30 желтоқсан 1993 жыл.

айтқанда, бастапқыда азаматтық алу үшін 5 немесе 10 жыл мерзімнің қажеттігі біздің республикаға көшіп келмек болған қазақстандықтардың жақын туыстарына да қолданылатын. Қазір азаматтық беру жөніндегі құжаттарды қарау алты айдан артық созылмайды. Бұдан басқа, әр қазақстандықтың өз азаматтығын айқындау мерзімі 1995 жылғы наурыздың 1-іне дейін ұзартылды.

Айтқандайын, мен Борис Ельцин мен Виктор Черномырдинге Қазақстан мен Ресей федерациясындағы азаматтыққа байланысты негізгі принциптер туралы шарт жобасын тапсырдым. Біз оған қол қоямыз ғой деп ойлаймын.

Осы құжатқа сәйкес келісуші жақтар қазақтар мен орыстардың азаматтық алуының оңайлатылған тәртібін белгілейтін тиісті заң актілерін дереу қабылдау міндетін мойнына алады. Олардың арыздары берілген күннен бастап алты айдан аспайтын мерзімде қаралуға тиіс. Бұдан басқа, шарт жобасында көзделгеніндей, екі-ақ Қазақстан азаматтарының шарт бойынша Ресей Федерациясы қарулы күштерінде, Ресей Федерациясы азаматтарына біздің республикада әскери қызмет атқаруға рұқсат ететін заң актілерін қабылдайды. Бұл халық шаруашылығы мамандарына да қатысты.

Бұл шарт барлық проблемаларды жояды деп есептеймін, орыстар мен қазақтардың бөлісе алмайтындай ештеңесі жоқ.

Тілші:

Біздің Қазақстандағы екінші тіл қызықтырады. Мысалы Ресей өзінің құрамына кіретін барлық ұлт республикаларында, өлкелер мен облыстарда орыс тілін екінші мемлекеттік тіл деп жариялауды ұсынып отыр. Қазақстан мұны істеуден неліктен табандылықпен бас тартып отыр, мұнда бәрі дерлік орыс тілінде сөйлейді ғой?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Біздің Конституциямызда орыс тілі ұлтаралық қатынас тілі болып табылады деп жазылған. Негізгі Заңда ұлтаралық тіл мемлекеттік тілмен қатар қолданылатындығы туралы да анық айтылған. Ал мемлекеттік немесе ұлтаралық тілді білмегендігі себепті адам құқығына қысым көрсетуге Қазақстан аумағында жол берілмейді. Сеніңіздер, сіздер республикада қазақ тілін білмегендігі үшін жәбір көріп жүрген адамды таппайсыздар.

Бірақ, сегіз миллион халықтың ана тілі – қазақ тілі жоғала бастады. Қазақ тілін мемлекеттік тіл деп жариялау қажет болды (және бұл туралы орыс халқының өзі де айтты).

Көп ұлтты Қазақстандағы негізгі екі этнос – қазақтар мен орыстар бар. Сондықтан ең бастысы – олардың өзара қарым-қатынасындағы жайлылық пен тыныштық. Алайда, мен мәселені басқаша қойған болар едім: бүгін мемлекеттік егемендік жариялаған қазақтар Қазақстанда тұратын барлық ұлттардың, ең алдымен, әрине, орыстардың тыныштығы мен тең құқығы үшін жауап береді. Мен де Қазақстаннан бірде-бір адамның кетпегенін

қалаймын. Бұл – біздің экономикамыз үшін, жалпы бүкіл саясат үшін, халық үшін зор шығын.

Тілші:

– Халықаралық интеграция жөніндегі өз идеяңыз қалай дамиды?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Білесіздер ме, мен гүлденудің бөлшектену арқылы емес, бірлесу арқылы келуге тиіс екендігі туралы өз көзқарасымды өзгерткен жоқпын. Егер сом аймағын сақтап қалуда менің әрекетім зая кетсе, бұған енді ештеңе де істей алмайсың. Бұған біз кінәлі емеспіз, бірақ мен Ресей жағын да түсінемін. Экономист ретінде түсінемін, ал саясатшы ретінде – түсінбеймін. Өйткені стратегиялық тұрғыдан сом аймағын жоғалту – Ресей үшін ұтылыс болып табылады.

ТМД елдері Батыс Еуропа мемлекеттерінің жолымен жүріп, олардың жақындасуы тәжірибесін зерттеуі керек деп есептеймін. Оның үстіне, бұрынғы одақ республикаларының тәжірибесі арқылы олар мұны еуропалықтарға қарағанда әлдеқайда тез істей алады. Заңдарды жақындастырып, ортақ парламент, ТМД консультациялық-үйлестіру комитеті негізінде ортақ үкімет құру қажет. Экономикалық одақ көздейтін кеден, банк, төлем және басқа одақтарды тезірек құру керек.

Айтқандайын, экономикалық одақтың жобасы, оның идеясы Қазақстаннан шыққан. Қорғаныс одағының жобасын да Қазақстан енгізді. Мемлекетаралық кедергілерді алу, шекараларды алу ұсынысы да Қазақстанда дүниеге келді. Осыдан кейін бізге қандай кінә қойылмақ? Мен дәл осындай айқындаманы бекем ұстанамын – пайдалы байланыстарды үзбеу керек.

Тілші:

– Сізді Ресейшіл саясат жүргізеді деп кінәламай ма?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Кінәлайды. Тегінде, жақсылап ойланбағандықтан болса керек. Бізде де ұлтшылдар бар, бақытымызға қарай, олар өте аз. Олар, әрине, қазір республика бастан кешіп отырған қиындықтарды көлденең тартып, саудаға салып жүр.

Мен өзімнің Ресей бесігінде тәрбиеленгенімді ешкімнен жасырмаймын. Менің әкемнің достарының бәрі орыстар мен украиндар болған. Мектепте де мен олардың балаларымен бірге оқыдым. Украинада мен металлург болып шықтым. Мені инженер еткен орыс металлургтері, өйткені ол кезде қазақтар арасында металлургтер жоқ болатын және болуы да мүмкін емес еді. Докторлық диссертациямды Ресей ғылым академиясында қорғадым. Ресейдің арқасында білім алып, қазіргі экономиканы дамытқан басқа да

қазақтар аз ба? Егер тек жамандықтарды ғана тізе берсек, мұнымен жұрттың бәрін бір-біріне қарсы қоюға болады, онда біз жан-жаққа мүлдем бытырап кетеміз.

Ал жақсылықты есте ұстау керек. Алматыдан 25 шақырым жерде құрылған Панфилов дивизиясы 1941 жылы Мәскеуді қорғады. Ұрыс даласында қазақтар да, орыстар да қаза тапты. Ал елдің Еуропалық бөлігі гитлершілерден азат етілгенде қазақстандықтар өздерінің соңғы сиырларын сонда жөнелтті, өйткені фашист етігінің табанында тапталған адамдардың күні қараң еді. Мұндайды ұмыту – күнә.

Иә, мені кінәлайды, бірақ мен адамдарға: Қазақстан стратегиялық тұрғыдан Ресеймен бірге болуға тиіс, орыстардың да, қазақтардың да аман сақталып қалу мәселесі осында жатыр, бүгін таңда Ресей Қазақстанға қаншалықты қажет болса, Қазақстан да Ресейге соншалықты қажет деп түсіндіру үшін де Президент болып отырмын.

Бізді Ресейден ресурстарды тасып әкетіп жатыр деп бекер кінәлайды. Біз экономикалық тұрғыдан Ресейсіз күн көре алмаймыз деп бұрын айтылып келген еді. Біз қазір азық-түлік жағынан да, энергетика жағынан да Ресей Федерациясынан тәуелсізбіз. Тіптен, керісінше, Қазақстан Ресейге емес, Ресей Қазақстанға көбірек қарыздар. Жыл сайын 34 миллион тонна Екібастұз көмірі Ресейдің 100 электростансасына жіберіледі, ал бұл үшін бізге қазір бір тиын да төлемейді – жағдай солай қалыптасқан. Бірақ, қыстың көзі қырауда көмір жөнелтуді тоқтатуға бола ма? Мен жыл сайын 250 мың вагонды тиіп жіберуге мәжбүр етудемін.

Сондықтан бір-бірімізді бір нәрселерге бола кінәлау – лайықты іс емес. Стратегияны таңдау жағынан менікі дұрыс деп ойлаймын. Ресей мен Қазақстан жақсы қарым-қатынаста болуға тиіс. Оның үстіне, біздің халықтарымыз бір-бірін түсінеді, ал, бұл – ең бастысы.

Тілші:

– Қазақстанда парламент сайлауы кезінде жақында Ресейде өткен сайлаудың тәжірибесі қалай ескерілмек?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Біз бұл тәжірибені сөзсіз ескереміз. Дегенмен, біздегі жағдай Ресейдегіден біршама өзгеше. Бізде Парламент жұмысын тоқтату туралы Заңды парламенттің өзі қабылдады.

Жергілікті кеңестерді тарату туралы Заңды да парламент қабылдады. Келесі сайлауды 1994 жылғы наурыздың 7-сіне тағайындаған да парламенттің өзі.

Қазір республика сайлауға дайындалып жатыр. Әрине, парламентке демократия мен нарықтық экономика принциптерін ұстанатын адамдардың келгенін қалаймыз. Мен осылай болады деп үміттенемін. Бірақ, бізде де қиын жағдай қалыптасуы ықтималдығын жоққа шығаруға болмайды. Мұндай

істерде Ресейдің әсерінен шығу қиын. Ол жақта ұлтшылдық немесе шовинистік бас көтерсе, бұл біздің республикада да көрініс табады. Бірақ, былай айтқанда, Қазақстан бұл ағымдарға Ресейде болғанындай кең өріс беріп қоймайды.

Тілші:

– Саяси ортада Премьер-министр Сергей Терещенко қызметінен кетеді екен деген қауесет тіптен басылмай отыр. Бұл туралы Президент не ойлайды екен?

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаев:

– Менің Премьерді ауыстыру ниетім жоқ. ТМД-ның бірқатар елдерінде үкімет пен Премьерді үш реттен ауыстырды, одан қандай пайда түсті? Бұл республикалардағы басшылардың жиі алмасуы қазір істес болып, келіссөз жүргізетін ешкімнің қалмауына әкеп соқтырды. Оның үстіне, Терещенко – тәжірибелі басшы. Ол тек сенімді серік қана емес, оттан да, судан да өткен адам. Ол ауданды, облысты басқарды, ауыл шаруашылығын жақсы біледі, инженер-механик. Қазақ тілін де кейбір қазақтарға қарағанда жақсы меңгерген. Бірақ, кемшіліктер оның да, менің де басымда бар болар, ал үкіметті қашанда сынап жатады ғой.

Жаңа жыл мен Рождество мейрамдары алдында, өз атымнан, қазақ халқы мен біздің республиканың көп ұлтты халқы атынан барлық ресейліктерге бір ғана тілек – Жаңа жылда біз бірге өмір сүрген ұзақ жылдар ішінде ие болған бірлесіп өмір сүру байланыстарын сақтап, осы қиын кезеңде оларды жоғалтпастан, қайта нығайта түсуді тілеймін. Біздің халықтарымыздың бақыты даму жолын табуда жатыр. Біз оны табамыз да. Қазақстан мен Ресей арасындағы тату көршілік қатынастар қашанда халықтар мен олардың лидерлеріне қарапайым адамдарға қажетті шешімдерді таба алатындай кемеңгерлікке кенелтіп келгені анық.

**ИНТЕРВЬЮ
ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН Н. А. НАЗАРБАЕВА
ИНФОРМАЦИОННОМУ АГЕНТСТВУ "ПОСТФАКТУМ"***

декабрь 1993 года

**СУВЕРЕННЫЙ КАЗАХСТАН ОТВЕЧАЕТ ЗА СПОКОЙСТВИЕ И
РАВНОПРАВИЕ ПРОЖИВАЮЩИХ В НЕМ ГРАЖДАН ВСЕХ
НАЦИОНАЛЬНОСТЕЙ**

Корреспондент:

... – Если в Казахстане нет проблемы русскоязычного населения, то почему бы в республике не ввести закон о двойном гражданстве? Тем более что Россия не отказывается от такого намерения.

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– Наша Конституция не допускает двойного гражданства. Но людей беспокоит не это. За 10 месяцев 154 тысячи русских прибыли в Казахстан, в том числе 54 тысячи из Средней Азии. Есть и те, кто уезжает. Сейчас эмиграция увеличилась за счет немецких граждан Казахстана. Их только в этом году уехало 300 тысяч человек. Баланс получился не в нашу сторону. Но разве в Москве в посольствах США, Израиля, государств Западной Европы не стоят граждане России в очередях с надеждой получить визу на выезд в эти страны с целью навсегда остаться там? Почему мы ничего не говорим об этом. Приводить в качестве аргумента эмиграцию – это политический популизм.

Людей беспокоит другое. Например, мне прямо говорят: пока есть сегодняшняя политика, пока есть Назарбаев, мы не беспокоимся, но мы должны думать, что будет с нашими детьми завтра. Я очень хорошо понимаю этих людей. Поэтому своим указом исправил в Законе о гражданстве несколько положений, которые вызывали много нареканий. В частности, первоначально 5-летний или 10-летний срок получения гражданства распространялся и на ближайших родственников казахстанцев, желающих переехать в нашу республику. В настоящее время документы на предоставление гражданства не могут рассматриваться больше шести месяцев. Кроме того, продлен до 1 марта 1995 года срок, в течение которого каждый казахстанец должен определиться с гражданством.

Кстати, я передал Борису Ельцину и Виктору Черномырдину проект договора об основных принципах, связанных с гражданством в Казахстане и РФ. Думаю, мы его подпишем.

---

* "Казахстанская правда", 30 декабря 1993 года.

В соответствии с этим документом договаривающиеся стороны возьмут на себя обязательство безотлагательно принять соответствующие законодательные акты, устанавливающие упрощенный порядок приобретения гражданства казахами и русскими. Их заявления должны рассматриваться не позднее шести месяцев со дня подачи. Кроме того, как предполагает проект договора, стороны примут законодательные акты, разрешающие гражданам Казахстана проходить военную службу по контракту в Вооруженных силах РФ, а граждане РФ – в нашей республике. Это же относится и к специалистам народного хозяйства.

Считаю, что этот договор снимет все проблемы. Русским и казахам делить нечего.

Корреспондент:

Нас интересует проблема второго языка в Казахстане. Например, Россия, предлагает объявить во всех входящих – в нее национальных республиках, краях и областях русский вторым государственным языком.

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– Почему же Казахстан так настойчиво отказывается сделать это, если здесь почти все говорят на русском?

– В нашей Конституции записано, что русский является языком межнационального общения. В Основном законе четко сказано и о том, что язык межнационального общения употребляется наравне с государственным, а ущемление прав человека по поводу незнания государственного или межнационального языка на территории Казахстана не допускается. Уверяю, вы не найдете в республике человека, которого притесняли бы из-за незнания казахского языка.

Но казахский язык, язык восьмимиллионного народа, стал просто исчезать. Надо было (причем само русское население об этом сказало) казахский язык объявить государственным.

В многонациональном Казахстане два основных этноса – казахи и русские. Поэтому благополучие и спокойствие в их взаимоотношениях – это самое главное. Однако я бы поставил вопрос иначе: сегодня казахи, объявившие государственный суверенитет, отвечают за спокойствие и равноправие проживающих в Казахстане граждан всех национальностей, прежде всего, конечно, русских. И я выступаю за то, чтобы ни один человек не уезжал из Казахстана. Это – потери для нашей экономики и вообще для политики, для народа.

Корреспондент:

– Как будет развиваться идея о международной интеграции. Вы можете спрогнозировать?

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– Знаете, я не изменил своей точки зрения на то, что процветание должно приходиться через объединение, не через разъединение. И если не удалось мои "потуги" сохранить рублевую зону, тут ничего не поделаешь. Мы в этом

не виноваты, но и российскую сторону я тоже понимаю. Как экономист понимаю. Как политик – нет, потому что стратегически потеря рублевой зоны – проигрыш для России.

Странам СНГ нужно идти по пути государств Западной Европы, изучить их опыт сближения. Тем более что при опыте, который имеют республики бывшего Союза, они смогут сделать это гораздо быстрее, чем европейцы. Необходимо сближать законодательство, создавать общий парламент, общее правительство на базе консультативно-координационного комитета СНГ. Надо быстрее создавать таможенный, банковский, платежный и другие союзы, которые предусматривает экономический союз.

Кстати, проект экономического союза, его идея принадлежат Казахстану. Проект оборонного союза внесен Казахстаном. Предложение снять межгосударственные барьеры, снять границы тоже родилось в Казахстане. Какие после этого к нам могут быть претензии? Я твердо стою именно на такой позиции – не надо рвать полезные связи.

Корреспондент:

– Не упрекают ли Вас за пророссийскую политику?

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– Упрекают. Прежде всего, видимо, по недомыслию. У нас тоже есть националисты. К счастью, их очень мало. Они, конечно, спекулируют на трудностях, которые переживает республика.

Я ни от кого не скрываю, что меня воспитала российская колыбель. Все друзья моего отца были русские и украинцы. С их детьми я учился в школе. На Украине я стал металлургом. Инженером меня сделали русские металлурги, потому что среди казахов в ту пору их не было, да и не могло быть. Защитил докторскую диссертацию в Российской академии наук. А разве мало других казахов, которые и получили образование, и развили сегодняшнюю экономику благодаря России? Если заикнуться только на плохом, то можно так всех друг против друга восстановить, что мы окончательно разбежимся в разные стороны.

А вспоминать нужно хорошее. В 1941 году Москву защищала Панфиловская дивизия, сформированная в 25 километрах от Алматы. Там полегли и казахи, и русские. А когда европейская часть была освобождена от гитлеровцев, казахстанцы последних коров туда отправляли, потому что побывавшим под фашистским сапогом людям было труднее. Такое грех забывать.

Да, меня упрекают, но на то я и Президент, чтобы объяснять людям: стратегически Казахстан должен быть вместе с Россией. В этом вопрос выживания и сохранения как русских, так и казахов. И Казахстан нужен России сегодня так же, как и Россия Казахстану.

Нас зря упрекают, что тянем из России ресурсы. Это раньше говорили, что экономически мы не проживем без России. Сейчас мы ни по продовольствию, ни по энергетике от Российской Федерации не зависим. Даже наоборот, Россия больше должна Казахстану, чем Казахстан России. 34 миллиона экибастузского угля ежегодно поставляется на 100 электро-

станций России, хотя нам за него сейчас не платят ни копейки – так сложились обстоятельства. Но разве зимой можно прекратить поставки угля? Я заставляю грузить 250 тысяч вагонов ежегодно.

Поэтому упрекать друг друга в чем-то – дело неблагодарное. Думаю, что в выборе стратегии я прав. Россия и Казахстан должны поддерживать хорошие отношения. Тем более что понимание между нашими народами есть, а это главное.

Корреспондент:

– Как при выборах Парламента в Казахстане собираются учесть опыт недавно прошедших выборов в России?

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– Безусловно, мы этот опыт учтем. Хотя у нас несколько иная ситуация, чем в России. У нас закон о прекращении работы Парламента принял сам Парламент. Закон о роспуске местных Советов также принял Парламент. И сам Парламент назначил на 7 марта 1994 года следующие выборы.

Сейчас республика готовится к ним. Конечно, мы хотим, чтобы в Парламент пришли люди, приверженные принципам демократии и рыночной экономике. Я надеюсь, что именно так и будет. Но нельзя исключать возможность, что и у нас сложится тяжелая ситуация. От влияния России в подобных делах трудно уйти. Когда там поднимается национализм или шовинизм, это откликается и в нашей республике. Но я надеюсь, что Казахстан, так сказать, не выпустит эти тенденции в широкую степь, как это получилось в России.

Корреспондент:

В политических кругах ходят упорные слухи об отставке Премьер-министра Сергея Терещенко. Что думает по этому поводу Президент?

Президент Республики Казахстан Н. А. Назарбаев:

– У меня нет намерений менять премьера. Ну какой прок от того, что в ряде стран СНГ поменяли по три правительства или по три премьера? Частая смена руководства в этих республиках привела к тому, что сейчас не с кем иметь дело и вести переговоры. Кроме того, Терещенко – опытный руководитель. Это не только соратник, а человек, который прошел все. Он руководил районом, областью, разбирается в сельском хозяйстве, инженер-механик. Хорошо знает казахский язык, пожалуй, получше, чем некоторые казахи. Но недостатки, наверное, есть и у меня, и у него, а правительство критикуемо всегда.

...Перед Новым годом и в рождественские праздники хочу от себя лично, от имени казахского народа и многонационального народа нашей республики пожелать всем россиянам лишь одного – сохранить в новом году те узы взаимоотношений, которые мы приобрели за много лет совместного проживания, укрепить и не растерять их в это трудное время. Счастье нашего народа заключается в том, чтобы найти путь развития, и мы его найдем. Добрососедские отношения между Казахстаном и Россией всегда давали мудрость народам и их лидерам находить такие решения, которые были необходимы простым людям.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ыстанбұлда Экономикалық ынтымақтастық ұйымына мүше мемлекеттер басшыларының екінші кездесуінде сөйлеген сөзі "Ыстанбұл: болашаққа ұмтылған ұйым" <i>Ыстанбұл, 6 шілде 1993 жыл</i>	5
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на форуме глав государств - членов Организации экономического сотрудничества (ОЭС) "Нам импонирует идея открытости" <i>Стамбул, 5-7 июля 1993 года</i>	8
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Таиландқа ресми сапармен барған кезінде сөйлеген сөзі <i>Бангкок, 21 шілде 1993 жыл</i>	13
Соболезнования Президента Казахстана Н. А. Назарбаева Президенту Российской Федерации Б. Ельцину, Председателю Совета Министров РФ В. Черномырдину, родным и близким главы временной администрации в Ингушской Республике и Северной Осетии В. Поляничко, трагически погибшего в зоне конфликта <i>Алматы, 4 августа 1993 года</i>	14
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қытай парламенті делегациясымен кездесу барысында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 5 тамыз 1993 жыл</i>	15
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Останкино" телерадиокомпаниясының тілшісіне берген сұхбаты "Кіммен болатынымыз – болашақты айқындайтын стратегиялық мәселе" <i>Мәскеу, тамыз 1993 жыл</i>	16

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Оралдың ірі кәсіпорындары директорларымен кездесуінде сөйлеген сөзі "Еселі еңбектің берері көп" <i>Орал, 8 тамыз 1993 жыл</i>	21
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың ауған-тәжік шекарасында болған қарулы оқиғаға байланысты Ауғанстан Президенті Бурхануддин Раббаниға жолдаған хаты <i>Алматы, 14 тамыз 1993 жыл</i>	23
Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева Президенту Афганистана Бурхануддину Раббани в связи с вооруженным инцидентом, происшедшим на афгано-таджикской границе <i>Алматы, 14 августа 1993 года</i>	24
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ақмола облысына ресми сапары кезінде сөйлеген сөзі <i>Ақмола, 19 тамыз 1993 жыл</i>	25
Выступление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева во время рабочей поездки по Акмолинской области <i>Ақмола, 19-20 августа 1993 года</i>	34
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ақтөбе облысына ресми сапары кезінде тұрғындардың сұрақтарына берген жауабы <i>Ақтөбе, 26 тамыз 1993 жыл</i>	42
Ответы Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на вопросы жителей Актюбинской области во время рабочего визита "Когда станут богатыми граждане – станет богатым государство" <i>Актюбинская область, 26 августа 1993 года</i>	43
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ядролық қаруға қарсы халықаралық конгреске қатысушыларға арналған мәлімдемесі <i>Алматы, 28 тамыз 1993 жыл</i>	45
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам Международного антиядерного конгресса <i>Алматы, 28 августа 1993 года</i>	46
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Халықаралық ядролық жарылысқа қарсы конгрестің отырысында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 30 тамыз 1993 жыл</i>	47

Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на антиядерном конгрессе "Ядерный дракон обуздан, но..." <i>Алматы, 30 августа 1993 года</i>	52
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың мемлекеттік холдингтік және акционерлік компаниялар басшыларының қатысуымен өткен кеңесте сөйлеген сөзі "Біздің түпкі мақсатымыз – жаңа нағыз меншік иелерін жасау" <i>Алматы, 3 қыркүйек 1993 жыл</i>	55
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на совещании с участием руководителей государственных холдинговых и акционерных компаний <i>Алматы, 3 сентября 1993 года</i>	60
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Еуразия елдері халықаралық әйелдер конференциясына қатысушыларға арнаған құттықтауы <i>Алматы, 8 қыркүйек 1993 жыл</i>	65
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на открытии Дней культуры РФ в Казахстане <i>Алматы, 10 сентября 1993 года</i>	66
Ответы Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на вопросы корреспондента "Казахстанской правды" во время посещения Северо-Казахстанской области "Экономический союз Казахстана и России не посягает на политическую независимость республики" <i>Северо-Казахстанская область, 14 сентября 1993 года</i>	67
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Түркі поэзиясының халықаралық екінші фестиваліне қатысушыларға арнаған құттықтауы <i>Алматы, 15 қыркүйек 1993 жыл</i>	70
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам второго Международного фестиваля тюркской поэзии <i>Алматы, 15 сентября 1993 года</i>	71

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың қазақстандық механизатор, тракторшы мамандығын игеру жолындағы республикадағы әйелдер қозғалысына бастама салған Кәмшат Дөненбаеваның 50 жасқа толуына орай құттықтауы <i>Алматы, 16 қыркүйек 1993 жыл</i>	72
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Фигаро" француз газетіне берген сұхбаты <i>Алматы, 16 қыркүйек 1993 жыл</i>	73
Из интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева французской газете "Фигаро" <i>Алматы, 16 сентября 1993 года</i>	75
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ресейде қалыптасқан саяси ахуалға байланысты мәлімдемесі <i>Алматы, 22 қыркүйек 1993 жыл</i>	76
Заявление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева <i>Алматы, 22 сентября 1993 года</i>	77
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың ТМД-ға мүше мемлекеттер басшыларының кезекті мәжілісіне қатысу үшін бара жатып, авиалайнерінің бортындағы журналистермен сұхбаты "ТМД елдері арасындағы экономикалық одақ құру тек олардың мүдделеріне ғана емес, сондай-ақ бүкіл дүниежүзілік қоғамдастықтың ізгі тілегіне де сай" <i>Президент ұшағының борты, 23 қыркүйек 1993 жыл</i>	78
Интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева корреспондентам КазТАГ "Заключение экономического союза между странами СНГ отвечает не только их интересам, но и устремлениям всего мирового сообщества" <i>Борт президентского самолета, 23 сентября 1993 года</i>	82
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Семейдегі өнеркәсіп орындарының басшыларымен кездескен кезде сөйлеген сөзі <i>Семей, 28 қыркүйек 1993 жыл</i>	86
Из выступлений Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева перед жителями Семипалатинской области во время рабочего визита "Успех реформ зависит от нашей решимости работать по-новому" <i>Семипалатинская область, 27-28 сентября 1993 года</i>	88

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ресейде қалыптасқан саяси ахуалға байланысты мәлімдемесі <i>2 қазан 1993 жыл</i>	91
Заявление Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева о событиях в России <i>2 октября 1993 года</i>	92
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Қазақстан Халық бірлігі" одағының I съезінде сөйлеген сөзі Алматы, 2 қазан 1993 жыл.....	93
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Жоғарғы Кеңестің XI сессиясында сөйлеген сөзі "Ұлтаралық бірлік пен экономикалық егемендік – біздің іпгерілеуіміздің басты да сенімді негізі" <i>Алматы, 12 қазан 1993 жыл</i>	95
Из доклада Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на XI сессии Верховного Совета о социально-экономическом положении республики и активизации проводимых реформ <i>Алматы, 12 октября 1993 года</i>	110
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қытайға ресми сапармен барған кезінде сөйлеген сөзі <i>Пекин, 19 қазан 1993 жыл</i>	126
Из интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева журналистам, освещавшим визит в КНР <i>19 октября 1993 года</i>	128
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың кәсіпкерлердің "Алматыда кездесу" халықаралық форумына қатысушыларды құттықтауы <i>Алматы, 20 қазан 1993 жыл</i>	130
Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам форума "Алматыда кездесу" <i>Алматы, 20 октября 1993 года</i>	131
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Дүниежүзілік заң шығару конференциясына қатысушыларды құттықтауы <i>Манила, 24 қазан 1993 жыл</i>	132

Приветствие Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева участникам конференции по мировому законодательству 23 октября 1993 года.....	133
Из интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева газете "Казахстанская правда" "Газета должна быть острой. Иначе это не газета" Алматы, 10 ноября 1993 года.....	134
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Ұлттық валютаны енгізу жөнінде қазақ теледидарынан сөйлеген сөзі "Теңге талайлы болсын" Алматы, 12 қараша 1993 жыл.....	138
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева по казахскому телевидению о введении национальной валюты "Теңге будет работать" Алматы, 12 ноября 1993 года.....	140
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Қостанай, Ақтөбе, Маңғыстау және Көкшетау облыстарына жұмыс сапары кезінде жергілікті атқарушы және өкілетті органдарының, жетекші кәсіпорындар мен ұйымдар басшыларымен кездесуінде сөйлеген сөзі 18-19 қараша 1993 жыл.....	142
Из выступлений Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева во время рабочей поездки в Кустанайскую, Актюбинскую, Мангистаускую и Кокшетаускую области 18-19 ноября 1993 года.....	147
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на собрании хозяйственного актива Мангистауской области "Отъезд любого человека из Казахстана – огромная потеря для экономики республики" Мангистауская область, 18 ноября 1993 года.....	151
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың заңгерлердің республикалық кеңесінде сөйлеген сөзі Алматы, 23 қараша 1993 жыл.....	153

Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на республиканском совещании юристов по обсуждению правовой реформы <i>Алматы, 23 ноября 1993 года</i>	157
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Глобл пэнл" халықаралық конференциясында сөйлеген сөзі "Қазақстан бүкіл әлеммен белсенді іскерлік байланыстар орнатуда" <i>Нидерланд, Маастрихт, 27 қараша 1993 жыл</i>	161
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на международной конференции "Глобл пэнл" "Становление Казахстана как суверенного государства имеет необратимый характер" <i>Нидерланды, Маастрихт, 27 ноября 1993 года</i>	163
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Руханият" халықаралық қауымдастығы оған "Жыл адамы" атағы иегерінің алтын медалі мен құрмет дипломын тапсыру кезінде сөйлеген сөзі <i>Бішкек, 3 желтоқсан 1993 жыл</i>	165
Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на церемонии награждения его золотой медалью и почетным дипломом обладателя звания "Человек года" от Международной ассоциации содействия возрождению духовности "Руханият" <i>Бишкек, 3 декабря 1993 года</i>	169
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Тәуелсіздік күніне арналған салтанатты жиында сөйлеген сөзі <i>Алматы, 15 желтоқсан 1993 жыл</i>	173
Выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественном собрании, посвященном Дню независимости республики "Путь обновления – единственный путь для многонационального народа Казахстана" <i>Алматы, 15 декабря 1993 года</i>	178
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың Екібастұзда 2-ГРЭС-ің қуаты 500 мегаватт екінші энергоблогын іске қосуға арналған салтанатты жиналыста сөйлеген сөзі <i>Екібастұз, 22 желтоқсан 1993 жыл</i>	183

Из выступления Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева на торжественном собрании в Экибастузе, посвященном пуску на ГРЭС-2 второго энергоблока мощностью 500 мегаватт <i>Экибастуз, 22 ноября 1993 года</i>	186
Из беседы Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева с журналистами после встречи глав государств - членов СНГ <i>Ашгабат, 24 декабря 1993 года</i>	189
Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың "Постфактум" ақпарат агенттігінің тілшісімен сұхбаты "Егемен Қазақстан өзіндегі барлық ұлт азаматтарының тыныштығы мен тең құқығы үшін жауап береді" <i>30 желтоқсан 1993 жыл</i>	190
Интервью Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева информационному агентству "Постфактум" "Суверенный Казахстан отвечает за спокойствие и равноправие проживающих в нем граждан всех национальностей" <i>декабрь 1993 года</i>	195

Нұрсұлтан Назарбаев

ЕЛМЕН СЫРЛАСУ

VI том

Кітаптың шығуына жауаптылар

А. Жолдасбекова,

Н. Шаймердинова, Р. Әлімбаев, Д. Қауменов

Көркемдеуші редакторы

Б. Жапаров

Дизайнері

А. Байзакова

Техникалық редакторы

С. Жапарова

Корректорлары

А. Елешева, Б. Шаяхметова

ISBN 9965-642-31-1

9 789965 642319

ИБ № 021

Басуға 31.08.2009 қол қойылды. Пішімі 70x100/16. Офсеттік басылым.
Қағазы офсеттік. Баспа табағы 13,0. Шартты баспа табағы 16,77.
Шартты бояулы беттаңбасы 14,25. Есептік баспа табағы 17,0.
Таралымы 2000 дана. Тапсырыс №236

ЖШС "Жедел басу баспаханасында" басылды,
050030, Алматы қаласы, Красногорская көшесі, 71.